

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra pedagogiky

Bakalářská práce

Filozofie pro děti jako pomoc mezigeneračnímu dialogu

o charakteru společnosti „dříve“ a „dnes“

Vedoucí práce: doc. PhDr. Ludmila Muchová, Ph.D.

Autor práce: Václava Medalová Hůdová

Studijní obor: Pedagogika volného času

Forma studia: Kombinované studium

Ročník: 3.

2020

Prohlášení o samostatném zpracování práce a souhlas se zveřejněním práce

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne .....

.....

Václava Medalová Hůdová

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat především neuvěřitelně trpělivé vedoucí mé bakalářské práce doc. PhDr. Ludmile Muchové, Ph.D. za to, že se vedení této práce ujala a že zůstala po celou dobu vstřícná, věcná a ochotná poskytnout mi rady, podněty a zejména svůj čas.

Mé poděkování patří i žákům deváté třídy českobudějovické základní školy, jejich úžasné učitelce českého jazyka, babičkám, dědečkům a pečovatelkám českobudějovického domova pro seniory za to, že byli ochotni se za mnou dopravovat, mluvit spolu a navazovat přátelství.

Obsah

Úvod.....	6
Teoretická část.....	8
1. Filozofie pro děti.....	8
1.1 Vznik metody Filozofie pro děti.....	8
1.2 Filozofický základ metody.....	9
1.3 Trojdimenzionální model myšlení a intelektové dovednosti.....	11
1.4 Metodika vedení hodiny Filozofie pro děti.....	12
2. Adolescence.....	15
2.1 Charakteristika adolescence.....	15
2.2 Adolescenti a hledání vlastní identity.....	16
2.3 Adolescenti a vrstevnické skupiny.....	17
2.4 Shrnutí významu období adolescence.....	19
3. Stáří.....	19
3.1 Charakteristika stáří.....	20
3.2 Charakteristika seniora.....	21
3.3 Adaptace seniora na stáří.....	22
3.4 Shrnutí významu období stáří.....	23
4. Mezigenerační konflikty.....	24
4.1 Ageismus a věková segregace.....	24
4.1.1 Mladí vůči starým.....	26
4.1.2 Staří vůči mladým.....	27
4.2 Potřeba mezigeneračního dialogu.....	27
Výzkumná část.....	29
5. Kvalitativní výzkum v ohniskových skupinách.....	29
5.1 Teorie metody ohniskových skupin.....	29
5.2 Vlastní výzkumný design.....	31

5.3 Vlastní analýza a interpretace dat.....	33
5.3.1 Analýza získaných dat k první výzkumné otázce	33
5.3.2 Vyhodnocení a interpretace získaných dat.....	34
5.3.3 Analýza získaných dat ke druhé výzkumné otázce	36
5.3.4 Vyhodnocení a interpretace získaných dat.....	37
Závěr.....	40
Seznam použitých zdrojů:	41
Seznam příloh.....	43
Přílohy	44
Abstrakt	88
Abstract	89

Úvod

Metoda Filozofie pro děti je nejen prostředkem intelektuálního a mravního rozvoje různých věkových skupin lidí, ale dokáže pro ně být i vhodným prostředkem pro usnadnění vzájemné komunikace. Tématem mé bakalářské práce je proto Filozofie pro děti jako pomoc mezigeneračnímu dialogu o charakteru společnosti „dříve“ a „dnes“. Cílem práce je zjistit, zda natolik odlišné skupiny jako jsou adolescenti a senioři spolu dokážou pomocí Filozofie pro děti diskutovat, a jaká témata se v těchto diskusích objevují. To samozřejmě nejdříve vyžaduje shrnutí a vysvětlení teoretických poznatků o Filozofii pro děti, adolescenci, stáří a mezigeneračních vztazích.

V teoretické části se v první kapitole zaměřím na metodu Filozofie pro děti, a to z několika hledisek. Prvním bude historie metody, která objasňuje motivy jejího zakladatele Mathewa Lipmana ke snaze hledat způsob, jímž by se mohly zlepšit vyjadřovací a argumentační schopnosti studentů. Jeho hledání vedlo až k vyprofilování právě Filozofie pro děti. S tím je spojen i další aspekt – filozofický základ, jenž tento způsob práce vyžaduje. V souvislosti s ním představím zásadní rysy pragmatismu, sokratovského dialogu a následně i model trojdimenzionálního myšlení, jímž je podmíněno získávání a rozvoj intelektových dovedností. První kapitolu uzavřu popisem jednotlivých částí, které by každá hodina Filozofie pro děti měla obsahovat a významu celé metody pro všeobecný rozvoj jedince.

Druhou kapitolu věnuji životnímu období adolescence, které nejdříve charakterizují z hlediska biologických, psychických a fyzických změn. Pro přesnější ilustraci osobnosti současných adolescentů se zaměřím na hledání vlastní identity, které tuto etapu provází od počátku do konce a má výrazný vliv na to, jak se dospívající dokážou vypořádat se všemi úkoly a očekáváními v životě. Charakteristika životního období stáří bude obsahem třetí kapitoly, v níž opět představím biologické, psychické a fyzické změny u člověka v tomto věku a vysvětlím samotný pojem „senior“. Věnovat se budu také tématu adaptace seniorů na stáří, protože ta je u nejstarší generace faktorem pozitivního či negativního vnímání kvality života.

Protože tato práce zkoumá možnosti dialogu mezi výše zmíněnými generacemi, nastíním ve čtvrté kapitole časté překážky, které ve vzájemné komunikaci způsobují nejvíce problémů. Vysvětlím význam ageismu a věkové segregace s důrazem na fakt, že jejich projevy jsou

časté a hlavně vzájemné. Otázkou potřebnosti mezigeneračního dialogu pak teoretickou část uzavřu.

Součástí výzkumné části práce bude kvalitativní výzkum v ohniskových skupinách. Pro jasné definování způsobu vedení výzkumu nejdříve popíšu princip ohniskových skupin tak, jak jej charakterizuje David L. Morgan. Následně formuluji dvě výzkumné otázky a na základě Morganovy metodiky popíšu sestavení vlastního výzkumného designu, jehož prostřednictvím chci hledat odpovědi.

Výzkum samotný je vedený formou hodiny Filozofie pro děti, které se účastní dvě ohniskové skupiny – skupina adolescentů a skupina seniorů. Přepis diskuse jsem opatřila dvěma způsoby kódování podle výzkumné otázky, v jednom případě jsem kódovala myšlenkové operace účastníků a ve druhém případě společná témata, která se ve filozofickém dialogu objevovala. Původní přepis diskuse, přepisy s jednotlivými kódy a tabulky pro sjednocení konkrétních kódů jsou součástí příloh práce. U obou výzkumných otázek přikládám i vyhodnocení a vlastní interpretaci získaných dat. Uvádím tedy četnost výskytů jednotlivých kódů a následně je interpretuji ve vztahu k obsahu teoretické části a celkovému kontextu diskuse. V závěru interpretací dat samozřejmě předkládám i odpovědi na výzkumné otázky.

Důležitou součástí práce jsou zdroje, ze kterých jsem čerpala informace. V teoretické části se opírám zejména o poznatky k Filozofii pro děti v publikaci „Budete mými svědky: dialogické rozvíjení křesťanské identity ve světonázorově pluralitní společnosti“ Ludmily Muchové, dále využívám publikaci „Kritické a tvořivé myšlení: není to málo?“ Teologické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích či kanál Filozofie pro děti na YouTube. V otázce charakteristiky adolescence a stáří čerpám z knih „Adolescence: psychologické a sociální charakteristiky dospívajících“ Petra Macka, „Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt“ Kateřiny Thorové, „Senioři a spiritualita: duchovní potřeby v každodenním životě“ Věry Suchomelové, a dalších. Kompletní seznam použitých zdrojů uvádím v úplném závěru práce.

Teoretická část

1. Filozofie pro děti

Filozofie pro děti je inovativní, u nás stále málo známý a využívaný pedagogický přístup k rozvoji myšlení a schopnosti vzájemně komunikovat s ohledem na mravní a morální hodnoty. Jeho důležitým aspektem je motivace dětí k tomu, aby o věcech neuvažovaly pouze v kontextu pasivně přijatých informací, ale aby samy aktivně hledaly různá hlediska a východiska. V této kapitole představím teoretické a metodické zásady, které jsou předpokladem pro úspěšnou aplikaci Filozofie pro děti do praxe.

1.1 Vznik metody Filozofie pro děti

Ačkoli název této metody může evokovat v první řadě filozofii jako vědeckou disciplínu, jedná se především o metodu didaktickou. Budeme-li hledat prvotní impuls k vytvoření metody Filozofie pro děti, je nutné vrátit se do šedesátých let dvacátého století na kolumbijskou univerzitu. Tam totiž americký filozof a pedagog Matthew Lipman během vlastní pedagogické praxe došel ke zjištění, že studenti vysoké školy mají problém s vyjadřováním, logikou, formulací vlastních myšlenek, a také s jejich obhajobou. Přestože byli tito studenti vybaveni teoretickými znalostmi, neuměli je díky zmíněnému hendikepu plně využít. Lipman tedy začal přemýšlet, jak tento stav změnit a vést nejen studenty, ale i mnohem mladší děti právě k rozvoji myšlení.¹

Ve stejné době navíc Lipman zaznamenal snahu jiné učitelky o zlepšení čtenářských dovedností u dětí. Propojil tak myšlenku na osvojení kritického myšlení, logických úvah i chápání textu a vytvořil první filozofický příběh, pomocí něhož se děti učily hledat nové a účinnější způsoby myšlení. Tento styl výuky se ukázal jako velmi efektivní – když v roce 1970 Lipman po dobu devíti týdnů experimentálně učil filozofii skupinu dětí pomocí vlastní metody, ukázaly konečné výsledky na skok v rozvoji logického uvažování dětí o celých dvacet sedm měsíců.

O tři roky později navázal Lipman spolupráci s Ann Margaret Sharpovou a společně zformovali metodu Filozofie pro děti do podoby, v jaké se používá i dnes. Řada Lipmanových

---

¹ Srov. *Filozofie pro děti: Portál Filozofie pro děti* [online]. Projekt "Filozofie pro děti" při Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích © 2020. [Cit. 23. 3. 2020]. Dostupné z: <http://www.p4c.cz>

filozofických příběhů se rozrostla na celkem osm titulů (Eva: Přemýšlet o procesu myšlení, Kio a Augustine: Úvod do filosofie přírody, Pixie: Význam a nejasnost významu, My: Etika, morálka, Harryho objev: Úvod do základních dovedností logického uvažování, Líza: Úvod do etických a hodnotových problémů, Suki: Úvod do estetiky, Marek: Úvod do problémů vztahujících se ke společnosti), autorkou filozofické povídky Nemocnice pro panenky je Ann Margaret Sharpová. Na tuto činnost navázala řada spolupracovníků Lipmana a Sharpové. Ve světě, včetně České republiky, tak vznikly další příběhy.²

1.2 Filozofický základ metody

Při koncipování metody Filozofie pro děti vychází Lipman primárně z pragmatické filozofie. Pragmatismus (z řeckého slova „pragma“ – jednání, konání, čin) je směr, jenž vznikl ve 2. polovině 19. stol. v USA a na počátku 20. stol. již pronikl do Evropy. Vyskytuje se ve dvou variantách, a to v populární, jenž často zjednodušuje filozofickou problematiku jako tlumočení zájmů konzumní společnosti, a filozofické, jež se snaží o řešení tří problémů filozofie – významu, pravdy a poznání.³

Muchová konstatuje, že *„pragmatismus vyslovuje skepsi vůči tradiční filozofii. Kritizuje ji za to, že je vzdálená skutečnému životu. Sami zastánci pragmatické filozofie propagují filozofii, která by byla pomocí lidem v jejich každodenním životě. Tradiční filozofii se snaží transformovat tak, aby její postupy byly srozumitelné i běžným lidem.“*⁴

Je-li takto pohlíženo na význam, pravdu a poznání, pak je cesta k filozofickému hledání otevřená skutečně každému, kdo o to projeví zájem. Variabilita možností, které nabízí okolní svět, nutí člověka neustále pokládat otázku „Proč?“.

Princip tázání se a hledání odpovědí můžeme zařadit k samým základům nejen filozofie, ale i samotného evropského myšlení. Byl to Sokrates, jenž s tímto začal. Jörg Zittlau, autor publikace pro děti a mládež „Snadno a rychle filozofem“, jej nazývá „remcalem z Athén“ a popisuje dětskému čtenáři Sokratovo chování:

---

² Srov. MUCHOVÁ, Ludmila, *Budete mými svědky*, 2011, s. 219

³ Srov. *Filozofický slovník*. 1998, s. 324

⁴ MUCHOVÁ, Ludmila. *Budete mými svědky: dialogické rozvíjení křesťanské identity ve světonázorově pluralitní společnosti - pedagogická výzva*. Brno, 2011. ISBN 978-80-86953-82-3, s. 223

„Sokrates chápe sám sebe jako jakousi porodní bábu, která jakoby napomáhá lidem při zrození jejich vlastních myšlenek. Klade kolemjdoucím zdánlivě nevinné otázky typu: „Víš, co je to ctnost?“, a když lehkomyšlně odpovědí, že ano, zaplete je do filozofické debaty, na jejímž konci z původní jistoty nezůstane kámen na kameni. Nakonec zbude pouze jediná moudrost: „Vím, že nic nevím.“ Sokrates ovšem tuto větu nechápe skepticky, nýbrž jako výzvu po všem se pít a neúnavně hledat pravdu.“⁵

Blíže vysvětluje Muchová sokratovský dialog a jeho aplikaci do současné pedagogické praxe takto: *„Sokrates zaměřoval svůj dotaz na nějaký cíl, ale vždy se podrobně zabýval nějakým centrálním pojmem. Člověk, se kterým byl rozhovor veden, byl pobídnut k tomu, aby přesně argumentoval a tento pojem analyzoval tak dlouho, až sám přišel na řešení, respektive jádro problému. Pokud ve škole stojí v centru diskuse nějaké filozofické téma, pak by měl vyučující sice podobně jako Sokrates poskytnout podporu dětskému přemýšlení, ovšem děti by měly myslet samy za sebe, tzn. rozvinout vlastní myšlenky do filozofického problému. Základem pro kladení filozofických otázek může být situace, příběh nebo samozřejmě otázka nějakého dítěte. (...) Ke konci diskuse můžeme zkusit formulovat předběžnou odpověď na otázku. Pokud nemáme řešení, na kterém by se většina dětí shodla, může být samozřejmě uznáno více dobře zdůvodněných mínění. V každém případě by měly být výsledky diskuse na konci shrnuty.“⁶*

Slávka Jindrová spojitost mezi pokládáním otázek a hledáním odpovědí vyjádřila jednoduchým tvrzením ve smyslu, že k filozofování člověku stačí údiv a samotné otázky.⁷ Už pouhá možnost otázku položit a sledovat, že ostatní ji berou vážně, je silnou motivací k jejich kladení pro děti i pro dospělé.

Čím otevřenější otázka je, tím širší prostor pro hledání odpovědi nabízí. Pedagožka Eva Zoller dokonce hovoří o právu dětí na otázku, které bychom jim neměli upírat.⁸

---

⁵ ZITTLAU, Jörg. *Snadno a rychle filozofem: malý lexikon světového myšlení*. 1. vyd. Praha: Albatros, 2005, ISBN 80-00-01662-1, s. 36

⁶ MUCHOVÁ, Ludmila. *Filozofické a teologické dialogy s dětmi: téma náboženství* In: *Kritické a tvořivé myšlení: není to málo?: rozvoj myšlení ve filozofických, teologických, psychologických a pedagogických souvislostech*. České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2013. ISBN 978-80-7394-432-2, s. 97

⁷ Srov. *Filozofie pro děti - YouTube* [online]. [Cit. 23. 3. 2020]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=8UCdkIEx17U>, čas 1:5 –2:12.

⁸ Srov. ZOLLER MORF, Eva. *Učíme děti ptát se a přemýšlet*, 2012, str. 64

1.3 Trojdimenzionální model myšlení a intelektové dovednosti

Tímto modelem je myšlení charakterizováno jako celek tří jasně definovaných, na sobě závislých a vzájemně propojených dimenzí – kritické, tvořivé a angažované. Muchová toto myšlení označuje jako směřování k „*rovnováze mezi rozumovostí a afektivitou, mezi vnímáním a tvořením pojmů, mezi fyzickým a duševním, mezi tím, co je ovládáno pravidly a tím, co pravidly ovládáno není.*“⁹

Kritické myšlení nás nutí podrobovat přicházející informace racionálnímu zkoumání. Bez toho hrozí nebezpečí, že určité věci budeme vnímat pouze obecně nebo dokonce zkresleně, čímž v sobě pěstujeme předsudky a stereotypy. Kritické myšlení nepodléhá autoritářství a propagandě.¹⁰ Stejnou dimenzi myšlení zdůrazňuje ve spojitosti s Filozofií pro děti Slávka Jindrová. Děti se podle ní tímto způsobem učí pohybovat v denní realitě, světě jako celku a také čelit různým nástrahám života. Zmiňuje například možnost nástupu totalitního režimu nebo začátek války – s tím vším by si děti navyklé samostatně uvažovat měly umět poradit tak, aby dokázaly co nejvíce eliminovat negativní následky těchto hypotetických problémů.¹¹

Kreativní myšlení je odrazem našeho vlastního vnímání kreativity. Lipman pro toto myšlení stanovil dvanáct kritérií, podle nichž můžeme kreativní myšlení posuzovat. Mezi tato kritéria patří originalita, imaginace (fantazie), experimentování, překvapivost či vynalézavost. Lipman zdůrazňuje, že platnost těchto kritérií vždy záleží na konkrétní situaci, ke které kritéria kreativního myšlení vztahujeme.

Angažované myšlení odkrývá naše hodnotové zaměření. Podle Lipmana je právě tento způsob myšlení důvodem, proč přemýšlíme o věcech, jež v nás vzbuzují zájem, emoce, o věcech, které chceme myšlenkami „udržet při životě“, pomocí nichž hledáme ideály a proč se často snažíme v myšlenkách vžít do situace druhého člověka.¹²

Jsou-li tyto tři dimenze myšlení plně využívány, dochází k rozvoji intelektových dovedností (thinking skills), které Lipman shrnuje do čtyř okruhů:

---

⁹ MUCHOVÁ, Ludmila. *Budete mými svědky: dialogické rozvíjení křesťanské identity ve světonázorově pluralitní společnosti - pedagogická výzva*. Brno, 2011. ISBN 978-80-86953-82-3, s. 228

¹⁰ Srov. Tamtéž, s. 232

¹¹ Srov. Filozofie pro děti – *YouTube* [online]. [Cit. 23. 3. 2020]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=8UCdkIEx17U>, čas 8:20 – 9:05.

¹² Srov. MUCHOVÁ, Ludmila, *Budete mými svědky*, 2011, s. 230–247

„a. bádání / zkoumání (a související inquiry skills), tj. autokorektivní praxe zkoumání určitého předmětu s cílem objevit nebo vynalézt způsob, „jak si poradit“ s něčím, co je považováno za problematické; produktem bádání jsou úsudky;

b. usuzování / uvažování (a související reasoning skills), tj. proces uspořádávání toho, co bylo během bádání (zkoumání, hledání) nalezeno; zahrnuje nalézání platných způsobů rozšíření a uspořádání toho, co bylo nalezeno, s cílem zachovat pravdivost nalezeného;

c. konceptualizace / tvoření pojmů (a související concept-formation skills), tj. proces uspořádávání informací do provázaných shluků, jejich analýza a vyjasnění s cílem využít je k dosažení lepšího porozumění; kromě tvoření pojmů jsou pojmy spojovány nebo uváděny do souvislostí tak, aby vytvářely principy, kritéria, argumenty, vysvětlení apod.;

d. překlad / translace (a související translation skills), tj. proces zahrnující přenášení významu z jednoho jazyka, symbolického schématu či způsobu vnímání do jiného, a to bez jeho narušení; podobně jako se usuzování snaží uchovat pravdivost, překlad usiluje o zachování významu.“¹³

Mezi intelektové dovednosti, které lze pomocí metody Filozofie pro děti získat, patří uvažování, definování, předpoklady, zobecňování, přirovnání, metafory a analogie, vnímání, poznání a vědění, hypotézy a další.

1.4 Metodika vedení hodiny Filozofie pro děti

Filozofie pro děti je didaktická metoda, a tudíž se při jejím využívání můžeme řídit metodickými postupy. Každé setkání skupiny filozofujících (označované jako hledající společenství) by mělo mít strukturu, díky níž bude práce skupiny efektivní. Prvním krokem je naladění skupiny. To může mít podobu herní aktivity, stručné formulace očekávání každého z účastníků, nebo tzv. zahřívacích otázek. Ať zvolíme tu či onu formu, cílem je skutečně „naladit“ skupinu na společnou vlnu a probudit v ní zájem o dialog.

Poté je možné přejít k podnětu, nejčastěji ve formě čteného příběhu. Nabízí se využití některého z textů vytvořených přímo pro Filozofii pro děti, protože facilitátor spolu s ním může využít i příslušnou metodickou příručku. Vhodných prostředků ale existuje více. Ve

---

¹³ *Kritické a tvořivé myšlení: není to málo?: rozvoj myšlení ve filosofických, teologických, psychologických a pedagogických souvislostech.* České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2013. ISBN 978-80-7394-432-2, s. 11–12

skupině lze pracovat s úryvky z klasických filozofických děl, s částmi z knih pro děti a mládež, nebo s vlastními zážitky, které v člověku silně rezonují a vyvolávají otázky.

Přečtený text pak všichni účastníci promýšlejí během třetí fáze, ve které se buď samostatně, nebo v menších skupinách snaží najít a pojmenovat to, co je v úryvku zasáhlo nejvíce. S tím je však zapotřebí pracovat dále – v následující čtvrté fázi je úkolem každé skupinky vytvořit na dané téma otázku. Otázky přepisujeme na tabuli tak, aby bylo jasno, kdo kterou otázku položil.

Jakmile jsou všechny otázky hotové, přistupuje se v páté fázi k jejich představování ostatním. Během tohoto procesu je možné vysvětlit případné nejasnosti, důležité je, aby všichni přítomní všem otázkám dobře rozuměli. Pokud to skupina uzná za vhodné, může být některá z otázek přeformulována tak, aby byla pro všechny srozumitelnější.

Šestou fází je hlasování o „nej...“ otázce. Kritéria pro rozhodování mohou být různá – otázka, která se mi nejvíce líbí, která mě nejvíce zaráží, která mě nikdy nenapadla apod. Vždy je ale cílem ze všech otázek vybrat jednu, o níž budou v příštích chvílích všichni společně filozofovat.

To začíná sedmou fází, ve které skupina s vítěznou otázkou může ostatním předložit svá první tvrzení, ve fázi osmé již střídavě reagují všichni zúčastnění. V tomto případě jsou kladeny vysoké nároky na roli facilitátora, který právě během společného dialogu musí dokázat všechny nenásilně vést k tomu, aby položenou otázku rozvíjeli, dávali si vzájemně prostor pro argumentaci a naslouchali si.

Protože doba pro filozofování je samozřejmě časově ohraničena, je úkolem facilitátora (neučiní-li tak skupina spontánně) včas dovést dialog do závěrečné deváté a desáté fáze. V těch mají všichni možnost nejdříve vyjádřit své poslední myšlenky, připomínky a postřehy k probíranému tématu a následně celé setkání zhodnotit v závěrečné reflexi.¹⁴

---

¹⁴ Srov. KOLOMAZNÍKOVÁ. *Geografické rozhledy*. 2017, 26(2), str. 10-11

1.5 Filozofie pro děti jako prostředek všeobecného rozvoje

V úvodu této kapitoly jsem zmínila, že na počátku programu Filozofie pro děti byla nespokojenost s určitými znalostmi a dovednostmi studentů. V kontextu Lipmanovy pomoci kolegyni se zvládnutím čtenářských problémů u dětí lze uvést i potenciální pole působnosti se stejným problémem v našem prostředí. V únoru 2019 zveřejnila Česká školní inspekce alarmující výsledky testování čtenářské gramotnosti na základních školách, z nichž vyplynulo, že žáci devátých ročníků ZŠ jsou schopni zvládnout test čtenářské gramotnosti v průměru pouze na 45 procent. Aby bylo absolvování testu úspěšné, je nutné dopracovat se k výsledku alespoň 60 procent, což nezvládli ani studenti druhých ročníků středních škol. U nich se výsledek testu pohyboval kolem 52 procent.¹⁵

Ukazuje se, že hledající společenství, které vytváří skupina diskutujících malých či velkých teologů, ale poskytuje svým členům neocenitelnou pomoc v mnoha dalších směrech.

Jason Buckley o filozofickém dialogu říká, že dokáže děti ovlivnit v mnoha oblastech. Nejen, že jsou rozumnější, ale učí se řešit konflikty, učí se naslouchat. Podle statistiky britského fondu pro vzdělávání hodiny Filozofie pro děti navíc pomáhají mezi jednotlivými žáky překonávat rozdíly způsobené různou mírou nadání.¹⁶

Víme tedy, že se děti filozofií učí spolupráci, respektu k ostatním, a kromě zlepšení vlastního vyjadřování u nich roste i schopnost naslouchat druhým. To je důležité zejména z hlediska jejich lidského zrání.

Zajímavý pohled na přínos filozofického vhledu poskytuje Miriam Prokešová. Ta vnímá dětství jako dobu neukotvenosti, díky níž dítě chce a snaží se poznávat okolní svět. Člověk jako takový ovšem jistou ukotvenost k životu potřebuje, protože je zdrojem pocitu bezpečí, důvěry a jistoty. Dnešní dospělý člověk ale podle autorky nemá a nenalézá svůj střed, svoji kotvu (například v podobě náboženství, mytologií, či filozofických systémů). Z dětství tak vlastně přecházíme do dospělosti, která je stejně vratká a nestabilní.¹⁷ V takovém případě mi hledající společenství připadá jako ideální prostředek, jak dětem pomoci vytvářet onen vlastní střed, kterého se budou moci chytit v dospělosti.

---

¹⁵ Srov. Rozvoj čtenářské gramotnosti na ZŠ a SŠ ve školním roce 2017/2018. *Česká školní inspekce ČR – Home* [online]. 2019. [Cit. 23. 3. 2020]. Dostupné z: <https://www.csicr.cz/cz/Aktuality/Tematicka-zprava-Rozvoj-ctenarske-gramotnosti-na-Z>, s. 19–20

¹⁶ Srov. Filozofie pro děti: O těžkých otázkách lehce - *YouTube* [online]. [Cit. 23. 3. 2020]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=cyodCXc_D9U&t=166s, čas 2:48–3:15

¹⁷ Srov. PROKEŠOVÁ, Miriam. *Dítě, radost a výchova*, 2003, s. 81

2. Adolescence

Adolescence je životním obdobím, ve kterém přestává být pro mladé lidi ve spojení s vlastní osobou akceptovatelné slovo „dítě“. Odpoutávání se od jistot dětství a přibližování k dospělosti bývá bouřlivé, mnohdy bolestné, ale nutné pro to, aby člověk mohl „vystoupit“ z procesu osamostatňování jako osobnost ochotná převzít za svůj život plnou odpovědnost. Druhá kapitola práce je věnována právě období dospívání a jeho charakteristickým znakům a projevům.

2.1 Charakteristika adolescence

Během této složité a intenzivní životní etapy jsou výrazné biologické a fyzické změny provázeny i neméně náročnými změnami psychickými. Adolescent se ocitá v situaci, kdy náhle přestává rozumět světu tak, jak mu rozuměl dosud a zároveň se světem cítí sám naprosto nepochopen. Rozdíly v nastalých změnách přitom mohou být značné v rámci stejné věkové skupiny adolescentů, což může přispívat k nejistotě daného jedince, kým je a kam patří.

Samotný termín adolescence se v našem prostředí užívá jako synonymum pro dospívající, mládež či dorost. Periodizace tohoto období se v různých obdobích u různých autorů liší, pro tuto práci je nejvhodnější ta, kterou nabízí Petr Macek. Ten chápe adolescenci jako most mezi dětstvím a dospělostí:

„(...) adolescenci (se) označuje celé období mezi dětstvím a dospělostí. (...) Všeobecný konsensus je v tom, že je užitečné toto období dále rozdělovat a rozlišovat v jeho rámci tři fáze: časnou adolescenci v časovém rozmezí zhruba 10 (11)–13 let, střední adolescenci vymezenou přibližně intervalem 14–16 let a pozdní adolescenci od 17 do 20 let, popřípadě i mnohem déle. Každá z těchto etap má svoje svébytné charakteristiky, např. srovnání dvanáctiletého a devatenáctiletého adolescenta potvrzuje, jak markantní změny se v průběhu tohoto období odehrávají.“¹⁸

Toto členění zohledňuje množství bio-psycho-sociálních změn, kterými adolescenti ve věku od zhruba 11 do 20 let projdou:

---

¹⁸ MACEK, Petr. *Adolescence: psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-348-X, s. 12

- časná adolescence – projevy prvních biologických a fyzických změn. Nastartování pohlavního dozrávání, u většiny je v tomto období i dokončeno. Zvyšuje se zájem o vrstevníky opačného pohlaví, což je důsledek právě projeveného pohlavního pudu a výskytu sekundárních pohlavních znaků. Velkou část adolescentů z této skupiny také čeká přechod ze základní školy na školu střední.
- střední adolescence – dospívání je nejčastěji objektem úvah a hodnocení. V tomto období dochází ke snaze se odlišit od svého okolí, což adolescenti řeší účesy, stylem oblékání, poslechem určité hudby. Vyjadřují tím své zařazení do určité subkultury, čímž se mnohdy radikálně distancují od ostatních. Z psychologického hlediska je střední adolescence hledáním vlastní identity. Zlepšuje se i metakomunikace a metakognice.
- pozdní adolescence – období konečného přechodu do dospělosti. Adolescenti dokončují vzdělávání a připravují se na vstup do nové, profesní role. S tím je spojené i častější uvažování o budoucnosti, osobních cílech a plánech. S navazováním partnerských vztahů pak dochází i k celkovému osamostatňování.¹⁹

2.2 Adolescenti a hledání vlastní identity

Adolescence představuje pro člověka výrazné zvýšení nároků, které na něj jeho okolí klade. Podle Říčana musí adolescent v poměrně krátkém časovém horizontu zvládnout základy poznání přírody, techniky a společnosti, včetně její historie. Musí se rozhodnout na složité křižovatce volby povolání nebo studijního oboru.²⁰ Ve světle těchto nových požadavků, které je nutné zvládnout v dynamickém a neukotveném životním období, se adolescenti nutně musejí zabývat otázkami vlastní identity. Musejí pátrat po tom, kým byli do této chvíle a kým se stanou, až tuto náročnou fázi překonají, protože bez těchto otázek by celý proces postrádal smysl. Možná si v tuto chvíli neuvědomují, že je to celoživotní úkol, rozhodně však stojí na jeho počátku.

Thorová předkládá souhrn stadií vývoje identity u adolescentů podle americké klinické psycholožky Ruthellen Josselsonové (1946), která tento proces nazvala individuace:

„1. fáze diferenciac (12–13 let): adolescent si uvědomuje, že se svými názory a postoji odlišuje od rodičů, vrstevníků. Je zvýšeně kritický vůči okolí, zejména vůči dospělým;

¹⁹ Srov. MACEK, Petr, *Adolescence*, 1999, s. 44 - 46

²⁰ Srov. ŘÍČAN, Pavel, *Cesta životem*, 2006, s. 169

2. fáze získávání zkušeností a experimentování (14–15 let): Dospívající se snaží sám přijít na to, co je pro něj nejlepší, má pocit, že vše ví nejlépe, vyhraňuje se proti autoritě a snaží se dosáhnout autonomie. Je zaměřen na blízkou budoucnost a okamžité uspokojování potřeb;

3. fáze sblížení s přáteli (16–17 let): Zlepšují se vztahy s rodiči, kritické postoje přestávají být tolik vyhraněné. Na významu nabývají přátelské a erotické vztahy. Dospívající se chová zodpovědněji vůči rodině i vůči přátelům;

4. konsolidace vztahu k sobě (18 let – konec dospívání): Ustálení a upevnění názorů vztahovaných k vlastní osobě, k okolnímu světu a k budoucnosti. Formuje se pocit autonomie a jedinečnosti.²¹

Důležitost lidské individuality je podle E. Eriksona (1902–1982) základem tzv. pátého věku vývojového procesu lidské osobnosti, kterým charakterizuje právě dospívání.²² V tomto období objevování a získávání vlastní identity podle něj mohou výrazně pomoci například rituály, které usnadňují hledání pevného místa v životě i společnosti a smyslu života. Snáze se s nimi také čelí nejistotám v navazování prvních intimních vztahů nebo častým emočním výkyvům, depresivním stavům, obavám či zmatkům.²³

2.3 Adolescenti a vrstevnické skupiny

Z dosud uvedeného vyplývá, že ke zvládnutí období adolescence a nalezení vlastní identity je pro dospívající velmi zásadní kontakt s osobami mimo jeho rodinu. U většiny dospívajících jsou to zejména vrstevníci, respektive vrstevnické skupiny, které definovala psychologka Vivian Center Seltzerová (1982) jako „vrstevnickou arénu“ (peer arena).²⁴ Pro tyto skupiny je charakteristické, že umožňují dospívajícím vzájemnou konfrontaci a střetávání, nejde v nich primárně o přátelství a blízkost. Dospívající potřebují prostor, v němž se mohou navzájem sledovat a srovnávat, což jim poskytuje právě takové uskupení.²⁵

Na důležitost vrstevnické skupiny upozorňuje i Říčan, podle nějž má veřejné mínění třídy pro adolescenta takovou váhu, že případný negativní postoj většiny vůči jeho osobě představuje

---

²¹ THOROVÁ, Kateřina. *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0714-6, s. 420

²² Srov. PROKEŠOVÁ, Miriam, *Dítě, radost a výchova*, 2003, s. 78

²³ Srov. THOROVÁ, Kateřina, *Vývojová psychologie*, 2015, s. 283–284

²⁴ Srov. Tamtéž, s. 421

²⁵ Srov. MACEK, Petr, *Adolescence*, 1999, s. 27–28

problém. Aby byl jeho obraz v očích třídy dobrý, je adolescent ochoten riskovat konflikty s vyučujícími i doma.²⁶

Americký poradenský psycholog Geoege H. Orvin popisuje vrstevnickou skupinu jako dynamický organismus, jehož případný negativní vliv na adolescenta by v ideálním případě měl být přechodný. Míru vlivu vrstevnické skupiny přisuzuje míře spokojenosti se sebou samým a dobrým rodinným zázemím. Čím jsou tyto dva aspekty silnější, tím slabší vliv vrstevnická skupina má.²⁷

Být součástí vrstevnické skupiny (zejména na bázi subkultury) je z hlediska identity pro dospívající důležité již proto, že každá z těchto skupin nějakou identitu nabízí. Thorová konstatuje, že pro dospívajícího je snazší přijmout existující identitu, protože vytváření zcela nové je náročným úkolem s nejistým výsledkem. V rámci těchto skupin je také možné identity střídat, zkoušet a porovnávat. Thorová tento proces popisuje následovně:

„Typické adolescentní skupiny se formují na základě určitých idejí, které vykazují znaky kritiky a opozice vůči současné společnosti. Příslušnost k určité subkultuře mladí lidé deklarují svými postoji a názory, chováním, symboly, vizáží a způsobem vyjadřování. Atributy typické pro určitý subkulturní styl člověka řadí k příslušné skupině a zároveň ho odlišují od ostatní společnosti. (...) Některé subkultury jsou zdrojem společenských problémů.“²⁸

V dnešní době nelze pominout ani virtuální komunity, které v mnohých případech nahradily ty původní. Spíš než styl oblékání je identifikačním pojítkem styl psaného projevu, obliba určitých počítačových her či sympatie s určitým názorovým proudem. Ve své podstatě se tak od reálných skupin neliší, jejich platformou je ale kyberprostor. I ten se stává místem, kde je lze najít spřízněné duše a zároveň ale i pocítit vliv „špatné party“, například ve formě kyberšikany. Thorová vnímá šance i úskalí kyberprostoru ve věku adolescence zejména v tom, že virtuální svět sice dává možnost sdílení a výměny názorů, zároveň ale poskytuje široké pole působnosti pro experimentování s částečnou nebo úplnou záměnou vlastní identity. Častěji však v kyberprostoru mění dospívající své chování a zkouší být útočnější, má tendenci porušovat společenské normy. Oproti reálným skupinám však anonymní online

---

²⁶ Srov. ŘÍČAN, Pavel, *Cesta životem*, 2006, s. 184

²⁷ Srov. ORVIN, George H., *Dospívání: kniha pro rodiče*, 2001, s. 106

²⁸ THOROVÁ, Kateřina. *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0714-6, s. 422

prostor nabízí možnost okamžitého vypnutí, což adolescenty může chránit před hlubším citovým zraněním.

2.4 Shrnutí významu období adolescence

Říčan charakterizuje období dospívání jako období vulkanismu – plné emočních a citových výkyvů, doprovázené neustálou hormonální bouří. Nálady dospívajících se mění několikrát za den, převládající jsou však záporné emoce, které je nutí kriticky nahlížet a hodnotit veškerý okolní svět. Adolescenti jsou plni nepokoje, rozmrzelosti, apatie střídající se s horečnou aktivitou. Zřetelná je i zvýšená potřeba spánku, snadná unavitelnost a neustálý pocit nejistoty.²⁹

Jakkoli jsou tyto projevy výrazné a pro okolí dospívajícího mnohdy problematické, nelze popřít posun v mnoha dalších oblastech. Adolescent se vymaňuje z infantilní závislosti na rodičích a na konci této životní etapy k nim nalézá zcela nový, rovnocennější vztah. Díky hledání identity ve vrstevnických skupinách se prohlubuje schopnost introspekce, zlepšuje se kritické i abstraktní myšlení. Postupně akceptuje svoji vyvíjející se osobnost, schopnosti, tělesné změny i konečný vzhled. Navazuje první milostné vztahy a připravuje se na budoucí povolání. Je schopen formulovat vlastní světonázor a obhájit jej v diskusi.³⁰

Současní adolescenti musí čelit nástrahám, které jsou pro generaci jejich rodičů zcela nové, možná neznámé a proniknutí do jejich problematiky je pro ně mnohdy obtížnější, než je tomu u samotných adolescentů. Jde zejména o využívání kyberprostoru, kde je mohou ohrozit nové formy digitálních forem násilí.

3. Stáří

Každé životní období představuje pro člověka výzvu ke vstupu do neznáma, vyrovnávání se s novými situacemi. Stáří je v tomto ohledu etapou zcela specifickou, neboť tuto lidskou pouť životními úseky uzavírá. Kromě dynamicky se měnící společnosti musí starý člověk čelit i mnoha dalším věcem – šance napravit chyby minulosti se stále zmenšuje, mnohdy je již nemožná. Řadu činností, které dříve byly samozřejmou součástí jeho života, nyní nezvládá.

---

²⁹ Srov. ŘÍČAN, Pavel, *Cesta životem*, 2006, s. 177–178

³⁰ Srov. THOROVÁ, Kateřina, *Vývojová psychologie*, 2015, s. 433

Nutně se dostává k bilancování vlastního života a stojí před faktem, že se nachází v jeho závěru. Co ale stárí samo o sobě znamená?

3.1 Charakteristika stáří

Definovat stáří je obtížné, protože na procesu stárnutí se podílí celá řada faktorů ovlivňujících člověka jako celek. Rozdíly v rychlosti, projevech a důsledcích stárnutí jsou patrné nejen mezi různými věkovými skupinami seniorů, ale i v těchto skupinách samotných. Základní rozdělení ukazatelů stáří je následující:

„1. Chronologický věk: Stáří je pevně dáno kalendářním věkem. Názor, od kolika let je člověk starý, se historicky proměňuje a souvisí s průměrným věkem populace.

2. Biologický věk a výkonnost: Stáří určuje stupeň involuce a degenerace tkání projevující se navenek poklesem fyzických sil, kognitivních schopností a celkové výkonnosti organismu. Biologický a kalendářní věk se stoprocentně nepřekrývají, mezi kalendářně stejně starými lidmi jsou v biologickém věku několikaleté rozdíly.

3. Změny v sociálních rolích: Stáří bývá definováno sociálním fungováním, ukončením aktivního rodičovství, odchodem do důchodu.“³¹

Nelze opomenout ani psychické změny, které s výše uvedeným souvisejí a které zároveň období stáří významně charakterizují. Starý člověk si je vědom zkracující se životní perspektivy, všímá si postupujících výrazných tělesných změn. Klevetová upozorňuje na fakt, že změny psychiky ve stáří mohou seniorům značně komplikovat zvládání nových životních podmínek a situací. Senior se tak může začít stranit ostatních lidí, kvůli nejistotě je vůči svému okolí nedůvěřivý.³² Veteška pak zmiňuje psychické změny způsobené strachem z osamělosti a opuštěnosti.³³ Senior se na základě toho logicky potýká s otázkami vlastního dalšího směřování, smyslu svého bytí a role, jež je mu v této životní etapě společností přidělena.

Erikson řadí stáří do osmého věku, od 60 let do smrti, a hovoří v souvislosti s ním o dosažení integrity vlastního já, které je nyní schopno vyrovnat se i s nedokonalostí. Plně prožít tento věk může podle něj pouze ten člověk, který pochopil pevnou provázanost mezi sebou, svými

---

³¹ THOROVÁ, Kateřina. *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0714-6, s. 463

³² Srov. KLEVETOVÁ, Dana, *Motivační prvky při práci se seniory*, 2008, s. 23

³³ Srov. VETEŠKA, Jaroslav, *Gerontagogika*, 2016, s. 44

předky a svými potomky. Zároveň musí být schopen ohlédnout se zpět a začít si odpovídat na mnohé otázky:

„Nežil jsem marně? Co jsem vlastně dokázal? Jsem schopen dál se rozvíjet, nebo jsem zoufalý a neschopný přijmout své stáří? Jaké vztahy jsem měl doposud? Nezůstanu sám proto, že jsem nepěstoval přátelství a vždy se zabýval jen a jen sebou? Jak pak mohu očekávat pozornost druhých? Dokážu si s laskavostí a úsměvem říci o pomoc, když ji budu potřebovat? Jsem rád sám a v ústraní? Jsem schopen se vyrovnat i se svými neúspěchy? Přijmout život takový, jaký byl?“³⁴

3.2 Charakteristika seniora

Jestliže je stáří charakterizováno jako období psycho-bio-sociálních změn, kterým je třeba se přizpůsobit, a podle Říčana patří k uznávanému rysu stáří špatné snášení změny,³⁵ kdo je potom starý člověk? V souvislosti s chronologickým věkem lze usuzovat, že názor na to, koho lze považovat za starého člověka, se s velkou pravděpodobností bude měnit i v budoucnu. V současné době existuje několik kategorizací, kterými je možné stáří rozdělit na jednotlivé etapy. Pro tuto práci je nejvhodnější ta, kterou nabízí Světová zdravotnická organizace (WHO):

- 60–74 let – rané stáří
- 75–89 let – vlastní stáří, pokročilý věk
- 90 a více let – vysoký věk, dlouhověkost³⁶

S touto periodizací koresponduje i výsledek výzkumu o vnímání seniorů českou společností, který zveřejnil v publikaci „Sociologie stáří a seniorů“ Petr Sak:

„Podle české populace se člověk stává seniorem mezi 60. a 70. rokem věku v závislosti na svých individuálních charakteristikách.“ Stejný výzkum přinesl odpověď i na to, co se lidem vybaví, když se řekne „senior“: „Polovina populace (49 %) spojuje seniora se stářím, starým člověkem, starcem. Druhým nejčastějším znakem tvořícím identitu seniora je jeho ekonomický status (role) – nepracuje, má důchod (40 %).“³⁷

---

³⁴ KLEVETOVÁ, Dana. *Motivační prvky při práci se seniory*. Praha: Grada Publishing, 2008. ISBN 978-80-247-2169-9, s. 26

³⁵ Srov. ŘÍČAN, Pavel, *Cesta životem*, 2006 s. 337

³⁶ Srov. Tamtéž, s. 332 a VETEŠKA, Jaroslav, *Gerontagogika*, 2016, s. 42

³⁷ SAK, Petr. *Sociologie stáří a seniorů*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3850-5, s. 26

Sak také v téže publikaci charakterizuje seniora jako člověka v završujícím životním období, který má specifické postavení ve společnosti.³⁸ Svou definici nabízí i Helena Haškovcová v knize „Sociální gerontologie aneb Senioři mezi námi“:

„Senior – starší člověk, ale také nejstarší a zpravidla vážený člen nějakého společenství. Používá se též k rozlišení mladšího (jun.) a staršího (sen.) člena rodiny (pokud mají stejné jméno i příjmení), a to i v případě, ten starší z nich zdaleka není starý.“³⁹

3.3 Adaptace seniora na stáří

Adaptace seniora na toto životní období je nutnou podmínkou pro to, aby jej mohl plnohodnotně prožít.

„Adaptace – funkční přizpůsobení se změněným životním podmínkám. Senioři se většinou musejí vyrovnat se ztrátou blízkých osob, když zemřou jejich manželky, častěji manželé, a dále pak příbuzní a známí z řad vrstevníků. Nemalou psychickou zátěží je též změna bydliště, ať již se jedná o přestěhování do menšího bytu, nebo do domova pro seniory či jiné instituce. Někteří takovou situaci zvládnou bez pomoci, jiní potřebují podporu členů rodiny či přátel z řad vrstevníků nebo dokonce odborníků.“⁴⁰

Zvládnutí adaptace je charakterizováno jako „úspěšné/zdravé stárnutí“.⁴¹ Důležitý je v tomto případě osobní pocit spokojenosti každého seniora a vhodná volba adaptační techniky. Někoho tak může uspokojovat vzpomínání a bilancování, jiného cesty do míst spojených s mládím, další se soustředí třeba na procvičování a udržování manuálních dovedností. Suchomelová spatřuje adaptační výzvu stáří také v duchovní sféře, která je s ním úzce spjatá. V současné době pracují se spiritualitou seniorů všechny koncepty „dobrého stáří“, ačkoli Suchomelová poukazuje na fakt, že přenos těchto znalostí do praxe je velmi zdráhavý.⁴²

---

³⁸ Tamtéž, s. 25

³⁹ HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Sociální gerontologie, aneb, Senioři mezi námi*. Praha: Galén, 2012. ISBN 978-80-7262-900-8, s. 148

⁴⁰ HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Sociální gerontologie, aneb, Senioři mezi námi*. Praha: Galén, 2012. ISBN 978-80-7262-900-8, s. 47

⁴¹ Srov. THOROVÁ, Kateřina, *Vývojová psychologie*, 2015, s. 471–472 a KLEVETOVÁ, Dana, *Motivační prvky při práci se seniory*, 2008, s. 25

⁴² Srov. SUCHOMELOVÁ, Věra, *Senioři a spiritualita*, 2016, s. 41

Podle Klevetové přetrvával v naší společnosti dlouhou dobu model šedesátých let, který úspěšné stárnutí spatřoval v trávení většiny času v klidu domova. K tomu také patřila ochota přijmout změnu sociálních rolí, dobrovolně se uchýlit do osamělosti stáří a postupně se vzdát i společenských a životních rolí. Tento přístup byl podpořen myšlenkou „zasloužím si to, napracoval jsem se dost a dost“ a senioři tak přijímali role tichých a pasivních čekatelů na svůj konec.⁴³

Aplikaci tohoto modelu potvrzuje i Haškovcová, která generaci seniorů, jíž se to týká, charakterizuje jako „zvyklou na zákazy“ – zakazovali lékaři, rodina, přátelé („tohle nesmíte“, „nedělej to, je to těžké“, „s tímhle počkej, až se uzdravíš“). Takový přístup musí nutně vést k rezignaci. V současné době už jsou ale znát výrazné změny a trendem je opak zákazů, seniorům se spíše vypočítává to, co stále ještě mohou, a tak jsou nezřídka rodinou a přáteli vyzyváni k sestavení rodokmenu, sepsání vzpomínek nebo rodinných receptů.⁴⁴

3.4 Shrnutí významu období stáří

Jakkoli je stárnutí a prožití stáří individuální záležitostí, dává podle Říčana biologická involuce životní cestě nás všech v podstatě podobný ráz. Protože projevy stárnutí jsou vždy viditelné, je také zjevné, co od nás druzí očekávají a co nám jsou ochotni poskytnout. Jelikož žijeme v době, kdy se lidský věk výrazně prodlužuje a zároveň klesá porodnost, zvyšuje se zákonitě procento seniorů ve společnosti. Ta na tento fakt musí nutně reagovat. Senior sám se musí vyrovnávat s přibývajícím stigmaty stáří – pocity méněcennosti, úbytek fyzických i psychických sil, slábnoucím a chátrajícím tělem (svým i partnerovým).⁴⁵

Na to, jak bude senior se svým stářím spokojen, má vliv zejména jeho zdravotní stav a sociální začlenění. Pokud jsou tyto dvě oblasti v pořádku, hodnotí senioři své stáří jako šťastné životní období a snadno a rychle se na něj adaptují. Omezená soběstačnost či chybějící sociální kontakty toto hodnocení zásadně zhoršují. Se stářím jsou spojené i mnohé ztráty, které senioři nesou těžce – ztráta životního partnera, ztráta přátel, kteří umírají, mnohdy jde i o ztrátu dětí, které se dostanou taktéž do seniorského věku. Senioři cítí nejistotu v důsledku dynamických proměn společnosti a nároků, které jsou na její členy kladeny.

---

⁴³ Srov. KLEVETOVÁ, Dana, *Motivační prvky při práci se seniory*, 2008, s. 14

⁴⁴ Srov. HAŠKOVCOVÁ, Helena, *Sociální gerontologie aneb Senioři mezi námi*, 2012, s. 47

⁴⁵ Srov. ŘÍČAN, Pavel, *Cesta životem*, 2006, s. 331–336

Zhoršují se kognitivní funkce, které odchodem do důchodu mnohdy není čím trénovat a zlepšovat. Pracovní činnost je přitom důležitou součástí aktivního stáří, která navíc zajišťuje i vyšší míru sebevědomí, že senior má ještě světu co dát. Velmi rizikové pro seniory jsou projevy ageismu a věkové segregace, která je může zcela vydělit ze společnosti. Stáří s sebou tedy přináší řadu problémů a nutnost, aby na ně společnost reagovala a brala seniory jako své plnohodnotné členy.

4. Mezigenerační konflikty

Důsledkem rozdílů vyplývajících z charakteristik dvou výše popsaných generačních skupin jsou často mezigenerační konflikty. Ty se v užším smyslu projevují v rámci rodiny či pracovního kolektivu, v širším smyslu pak ve společnosti podporují negativní stereotypy směrem k oběma skupinám. Vztahy mezi adolescenty a seniory, jejich postoje vůči sobě a citlivá místa vzájemné tolerance jsou tématem této kapitoly.

4.1 Ageismus a věková segregace

Ačkoli existuje mnoho projektů zaměřujících se na aktivní zapojení seniorů do společenského dění a na informovanost veřejnosti o stáří, stále se v této oblasti potýkáme s řadou problémů. Vůči stáří a starým lidem panuje nespočet hluboce zakořeněných stereotypů a předsudků. Takové chování označujeme jako ageismus, což jsou všechny projevy averze vůči starým lidem a všemu, co se stářím souvisí, nebo nám ho připomíná.⁴⁶

Tento postoj je daný ekonomickými požadavky společnosti, která vyžaduje flexibilitu, stálý výkon a perfektní výsledek. Ekonomická nezávislost probouzí v lidech pocit, že nikoho dalšího vlastně nepotřebují, čímž se značně oslabuje vzájemná solidarita. Dalším aspektem je výrazný kult mládí, zdraví a krásy, jemuž většina společnosti naprosto podléhá.

To potvrzuje i Haškovcová, která hovoří o určité ignoraci faktu, že ke stáří se každým dnem přibližuje každý z nás. Pro mladé lidi plné sil je ale stáří natolik vzdáleno, že se zdá být téměř nereálným. Při popisu reakcí mladých lidí na seniory upozorňuje na jeden zvláštní rozpor:

„Anonymní senioři jim většinou nějakým způsobem „vadí“. Projevy takových postojů jsou pestré: od většinového přehlížení a podceňování (co ten starý člověk ještě vůbec umí a co nám

---

⁴⁶ Srov. HAŠKOVCOVÁ, Helena, *Sociální gerontologie aneb Senioři mezi námi*, 2012, s. 48

může říci?) až po agresí, a to nejen slovní, ale někdy dokonce i fyzickou. Přesto je však třeba přiznat, že mladí lidé v souladu s oficiálními proklamacemi vědí a uznávají, že by měli být ke starým lidem uctíváni. Proč je tedy tak velký rozpor mezi tím, co být má, a tím, co ve skutečnosti je?“⁴⁷

Silnější negativní zabarvení pak má postoj mladých k těm seniorům, kteří již nepracují a jsou příjemci starobního důchodu. Suchomelová zmiňuje fakt, že k tomu silně přispívají média a způsob, jakým problematiku stáří a seniorů prezentují. Varuje však zároveň před idealizací minulosti, která nám někdy podsouvá představu moudrých šedých kmetů těšících se přirozené úctě a respektu. Negativní postoj ke starým členům společnosti není záležitostí pouze dnešní doby, existuje řada kultur či historických období vnímajících staré lidi jako přítěž.⁴⁸

Jedním z nejčastějších projevů ageismu je věková segregace (též věková diskriminace), která ve svém důsledku vede k sociální exkluzi, tedy vyloučení daného jedince ze společnosti. Haškovcová tyto pojmy definuje následovně:

„Věková diskriminace – „klasický“ projev ageismu, kterým jsou dokonce nezřídka postiženi již lidé nad 45 let, pokud např. hledají zaměstnání.“⁴⁹

„Sociální exkluze – vyloučení občana nebo skupiny občanů ze života většinové společnosti.“⁵⁰

To, že je značné procento seniorů ohroženo věkovou segregací, potvrzuje i Romana Trusínová ve studii „Stáří mladýma očima: Zdroje nevráživosti mladých k seniorům“, kde popisuje dvě roviny věkové segregace – jednu jako symbolickou, kterou způsobuje vnímání odlišnosti různých věkových skupin, a druhou jako reálnou, v níž se odráží neexistence vzájemných kontaktů různých věkových skupin. Mladým lidem tak podle ní chybí zejména osobní zkušenost se stářím.⁵¹

---

⁴⁷ HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Sociální gerontologie, aneb, Seniori mezi námi*. Praha: Galén, 2012. ISBN 978-80-7262-900-8, s. 11

⁴⁸ Srov. SUCHOMELOVÁ, Věra, *Seniori a spiritualita*, 2016, s. 27

⁴⁹ HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Sociální gerontologie, aneb, Seniori mezi námi*. Praha: Galén, 2012. ISBN 978-80-7262-900-8, s. 169

⁵⁰ Tamtéž, s. 150–151

⁵¹ Srov. TRUSINOVÁ, Romana. *Stáří mladýma očima: zdroje nevráživosti mladých k seniorům*. AntropoWebzin, 2013, s. 27–34.

4.1.1 Mladí vůči starým

Co tedy mladí lidé seniorům nejčastěji vytýkají? Trusinová se důvody jejich negativních postojů zabývala také ve své disertační práci „Ageismus mezi mladými lidmi a seniory v České republice: Jací jsou a co proti sobě mají?“. Základní charakteristikou rozhovoru s mladými lidmi byla přítomnost celé řady stereotypů stáří, které mladí přijali, a které běžně využívali při své argumentaci. Tyto stereotypy se týkají zejména pasivity seniorů, tedy představy o jejich neochotě prožívat nové věci, učit se, pěstovat zájmy a podílet se na společenském dění. Vděčným tématem vtípkování na účet seniorů je také jejich styl konzumního chování.⁵²

Trusinová upozorňuje, že jedinými seniory, se kterými se mladí setkávají, jsou jejich prarodiče. U všech ostatních seniorů pak očekávají stejné vlastnosti, stejné chování, stejný přístup k sobě samým. Navíc tím, že vlastní prarodiče respektují a mají rádi, odmítají, že by vůči ostatním seniorům panovala ve společnosti jakákoli negativní nálada. Poukazuje také na jeden fakt, který u mladých lidí takový pohled umožňuje:

„Mladí lidé nemají žádný problém své stereotypy a předsudky vyjadřovat, jelikož je nepovažují za stereotypní, potenciálně nepravdivé, natož nějakým způsobem škodlivé. Zatímco například v případě hovoru o Romech lze očekávat notnou dávku stylizace respondentů a nízkou ochotu (většiny) lidí bez zábran vyjadřovat své předsudky, v hovoru o seniorech nebyla zaznamenána potřeba jakékoli sebecenzury ze strany mladých. Jedním z důvodů je jistě nízká informovanost mladých o realitě stárnutí, a proto víra, že sdílené stereotypy jsou daností stáří.“⁵³

Autorka vidí původ tohoto uvažování mladých lidí ve dvou faktorech, které v současné době vztah mezi rozdílnými generacemi výrazně ovlivňují. Je to rostoucí suverenita mladých při klesajícím respektu k autoritám obecně na straně jedné a klesající úcta k vlastnostem stáří a seniorů na straně druhé. Podle dospívajících je v dnešní době potřeba si úctu „zasloužit“ bez ohledu na věk. Status starého člověka pro ně až na výjimky není důvodem k projevům úcty, což je naprostým opakem toho, k čemu byli vedeni senioři.⁵⁴

---

⁵² Srov. TRUSINOVÁ, Romana. *Ageismus mezi mladými lidmi a seniory v České republice: Jací jsou a co proti sobě mají?*, 2014, s. 98

⁵³ Tamtéž, s. 99

⁵⁴ Srov. TRUSINOVÁ, Romana. *Ageismus mezi mladými lidmi a seniory v České republice: Jací jsou a co proti sobě mají?*, 2014, s. 101

4.1.2 Staří vůči mladým

Senioři mají v tomto vztahu jistou výhodu díky tomu, že vlastní mládí již prožili a mají s ním tak přímou zkušenost. Haškovcová připomíná, že stárnoucí lidé jsou si velmi dobře vědomi toho, že stárnou a že například v pracovní oblasti jejich výkonnost přirozeně klesá. Přesto svůj čas tráví mezi mladými lidmi rádi, ať už proto, že si tím sami připadají mladší, nebo že jsou v dynamickém prostředí. Rozdílnosti názorů se ale vyhnout nelze, a pokud počet názorových odlišností příliš naroste, pak se zároveň prohlubuje seniorovo přesvědčení, že současnému světu už vůbec nerozumí. Velmi častým příkladem je třeba forma partnerského soužití dospělých dětí, často i vnoučat. Pro ty je již zcela běžné žít v nesezdaném svazku a mít v něm s partnerem děti. Pro seniory je taková realita těžko přijatelná, a ačkoli ji nakonec tolerují, je tato tolerance spíše formální.⁵⁵

Trusínová upozorňuje na fakt, že ageismus funguje i směrem od seniorů k mladým lidem. Tím, že senioři mají své mládí již za sebou, získávají podle ní často pocit, že „mají recept na správné mládí“. Vlastní postupy chování v mládí považují za jediné správné a odmítají respektovat volbu postupů chování současných mladých lidí. V rozhovorech pak zmiňovali široké spektrum stereotypů o mladé generaci – čím se dnešní mládí liší od mladých v dřívějších dobách. Nejčastěji tak mladým lidem vytýkali přílišnou suverenitu hraničící s bezohledností, materialismus a konzumní chování ve spojení s nedostatkem píle. Pokud senioři zmiňovali pozitivní stereotypy o mladých, bylo jich naprosté minimum.⁵⁶

4.2 Potřeba mezigeneračního dialogu

Každá nově nastupující generace má pocit, že až s ní se svět stává lepším, že do něj vnáší něco zcela nového a ještě neobjeveného. A každá odcházející generace je zase přesvědčená, že přesně to samé s ní ze světa nenávratně mizí. Tato parafráze slov Karla Čapka vystihuje důležitost mezigeneračního dialogu.

Veteška upozorňuje na jeden z vedlejších produktů současného kultu výkonnosti, dokonalosti a krásy. Tím je krize mezilidské komunikace, která paradoxně narůstá v době možnosti spojit se v podstatě s kýmkoli a kdykoli. Lidé si vystačí sami s chytrým telefonem a připojením na internet, vlivem „single“ života se stávají netečnými k okolnímu světu, často i k utrpení

---

⁵⁵ Srov. HAŠKOVCOVÁ, Helena, *Sociální gerontologie aneb Senioři mezi námi*, 2012, s. 14–15

⁵⁶ Srov. TRUSINOVÁ, Romana. *Ageismus mezi mladými lidmi a seniory v České republice: Jací jsou a co proti sobě mají?*, 2014, s. 107

strádání druhých. Aby dobře fungovalo propojení mezi jednotlivými generacemi, je podle něj zapotřebí mezigeneračního dialogu, přičemž spojení generací a vzájemný dialog chápe jako vzájemné příčiny i následky. Jedno bez druhého není možné, ale obojí je nutné.⁵⁷

V kontextu (ne)komunikace v dnešní době je dalším paradoxem jeden z výsledků výzkumu, který vedl Petr Sak:

„Při určitém zobecnění lze říci, že česká populace se více bojí toho, co se ve stáří stane v mezilidských a společenských vztazích ve vazbě na seniora než konce své existence. Pro českou populaci je kvalita mezilidských vztahů na konci jejich života důležitější než vlastní konec jejich života.“⁵⁸

Mezigenerační dialog přitom může přinést mnoho. Klevetová píše, že nejen starý člověk, ale každý z nás čas od času potřebuje od ostatních vyslechnout, potřebuje mít komu říct své starosti, stesky a obavy. Každý z nás se ocitá v situaci, kdy potřebujeme poradit, pomoci s rozhodnutím nebo se chceme podělit o něco radostného. Tím, že nám druzí naslouchají a reagují na naše slova, nám dávají najevo, že pro ně něco znamenáme. Trusinová navíc dodává, že pokud dostanou rozdílné generace možnost se setkat a poznat, odstraňují se mezi nimi bariéry definované pojmy „my“ a „oni“.⁵⁹

---

⁵⁷ Srov. VETEŠKA, Jaroslav. *Gerontagogika: psychologicko-andragogická specifika edukace a aktivizace seniorů*. Praha: Česká andragogická společnost, 2016, s. 30

⁵⁸ SAK, Petr. *Sociologie stáří a seniorů*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2012. 225 s. Sociologie. ISBN 978-80-247-3850-5, s. 31

⁵⁹ Srov. TRUSINOVÁ, Romana. *Stáří mladýma očima: zdroje nevráživosti mladých k seniorům*. AntropoWebzin, 2013, s. 27–34.

Výzkumná část

5. Kvalitativní výzkum v ohniskových skupinách

Ve výzkumné části této práce jsem se rozhodla jít cestou kvalitativního výzkumu, ve kterém jsem provedla analýzu dat získaných z dialogů v ohniskových skupinách. Zásadním zdrojem pro stanovení způsobu designu výzkumu je zde kniha *Ohniskové skupiny jako metoda kvalitativního výzkumu* od Davida L. Morgana. Termín ohnisková skupina se užívá pro skupinový rozhovor, přičemž ohniskem se rozumí téma, na které se tato skupina soustředí a o němž diskutuje.

Princip metody ohniskových skupin, který spočívá v produkci potřebných dat přímou interakcí členů skupiny, koresponduje s metodikou Filozofie pro děti, kterou jsem popsala v části teoretické. Dvě ohniskové skupiny složené pro tento výzkum byly sestaveny ze šesti adolescentů a šesti seniorů, k setkávání docházelo v knihovně Čtyři Dvory, což je pobočka Jihočeské vědecké knihovny v Českých Budějovicích. V následujících kapitolách konkrétněji představím náležitosti spojené se členy obou ohniskových skupin, základní charakteristiku metody ohniskových skupin a průběh přípravné fáze, kterou tento způsob výzkumu vyžaduje.

5.1 Teorie metody ohniskových skupin

Morgan formuluje cíl ohniskových skupin jako poznání toho, jaké názory, postoje a vztahy mají k danému ohnisku účastníci společného rozhovoru.⁶⁰ Toto ústřední téma je celé skupině na začátku představeno a od jejích členů se očekává, že budou své názory, postoje a vztahy vyjadřovat v diskusi. Během té je však možné nejen mapovat výše řečené, ale moderátor skupiny se může zaměřit také na neverbální projevy, emoční reakce účastníků na tvrzení a chování ostatních, na způsob, jakým své postoje jednotlivci obhajují. V závislosti na charakteru či množství výsledků, které badatel chce na konci svého výzkumu získat, lze tento skupinový rozhovor podle Morgana kombinovat i s řadou dalších metod, například s průzkumy, zúčastněným pozorováním, individuálním dotazováním či průzkumem a anketou.⁶¹

Skupinovému rozhovoru ale vždy předchází podrobné plánování celého procesu. Morgan v této souvislosti upozorňuje na tři významné aspekty, které mohou výzkum zásadně ovlivnit

---

⁶⁰ Srov. MORGAN, David L. *Ohniskové skupiny jako metoda kvalitativního výzkumu*, 2001, s. 35

⁶¹ Srov. Tamtéž s. 45

a je proto zapotřebí se s nimi předem vypořádat. Prvním aspektem je etická otázka výzkumu, protože průběh rozhovoru je zaznamenáván a po účastnících se chce, aby se sami za sebe vyjadřovali k určitému tématu. Proto je nezbytné, aby všichni měli jistotu, že fakt vyslovení názoru nebo výsledný záznam nebude nikým zneužitý. Druhým aspektem je finanční rozpočet, ze kterého badatel hradí cesty na místo výzkumu, finanční odměny účastníků, pořízení techniky pro záznam rozhovoru a další položky. Třetím aspektem je časová náročnost spojená s designováním výzkumu, výběrem účastníků, zajišťováním prostoru a v neposlední řadě i zpracováním záznamu rozhovoru a jeho následnou analýzou.⁶²

Plánování takového výzkumného procesu s sebou nese i nutnost vhodně vybrat členy každé ohniskové skupiny a určit, kolik ohniskových skupin bude třeba sestavit. K tomuto problému zformuloval Morgan čtyři pravidla pro nejobvyklejší formy projektů ohniskových skupin, a to vybrat k účasti homogenní skupiny navzájem neznámých lidí, počítat s vysokou mírou zapojení moderátora a rozhovor předem strukturovat, sestavit skupinu z šesti až deseti účastníků a do jednoho výzkumného projektu zapojit v průměru tři ohniskové skupiny. K pravidlům však autor sám hned dodává, že by měla být vnímána spíše jako souhrn častých charakteristik práce s ohniskovými skupinami, protože v praxi se pak vyskytuje minimum projektů, které by dostály všem čtyřem bodům a vyžadují vlastní specifikaci pravidel.⁶³

Pokud mluvíme o homogenní skupině účastníků, upozorňuje Morgan, že jde zejména o homogenitu původu, tedy o účastníky ze stejné sociální vrstvy, stejného věku, stejného pohlaví a podobně. Homogenita by naopak neměla být v postojích k tématu výzkumu, aby skupina měla o čem diskutovat a tím pádem byla i produktivní z hlediska potřebných dat.⁶⁴ Jejich míru ovlivňuje i role moderátora. Ten musí být na skupinový rozhovor dobře připraven, aby dokázal adekvátně reagovat na příliš nízkou nebo naopak vysokou intenzitu diskuse, rozpoznat, kdy a komu je zapotřebí pomoci s nejistotou a ostychem, nebo rozpoznat chvíli, ve které je nutné vrátit diskusi z důvodu odklonění se od tématu.

Pro minimalizaci nejasností doporučuje Morgan na začátku každého skupinového rozhovoru zmínit základní instrukce, ze kterých bude účastníkům zřejmé, že odpovědnost za průběh leží na všech bez rozdílu, možnost rozproudit či zklidnit diskusi má každý z nich, stejně jako

---

⁶² Srov. MORGAN, David L. *Ohniskové skupiny jako metoda kvalitativního výzkumu*, 2001, s. 47–50

⁶³ Srov. Tamtéž, s. 50

⁶⁴ Srov. Tamtéž, s. 52

možnost klást otázky a vyzývat ostatní k vyjádření názoru. Žádoucí je nahlížet na téma diskuse z různých perspektiv a obeznámit ostatní s případnou vlastní zkušeností s ním.⁶⁵

Konečná analýza získaných dat pak obnáší jejich kódování, tedy hledání spojitostí do určitých témat. Shodné prvky se hledají jak ve výrocih každého jednotlivého účastníka, tak v rámci celé skupiny. Výsledná interpretace by pak podle Morgana měla odrážet témata, která se mnohočetně vyskytovala jak ve výrocih jednotlivců, tak v rámci celých skupin a zároveň byla ze strany účastníků spojena se vkladem energie a entuziasmu.⁶⁶

5.2 Vlastní výzkumný design

Prvním krokem při plánování vlastního výzkumného designu bylo zformulování výzkumných otázek, které vyplývají z tématu práce, tedy možnosti, že Filozofie pro děti je cestou k mezigeneračnímu dialogu reflektujícímu charakter doby „dříve“ a „dnes“. Výsledkem jsou dvě tyto dvě otázky:

- 1) „Lze v průběhu diskuse v ohniskové skupině vnímat prvky filozofického dialogu?“
- 2) „Lze v průběhu diskuse v ohniskové skupině vnímat problémy týkající se charakteru doby „dříve“ a „dnes“, které skupina společně řeší?“

Aby bylo možné zabývat se sestavením ohniskových skupin, vyjasnila jsem si, jakým způsobem budou řešeny tři aspekty spojené s plánováním výzkumu – etický, finanční a časový. Protože jsem se při Filozofii pro děti s oběma skupinami již nějaký čas pravidelně setkávala, byli všichni dopředu obeznámeni s tím, že během určitého období budu pořizovat nahrávky. Při každém setkání jsem tuto informaci zvláště zdůraznila a vysvětlila, jakým způsobem budu s nahrávkou dále nakládat a každý z účastníků obdržel k podpisu informovaný souhlas. Zvukový záznam jsem pořídila na vlastní mobilní telefon s tím, že na začátek i konec nahrávání byli všichni zúčastnění upozorněni, na přepisu nahrávky jsem pracovala sama.

Finanční otázku jsem nijak řešit nemusela, protože žádný z účastníků nebyl za tuto aktivitu finančně odměňován. Přítomní náctiletí vše absolvovali v rámci vyučovacích hodin, senioři jako součást dopoledního programu spojeného s návštěvou knihovny. Časové hledisko se

---

⁶⁵ Srov. MORGAN, David L. *Ohniskové skupiny jako metoda kvalitativního výzkumu*, 2001, s. 70

⁶⁶ Srov. Tamtéž, s. 80

ukázalo být nejnáročnějším na plánování, protože prostor knihovny jsem pro potřeby výzkumu měla jen během jednoho čtvrtletního dopoledne v měsíci a bylo nutné zajistit, aby se mohli sejít vždy všichni účastníci. Přesto se podařilo naplánovat jednou měsíčně společná setkání od listopadu 2019 do února 2020.

V případě formování obou ohniskových skupin jsem se musela značně odchýlit od Morganových doporučení. Kvůli tématu výzkumu, jímž je mezigenerační dialog, jsem s oběma ohniskovými skupinami pracovala najednou, diskuse tak probíhala nejen napříč členy jedné, ale i mezi těmito celky navzájem. Protože je zde značný rozdíl ve věkovém složení skupiny adolescentů a skupiny seniorů, zamítla jsem možnost, že bych do výzkumu zařadila takové účastníky, kteří se mezi sebou neznají. Důvodem byla zejména obava ze vzájemného ostychu, který by mohl být bariérou v ochotě se v diskusi projevit.

Skupinu adolescentů tak tvořilo šest žáků 9. třídy českobudějovické základní školy a skupinu seniorů šest klientů jednoho českobudějovického domova pro seniory. Rok narození u adolescentů se pohyboval od roku 2004 do roku 2005, u seniorů pak od roku 1932 do roku 1940. Při Filozofii pro děti se všichni setkávali během školního roku zhruba jednou měsíčně od konce roku 2018, každý z členů tak byl dostatečně seznámen jak s průběhem hodin Filozofie pro děti, tak s tím, že na přelomu roku 2019 a 2020 budou tato setkání součástí výzkumu. V přepisu diskuse, která je součástí Přílohy I. – III., jsou adolescenti uváděni pod značkou A1 až A6 a senioři pod značkou S1 až S6.

Pro samotné vedení diskuse pro mě byla zásadní metodika Filozofie pro děti, takže příprava spočívala zejména ve výběru titulu, z nějž použijeme čtenou ukázkou, zajištění flipchartu a psacích potřeb. Ukázkou jsem vždy předčítala sama, protože několik seniorů mělo problémy se zrakem a sluchem, proto jsem chtěla mít jistotu, že text bude přečten pomalu, dostatečně hlasitě a srozumitelně. V tomto případě jsem zvolila text pro naše setkávání v podstatě netradiční. Většinou využíváme úryvky z klasických literárních děl zařazených do doporučené literatury druhého stupně základních škol. Nyní jsem použila knihu „Jak si udělat pořádek“ Julie Morgensternové, z níž mohou zejména náctiletí čerpat inspiraci ohledně uspořádání studijních záležitostí, vlastního časového rozvrhu nebo uložení osobních věcí v pokoji tak, aby byly snadno k nalezení. Stejně jako v případě krásné literatury, i zde jsem chtěla celé skupině demonstrovat, že hledat hlubší myšlenky lze v téměř každé knize, stejně jako

v činnostech, které vykonáváme během našeho běžného dne. Přepis čteného textu je součástí Přílohy I.

Analýzu získaných dat jsem provedla kódováním jednotlivých výroků, při čemž jsem se řídila zněním výzkumných otázek. Zaměřila jsem se tak na výskyt výroků charakteristických pro filozofický dialog, zejména na myšlenkové operace spadající do kritického, angažovaného a kreativního myšlení a na témata, která odráží otázky dobových kontextů.

5.3 Vlastní analýza a interpretace dat

Pro každou výzkumnou otázku jsem provedla kódování diskuse i analýzu získaných dat zvlášť. Každé otázce tak bude věnována samostatná kapitola. V obou případech jsem nejprve opatřila kódy kompletní přepis diskuse tak, jak na sebe jednotliví účastníci reagovali a tyto přepisy jsou součástí příloh práce. Rozřazení kódů do tabulek podle konkrétních kritérií uvádím v následujících kapitolách.

5.3.1 Analýza získaných dat k první výzkumné otázce

V kompletním přepisu diskuse (Příloha III.) jsou výroky účastníků kódovány následujícím způsobem:

Kódy myšlenkových operací				
Kritické myšlení	Angažované myšlení	Kreativní myšlení	Tvrzení bez argumentace	Tvrzení mimo kontext, nejasná nesrozumitelná

Tyto skupiny myšlenkových operací jsem rozřadila zvlášť pro seniory a zvlášť pro adolescenty s tím, že v jednotlivých tabulkách jsou pak k sobě řazeny všechny příspěvky každého účastníka. Tyto tabulky jsou součástí přílohy IV.

5.3.2 Vyhodnocení a interpretace získaných dat

Myšlenkové operace kritického myšlení			
Myšlenková dovednost	Adolescenti	Senioři	Celkem
Upozornění na chybný předpoklad	3	1	4
Zdůvodňování	4	7	11
Usuzování – indukce	3	0	3
Zohlednění kontextu	8	3	11
Posuzování důvodů	1	1	2
Požadavek na stanovení kritérií	1	0	1
Definování	1	2	3
Upozornění na rozpor zdůvodnění	1	0	1
Autokorekce	1	0	1
Zobecnění	0	3	3
Potvrzení předpokladu	0	1	1
Vyslovení předpokladu	0	2	2
Rozlišování	0	1	1
Celkem	23	21	44

Myšlenkové operace angažovaného myšlení			
Myšlenková dovednost	Adolescenti	Senioři	Celkem
Navázání a potvrzení / rozvinutí tvrzení	4	15	19
Zpřesnění tvrzení	2	2	4
Vyjádření zájmu / souhlasu	0	11	11
Návrh na směřování diskuse	0	2	2
Hledání vhodného vyjádření	0	1	2
Celkem	6	31	37

Myšlenkové operace kreativního myšlení			
Myšlenková dovednost	Adolescenti	Senioři	Celkem
Identifikace důsledků	1	2	3
Názor jako hypotéza	2	3	5
Hledání souvislostí	1	3	4
Hledání alternativ	0	1	1
Zkoumání problému z více perspektiv	0	1	1
Celkem	4	10	14

Tvrzení bez argumentace	
Adolescenti	6
Senioři	22
Celkem	28

Tvrzení mimo kontext, nejasná, nesrozumitelná	
Adolescenti	0
Senioři	5
Celkem	5

Z uvedeného kódování jednotlivých příspěvků vyplývá, že účastníci diskuse jako celek zapojovali nejvíce kritické myšlení. V teoretické části práce jsem uvedla, že kritické myšlení nutí člověka podrobovat přichozí informace racionálnímu zkoumání a zabraňuje tomu, aby byly jen pasivně přijímány jako definitivní. Vyšší počet tvrzení spojených s kritickým myšlením byl na straně adolescentů, a to 23:21, přičemž nejčastěji se v nich objevovalo zohledňování kontextu. Z toho lze usoudit, že tato skupina adolescentů o tématu dokáže přemýšlet a tvrzení přicházející ze strany seniorů je schopna vztáhnout k současným podmínkám a s tím o nich přemýšlet. Častěji, než u seniorů, se u adolescentů také objevovalo upozornění na chybný předpoklad, což svědčí o pozornosti, kterou dospívající diskusi věnovali a uvažování o vyřčeném v širších souvislostech. Senioři oproti tomu častěji svá tvrzení zdůvodňovali a snažili se tak potvrdit jejich relevantnost.

Zcela jiný poměr v četnosti tvrzení je u myšlenkových operací angažovaného myšlení. Adolescenti je během diskuse použili 6x, oproti tomu senioři 31x. Toto myšlení jsem popsala jako plné zájmu, zaměřující se na témata pro nás emočně silná a o nichž hovořit zkrátka chceme. Taková charakteristika a četnost tvrzení v diskusi korespondují s profilem seniorů obsaženým v teoretické části. Téma „života dříve“ je těsně spjata s tím, co s sebou přináší stáří – vzpomínání, porovnávání, snaha předat své zkušenosti a poznatky dál, mnohdy je přítomna i kritika současného. Senioři se v diskusi často vzájemně doplňovali a navazovali jeden na druhého, zároveň nejen k sobě, ale i směrem k adolescentům vyjadřovali zájem o vyřčené, měli snahu slovně i gesty potvrdit, že tvrzení slyší, chápou a souhlasí s ním.

Nejméně byly v diskusi používány myšlenkové operace spojené s kreativním myšlením. To lze odůvodnit tím, že pokud skupina porovnává stav věcí „dříve“ a „dnes“, pak se zaměřuje zejména na přímé osobní zkušenosti a nemá přílišnou potřebu v myšlení o nich experimentovat, navrhnout překvapivá řešení a podobně. Z této skupiny myšlenkových

operací se nejčastěji objevovalo vyslovení názoru jako hypotézy, identifikace důsledků a hledání souvislostí.

Zajímavé je porovnání četnosti výskytu tvrzení bez argumentace. Na straně adolescentů celkem 6x, na straně seniorů 22x. Důvody mohou být různé – u seniorů můžeme předpokládat tendenci „mít pravdu“, vyjádřit se k určité otázce tak, že odpověď je daná a nediskutuje se o ní. U adolescentů pak může k tvrzení bez argumentace vést to, že dané tvrzení je pro ně obecně přijaté a oni ho vlastně nijak zdůvodnit či rozvést neumějí. Ve skupině tvrzení mimo kontext, nejasných a nesrozumitelných je zařazeno celkem pět příspěvků, přičemž všechny byly vyřčeny seniory.

Na výzkumnou otázku „Lze v průběhu diskuse v ohniskových skupinách vnímat prvky filozofického dialogu?“ mohu odpovědět takto:

Ano, v průběhu diskuse v ohniskových skupinách lze vnímat prvky filozofického dialogu. Poměr celkového souhrnu myšlenkových operací kritického, angažovaného a kreativního myšlení k tvrzením bez argumentace či tvrzením mimo kontext, nejasným a nesrozumitelným je 95:33. Bezmála 70 % diskusních příspěvků tak u členů obou skupin vypovídá o aktivním zapojení trojdimenzionálního myšlení tak, jak ho charakterizuje Lipman. U adolescentů je patrné větší využití kritického myšlení, u seniorů jsou tyto myšlenkové operace také časté, ale čtenější je využití myšlení angažovaného.

5.3.3 Analýza získaných dat ke druhé výzkumné otázce

V kompletním přepisu diskuse (Příloha V.) jsou výroky účastníků kódovány následujícím způsobem:

Témata problémů charakteru doby "dříve a dnes"				
Význam rodiny	Význam peněz	Význam práce	"Dříve se..."	"Dneska se..."

Tyto skupiny tematických výroků jsem rozřadila zvlášť pro seniory a zvlášť pro adolescenty s tím, že v jednotlivých tabulkách jsou pak k sobě řazeny všechny příspěvky každého účastníka. Pokud bylo některý z výroků možné zahrnout k více tématům, je v tabulce

zkopírován a opatřen další kódem. Z tabulek jsem vyřadila veškeré výroky, ke kterým jsem nezařadila žádný z kódů. Tabulky jsou součástí Přílohy VI.

5.3.4 Vyhodnocení a interpretace získaných dat

Četnost výskytu témat					
Téma					
	Význam rodiny	Význam peněz	Význam práce	"Dříve se..."	"Dneska se..."
Adolescenti	16	4	2	3	8
Senioři	23	8	9	14	16
Celkem	39	12	11	17	24

Kódování související s druhou výzkumnou otázkou ukazuje, že zásadním kritériem otázky bohatšího života a charakteru doby je podoba rodiny. Senioři na toto téma ve svých výrocích narazili 23x, adolescenti 16x. Rodina byla zmiňována v mnoha souvislostech, které mají vliv na vnímání kvality života a obrazu doby. S rodinou tak byla spojována témata komunikace, počtu dětí a sourozenců, trávení společného času, výchova a předávání mravních a morálních hodnot.

Adolescenti byli ve dvou případech ochotni upřímně sdělit, že vztahy uvnitř své rodiny vnímají jako špatné („A1: Protože nemáme dobrý vztahy v rodině.“, „A6: Protože máma se o mě vůbec nezajímala, nestarala do dvanácti let, takže jsem byl u tety, teta mě vychovala, takže já vlastně rodiče jakoby nemám, ani tátu neznám dobře.“). Zároveň se u nich objevovala potřeba ujasnit si a přesněji definovat, co samotný pojem „rodina“ vlastně znamená („A2: Taky ty rodiny teď bývají často menší, že vlastně někdo může brát rodinu, jakože táta, máma, bratr, sestra a někdo zase může brát rodinu, jakože prarodiče, rodiče, sourozenci“., „A3: Tomu se snad ani nedá říkat rodina, když nedrží při sobě.“, „A6: Mně přijde, že dřív znamenalo slovo rodina něco úplně jiného než dneska.“). Za tím je patrná snaha konkretizovat, jakým způsobem je nebo není dnešní rodina schopna život obohacovat.

Senioři se nejvíce opírali o zkušenosti s vlastními původními rodinami a rodinami, které založili se svými partnery. Vnímání rodiny je v tomto případě spojeno zejména se společnými chvílemi, ve kterých spolu rodinní členové komunikují („S1: No, že se nám rodiče... sice neměli moc času, ale večer, když se sedlo u kamen, tak se povídalo a prostě ty bolesti, a to se všechno tam řešilo.“, „S2: Já bych řekla, že ano, protože ty děti si můžou za babičkou nebo za dědečkem si zajít vylejt srdce, jak my říkáme.“). Všimají si ale i toho, že dnešní rodiny tuto roli těžko naplňují, zejména z důvodu chybějícího času („S1: Ale nikdo nemluví o tom, že ty

rodiče dneska tlačí čas, nemají vůbec čas na ty děti, a to je důležitý, aby jim dokázali naslouchat a těm dětem dali možnost toho času, aby s nima spolupracovali. Dneska je největší hrůza čas, všechno je moc v rychlém tempu.“).

Dalším tématem, na které diskutující často naráželi, byl kontrast mezi dobou „dříve“ a „dnes“. V příspěvcích se téma objevovalo pro obě období jak samostatně, tak ve vzájemném porovnání. Ono „dříve se...“ bylo zmíněno adolescenty 8x a seniory 16x, „dneska se...“ pak adolescenty 3x a seniory 14x. V tomto kontextu je dřívější doba prezentována sice jako náročná, ale v celkovém vyznění pozitivnější, lepší („A1: Já si to vůbec nedovedu představit, takhle podle toho vyprávění mi to přijde, že to bylo těžký. Ale bohatší to asi mohlo bejt, já nevím.“, „S6: I v té bídě, protože byla, nebylo co jíst třeba, ale rodina se udržela, nekradli.“, „S4: Ale kradlo se taky. Ale ne tolik jako teď. Na vsi se nekradlo, tam si to lidi hlídali navzájem, ale ve městě byla vždycky ta verbež různá a ty kradli.“).

Oproti tomu k dnešní době se v příspěvcích objevovalo více výhrad („A2: Bohatství prostě nejsou peníze, a když někdo chce ty peníze, tak nemůže mít bohatej život, protože myslí jenom na ty peníze, a tak asi dneska má málo lidí bohatej život.“, „Protože v dnešní době člověku nestačí jen minimum. V dřívější době se každý člověk nebo většina lidí se s tím minimem smířila a dokázali s tím žít, ale v dnešní době má každý málo. Pořád mají lidi pocit, že by měli mít víc.“, „S2: My všichni starší jsme byli vychováni v „nepokradeš“, „neublížíš“, „pomáhej starším“ a bohužel dneska se už vracíme k tomu, že trošku je to osvobozený a už jako je to... se to víc projevuje.“). V tom, že příspěvky byly shovívavější k době dřívější a kritičtější k době dnešní, se senioři s adolescenty ve velké míře shodli.

Na výše představená témata navazoval ještě význam peněz a práce v životě člověka. V případě peněz se objevovaly příspěvky zejména v tom smyslu, že vliv na bohatství života nemají, nicméně zároveň bylo uváděno, že v životě jako takovém důležité jsou („S1: Bohatství je v různých věcech, nejen v penězích.“, „S6: No, ale teď bychom měli řešit, proč tehdy se rodilo, byly děti a teď je to problém. A je to problém zase peníze. Nejdřív to jde do peněz.“, „A4: Dneska děti neznají hodnotu peněz. Já jsem ráda, že mě mamka vychovala v tom smyslu, že když si chci něco koupit, tak si na to musím vydělat sama.“).

Práce je zde prezentována jako činnost, která v minulosti neustávala, byla nutná a výchovná, zároveň velmi náročná, a v současnosti spíše zabraňuje rodinám žít rodinný život („S3: Když

nebyly ty peníze, tak ty děcka musely opravdu poslouchat a hodně pracovat, aby ten tatínek jim dal peníze na boty, na šaty, na kolotoč, na pouť, na něco. Pak tatínek řekl: šetři si, já ti nic dalšího nedám, já nebudu mít. A bylo to.“, „S6: Já se trošku vrátím do pátý třídy, když jsem chodil, od pátý třídy do devátý třídy jsem každý dvouměsíční letní prázdniny sloužil u sedláka, ráno v pět hodin jsem šel z postele, jeli jsme se sedlákem na krmení nasíct kravám a dobytku, sedlák šel pak na snídani, já jsem musel sházet to krmení a protřást ho, pak jsem se šel najíst, dali mi snídani, to je pravda, ale celej den jsem pracoval u toho sedláka, v devět hodin večer jsem přicházel domů.“, „S2: To tak je, že ty vztahy nejsou dobrý. Všichni mají hodně práce, nestýkají se.“).

Na výzkumnou otázku „Lze v průběhu diskuse v ohniskové skupině vnímat problémy týkající se charakteru doby „dříve“ a „dnes“, které skupina společně řeší?“ mohu odpovědět takto:

Problémy týkající se charakteru doby „dříve“ a „dnes“ v diskusi určitě vnímat lze. Účastníci diskuse v této souvislosti nejčastěji naráželi na otázku významu rodiny, peněz a práce v životě člověka. Dále často dobu samotnou charakterizovali způsobem, který jsem označila jako „dříve se...“ a „dneska se...“, tedy srovnávali významy rodiny, peněz a práce v životě člověka v době dětství a mládí generace současných seniorů s významem těchto hodnot v dětství současné mladé generace. Přičemž obě generace se na změně jejich významu směrem ke kritice současné doby shodly.

Závěr

Cílem této práce bylo zjistit, zda natolik odlišné skupiny jako jsou adolescenti a senioři spolu dokážou pomocí Filozofie pro děti diskutovat, a jaká témata se v těchto diskusích objevují. V teoretické části jsem proto nejdříve popsala zásadní aspekty Filozofie pro děti, období adolescence a stáří i problematiky mezigeneračních konfliktů. Právě projevy těchto sporů mezi věkově odlišnými skupinami hodnotím jako stěžejní příčinu vzájemného despektu a překážky ve vzájemné komunikaci.

Výzkumná část zaměřená na kvalitativní výzkum v ohniskových skupinách se tak stala výzvou nejen pro zodpovězení výzkumných otázek, ale i pro samotnou realizaci hodiny Filozofie pro děti. Na té se společně sešla skupina adolescentů a skupina seniorů, takže názorové rozdílnosti i shody bylo možné sledovat již během sběru dat. Na základě toho mohu konstatovat, že Filozofie pro děti je vhodnou a efektivní formou pomoci mezigeneračnímu dialogu. Z analýzy a interpretace získaných dat je patrné, že obě skupiny po celou dobu diskutovaly zaujatě, účastníci na sebe reagovali navzájem a dávali najevo zájem o názory a zkušenosti druhých. Filozofie pro děti a její jasně stanovená metodika beze sporu dokázaly „prolomit ledy“ mezi všemi přítomnými. Otázkou je, zda by taková diskuse byla možná bez cíleného plánování a zapojení facilitátora ve chvílích, kdy bylo zapotřebí účastníky motivovat k jejímu rozvíjení a pokračování. Jak vyplývá z teoretických poznatků o mezigeneračních konfliktech, mají-li se odstraňovat vzájemné negativní stereotypy, musí k setkávání různých generací docházet neustále a opakovaně. Z provedeného výzkumu však nelze usuzovat, zda je motivace účastníků dostatečná k dalším setkáváním, a zda by při nich metodu Filozofie pro děti potřebovali a vyžadovali. V tomto směru shledávám značný prostor pro další zkoumání.

V podobných souvislostech je možné uvažovat i o výsledcích vztahujících se ke společným tématům. Výzkum ukázal, že v rámci hledání odpovědí na položenou otázku se objevují témata, která obě skupiny shodně považují za důležitá. Vzhledem k doporučenému rozsahu práce jsem označila ta nejfrekventovanější, považuji ale za nutné upozornit, že rozhodně nebyla vyčerpána všechna. Opět je zde patrný kontrast mezi negativními stereotypy a poznáním, že při troše snahy se objeví řada styčných bodů. Možnost rozsáhlejšího výzkumu by tak mohla zmapovat tato témata se zřetelem nejen na názorovou shodu, ale naopak i na zásadní názorové rozpory a způsoby, jímž jsou v dialogu řešeny.

Seznam použitých zdrojů:

- Česká školní inspekce ČR – Tematická zpráva – Rozvoj čtenářské gramotnosti na ZŠ a SŠ ve školním roce 2017/2018. *Česká školní inspekce ČR – Home* [online]. Copyright © 2019 Česká školní inspekce Dostupné z: <https://www.csicr.cz/cz/Aktuality/Tematicka-zprava-Rozvoj-ctenarske-gramotnosti-na-Z>
- *Filosofický slovník*. 2. rozš. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998. 463 s. ISBN 80-7182-064-4.
- Filozofie pro děti – *YouTube* [online]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=8UCdkIEx17>
- Filozofie pro děti: O těžkých otázkách lehce – *YouTube* [online]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=cyodCXC_D9U&t=166s
- *Filozofie pro děti: Portál Filozofie pro děti* [online]. Dostupné z: <http://www.p4c.cz/>
- *Geografické rozhledy: časopis pro výuku a popularizaci geografie*. Praha: Iris, 1991-. ISSN 1210-3004.
- HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Sociální gerontologie, aneb, Senioři mezi námi*. 1. vyd. Praha: Galén, 2012. 194 s. ISBN 978-80-7262-900-8.
- KLEVETOVÁ, Dana. *Motivační prvky při práci se seniory*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2008. 202 s. Sestra. ISBN 978-80-247-2169-9.
- *Kritické a tvořivé myšlení: není to málo?: rozvoj myšlení ve filosofických, teologických, psychologických a pedagogických souvislostech*. Vyd. 1. České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, Centrum filozofie pro děti, 2013. 247 s. ISBN 978-80-7394-432-2.
- MACEK, Petr. *Adolescence: psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1999. 207 s. ISBN 80-7178-348-X.
- MORGAN, David L. *Ohniskové skupiny jako metoda kvalitativního výzkumu*. Vyd. 1. Boskovice: Albert, 2001. 99 s. Metodologie, 2. ISBN 80-85834-77-4.
- MORGENSTERN, Julie. *Jak si udělat pořádek: pro teenagery*. Vyd. 1. Praha: Motto, 2007. 224 s. Rádce. ISBN 978-80-7246-340-4.
- MUCHOVÁ, Ludmila. *Budete mými svědky: dialogické rozvíjení křesťanské identity ve světonázorově pluralitní společnosti – pedagogická výzva*. Brno: Kartuziánské nakladatelství a vydavatelství, 2011. 283 s. ISBN 978-80-86953-82-3.
- ORVIN, George H. *Dospívání: kniha pro rodiče: adolescenti, rodiny a rodiče, normálnost a adolescence, riskantní chování adolescentů, přechod do dospělosti*. Překlad Jan ROUBAL. 1. vyd. Praha: Grada, 2001. 180 s. Pro rodiče. ISBN 80-247-0124-3.

- PROKEŠOVÁ, Miriam. *Dítě, radost a výchova*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita, Pedagogická fakulta, 2003. 166 s. ISBN 80-7042-281-5.
- ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem: [vývojová psychologie], přepracované vydání*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2006. 390 s. ISBN 80-7367-124-7.
- SAK, Petr. *Sociologie stáří a seniorů*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2012. 225 s. Sociologie. ISBN 978-80-247-3850-5.
- SUCHOMELOVÁ, Věra. *Senioři a spiritualita: duchovní potřeby v každodenním životě*. První vydání. Praha: Návrat domů, [2016]. 303 stran. ISBN 978-80-7255-361-7.
- THOROVÁ, Kateřina. *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2015. 575 s. ISBN 978-80-262-0714-6.
- TRUSINOVÁ, Romana. *Ageismus mezi mladými lidmi a seniory v České republice: Jací jsou a co proti sobě mají?* Praha, 2014. Dizertační práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Katedra sociologie. Vedoucí práce Plecítá, Klára.
- TRUSINOVÁ, Romana. *Stáří mladýma očima: zdroje nevraživosti mladých k seniorům*. AntropoWebzin, 2013, 9(1). ISSN 1801–8807. s. 27-34.
- VETEŠKA, Jaroslav. *Gerontagogika: psychologicko-andragogická specifika edukace a aktivizace seniorů*. První vydání. Praha: Česká andragogická společnost, 2016. 179 stran. Česká a slovenská andragogika, svazek 12. ISBN 978-80-905460-4-2.
- ZITTLAU, Jörg. *Snadno a rychle filozofem: malý lexikon světového myšlení*. 1. vyd. Praha: Albatros, 2005. 171 s. Karneval. ISBN 80-00-01662-1.
- ZOLLER MORF, Eva. *Učíme děti ptát se a přemýšlet: metody a aktivity k rozvoji myšlení i kultivaci osobnosti dětí*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2012. 93 s. ISBN 978-80-262-0096-3.

Seznam příloh

- Příloha I. Přepis čteného textu
- Příloha II. Přepis diskuse bez kódování
- Příloha III. Přepis diskuse kódování 1
- Příloha IV. Myšlenkové dovednosti
- Příloha V. Přepis diskuse kódování 2
- Příloha VI. Společná témata

Přílohy

Příloha I. Přepis čteného textu

Filozofie pro děti – přepis diskuse realizované dne 31. 10. 2019 v knihovně Čtyři Dvory, pobočce Jihočeské vědecké knihovny v Českých Budějovicích.

„Já sama jsem taky dospívající holka. Vím, jaké to je, dělat denně spoustu domácích úkolů, navíc mít zájmy, které člověka strašně baví, takže k nim chce každý den po škole co nejrychleji utéct, a ještě k tomu chce trávit čas s kamarády. Přitom vám všichni vykládají, že se máte učit co nejlíp, ale jedním dechem vám radí, že si musíte užívat mládí a objevovat sami sebe. Zdá se vám to trochu moc? Tahle knížka vám pomůže vytvořit systém, díky kterému všechno zvládnete daleko líp, nebo toho aspoň v rámci daných možností víc a s lepším pocitem stihnete.

Znáte to pořekadlo, že kovářova kobyla chodí bosa? Osobně jsem sice dcera odbornice na organizování, ale vždycky jsem nemívala ve věcech takový pořádek jako dneska. Tenhle talent totiž není dědičný, ani jsem se pořádnosti nenaučila už jako malá holčička. Sama jsem se s tím pár let potýkala, zčásti i proto, že jsem dost dlouho necítila žádnou potřebu pořádku, a kromě toho jsem si myslela, že pořádný binec je ta jediná věc, kterou se můžu odlišit od mámy a ukázat celému světu, že jsem samostatná, nezávislá osobnost.

Musím uznat, že mi máma – i když se občas pokoušela uklidit můj pokoj – dovolila, abych si v tomhle našla své vlastní metody, jen mě nenápadně upozorňovala, v čem už pořádek mám. Tak třeba jsem nikdy nikam nechodila pozdě, sbírku plyšových zvířat jsem měla krásně uspořádanou podle jejich osobností, všech svých sto dva barbín jsem ubytovala ve velkém koši, který jsem koupila za babku na bleším trhu, a knížky jsem měla na poličkách roztríděné podle žánru: obrázkové, pro nejmenší čtenáře, čítanky s úryvky z literatury, básničky a příběhy na pokračování.

Přiznávám ovšem bez mučení, že když jsem chodila na základku, zbytek mého pokoje vypadal jako po pumovém útoku. V jednom kuse jsem ztrácela kousky různých her, hračky nebo telefonní čísla kamarádů. Často jsem zapomínala vypracovat domácí úkoly, nebo jsem je v těch hromadách chaosu ve svém pokoji vůbec nenašla. Někdy jsem dokonce ztrácela i oblečení – ani vám nepovím, kolikrát jsem ráno vyhrabala jedinou tenisku – nebo byl najednou nezvěstný školní batůžek. Myslela jsem si, že to tak prostě musí být, a nikdy jsem se neobtěžovala s nějakými pokusy o změnu.

Teprve v prváku na střední škole jsem pocítila potřebu s tím chaosem něco udělat. V té době pro mě ovšem škola nebyla to hlavní: přednost měl rozhodně můj velký koníček, tanec, a taky kamarádi. Proto jsem zaměřila své organizační snahy na oblasti svých zájmů. Začala jsem tím, že jsem vyčlenila jednu zásuvku na své taneční oblečení a taneční střevičky jsem uložila do krabic. Taky jsem si vyhradila jedny desky na všechny své papíry, dokumenty a letáky, které se týkaly tance. Od té doby už jsem vždycky věděla, kde najdu věci související s tancem. S telefonními čísly kamarádek jsem to udělala tak, že jsem si jejich jména a čísla napsala zvlášť na lepicí lístky určité barvy podle toho, odkud jsme se znaly (mohla to být střední škola, základka, taneční kurzy nebo letní tábor). Lístky jsem nalepila ve čtyřech skupinách na stěnu a hned jsem dokázala najít jakékoli číslo. Navíc jsem hned na první pohled viděla, kolik styků udržuji s různými skupinami kamarádek.

O něco později na střední škole jsem ale pochopila, jak je studium důležité, a rozhodla jsem se, že i tuhle oblast svého života dostanu pod kontrolu. Můj rozvrh hodin začal houstnout a já jsem chtěla dosahovat co nejlepších školních výsledků, ale přitom mít čas i na věci, které dělám nejradši. Tím pádem jsem se musela rozloučit s předsevzetím, že zásadně nikdy nebudu tak pořádná jako moje máma.⁶⁷

---

⁶⁷ MORGENSTERN, Julie. *Jak si udělat pořádek: pro teenagery*. Praha: Motto, 2007, ISBN 978-80-7246-340-4, s. 7–8

Příloha II. Kompletní přepis diskuse bez kódování

Filozofie pro děti – přepis diskuse realizované dne 31. 10. 2019 v knihovně Čtyři Dvory, pobočce Jihočeské vědecké knihovny v Českých Budějovicích.

F: Já vám teď ty otázky ještě jednou nahlas přečtu a potřebuji, abychom si vždy řekli, z jaké části textu jste při její tvorbě vycházeli. Otázka číslo jedna – „Žili lidé dříve bohatší život?“ Mohli byste někdo z té skupiny říct ostatním, na co z toho textu touhle otázkou narážíte?

S1: No, že se nám rodiče... sice neměli moc času, ale večer, když se sedlo u kamen, tak se povídalo a prostě ty bolesti a to se všechno tam řešilo.

F: Takže tam narážíte na tu zmínku o té mamince, která tam byla?

A1: No, a že je základem pořádku celá ta rodina.

S4: V té rodině musí být pořádek, není pořádek doma, není nikde.

F: Chápou všichni tuhle otázku? Všichni kývají hlavou, přitakávají.

F: Otázka číslo dva – „Co pro koho znamená pořádek a úklid?“ Jak jste k té otázce došli?

S2: Když se dají všechny věci na stejné místo a vždycky víte, že když je potřebujete, že tam šáhnete a na tom místě jsou.

S3: Ale to víš ty, kde je máš...

F: Takže je to o tom, že „můj“ pořádek nemusí být „váš“ pořádek?

S3: Ano.

F: Rozumí všichni této otázce?
Všichni kývají hlavou, přitakávají.

F: Otázka číslo tři – „Naučily se děti ve škole dříve víc?“

S6: Ano a já to budu podporovat a důkazy na to mám.

F: Zatím neodpovídáme. Chápeme otázku?
Všichni kývají hlavou, přitakávají.

F: Z čeho ta vaše otázka vychází, v tom úryvku?

S6: No z té diskuse, kterou jsme tady měli. Já jsem hovořil o těch konkrétních věcech, protože já zažil školství úplně jiný než je ta současná doba.

F: Vy tedy vycházíte z té části, kde ona mluví...

Věta přerušena.

S6: Protože jsem měl tři děti a tak jsem mohl taky nebo můžu dokladovat a porovnávat a všichni tři se stali vysokoškoláky.

S4: To je důležitý.

F: Zatím děkuji.

Čtení otázek, hlasování.

F: To znamená, že pro nás je to dnes otázka, zda žili lidé dříve bohatší život.

S3: Ano.

S6: Můžu? Kolektivní život v rodině.

F: Jak to myslíte?

S6: Základ byla rodina a dneska taky, ale tehdy byla povinná taková... pro rodinný život. Děti musely doma... byly pověřeny prací po škole, musely poslouchat rodiče a nebylo to trestný, když se dostal pohlavek, tak to se muselo ještě poděkovat tátovi. No a ten bohatší život si myslím, že to bylo ten rodinný kolektiv, protože já nevím, ono dřív ani tyhle věci nebyly, že se scházely rodiny nebo... prostě rodina byl základ života. A třeba na vesnici to byla záležitost té rodiny, jak se měla dobře. I v té bídě, protože byla, nebylo co jíst třeba, ale rodina se udržela, nekradli. No to je přeci proti dnešku snad neznámý, že by někdo nekrad.

F: Chce na to někdo reagovat?

S1: No, naše holky... já měla tři holky, a když jsme byly doma nastejno, tak vždycky zalezly večer do postele a tam se povídalo a všechny ty problémy se řešily. A na to teď holky moc vzpomínají.

S5: Když byla práce hotová, tak byla rodina spolu, to si toho vážili. Protože od rána se dělalo, pořád se dělalo.

F: Co dneska? Žijete vy rodinný život se svou rodinou? Nebo to fakt bylo jenom dřív?

S2: Určitě dřív, dneska ne. Dneska rodiny nežijou rodinný život.

A2: Ono záleží, jak je dítě vychované. Jestli je vychované v rodině, který prostě nevěří, tak potom nemůže být ten rodinný život. Když vlastně to dítě nevěří rodičům, tak rodina nemůže fungovat.

F: A2 a na co přesně reaguješ?

A2: Jak pán říkal, že ty děti musely poslouchat a byly hodně s tou rodinou. Tak když ale prostě to dítě nedůvěřuje, tak můžou být spolu pořád a stejně to není k ničemu.

S2: Je třeba rodinu stmelit. To znamená, že chyby, které rodiče dělají a ty děti se potom bojí třeba, že bude zle, a rodiče když je pochopí a pomůžou jim a domluví a vysvětlí, že jako ví, že to tak nemá být, tak že těm dětem by se mohlo pomoci.

F: Takže chápu to dobře, že stmelování rodiny vidíte třeba i v přiznání chyb těch rodičů i těch dětí?

S2: Ano a začnou si věřit. A to je to nejdůležitější, když si můžou věřit.

S4: To je pravda. Ale je to často problém a byl vždycky, že se lidi i v rodině poprali.

A3: Tomu se snad ani nedá říkat rodina, když nedrží při sobě.

A2: Taky ty rodiny teď bývají často menší, že vlastně někdo může brát rodinu, jakože táta máma bratr sestra a někdo zase může brát rodinu, jakože prarodiče, rodiče, sourozenci.

F: Je ten život ve větší rodině víc rodinný, než v té menší rodině?

S3: Určitě.

S4: Ano.

S5: Vidíte? Je to lepší.

F: A v čem?

S3: Já bych řekla, že ano, protože ty děti si můžou za babičkou nebo za dědečkem si zajít vylejt srdce, jak my říkáme.

S1: Hlavně maj čas.

S3: Postěžovat si na všechno možný, od školy, na kamarády a na momentální stav života, protože když... Jak bych to řekla, chybí slova... Když třeba rodičům nemůžou říct všechno, co by řekli babičce nebo dědečkovi. Ty ale o všem samozřejmě mlčí a snaží se jim nějak vysvětlit a pomoci z toho jejich trápení.

A1: Když je ta rodina větší, tak když třeba se dva pohádají, tak mají oba za kým jít to jako říct, že prostě se takhle chytli.

S3: To ano, to ano.

F: Takže je to mezigenerační vztah, který tam může chybět?

B3: Ano.

F: A2, tys ještě chtěl něco říct?

A2: No, že vlastně teď ty děti mají starší rodiče, že třeba spousta rodičů má ty děti ve starším věku. A potom se stane, že už třeba nejsou pradědečci, někdy ani dědečci a potom je ta rodina menší.

F: Takže podle tebe jsou rodiny, které jakoby nemají šanci žít ty mezigenerační vztahy?

A4: Samozřejmě jsou to úplně jiné podmínky, když je menší rodina, než dřív, když rodiče si pořídili klidně pět dětí, tak potom ty děti byly vychovány v něčem jiném, než v dnešní době, kdy rodič si pořídí jenom jedno dítě, je to jedináček, tak si může dovolit více než dříve.

A5: Tak ani jedináčkovi nemusí rodiče koupit všechno.

A4: Ne, já myslím, že jako celkově si dovolí víc. Že třeba se i dohaduje, protože když těch dětí bylo víc, tak to nešlo, musely poslouchat všechny, jinak by se... nešlo by to. Že třeba by ani nestihla ta máma uvařit, kdyby se měla s každým prostě babrat jako s jedináčkem.

A1: Ale někdy, i když je dětí víc, tak s někým je problém, že třeba si myslí, že je rodičům ukradený, že si ho vlastně nevšímají.

S1: Ale nikdo nemluvíte o tom, že ty rodiče dneska tlačí čas, nemají vůbec čas na ty děti a to je důležitý, aby jim dokázali naslouchat a těm dětem dali možnost toho času, aby s nima spolupracovali. Dneska je největší hrůza čas, všechno je moc v rychlém tempu.

S2: Oni mají taky hodně kroužků a musej todle a támleto...

F: Aha, takže čas nemají rodiče, ale nemají ho...
Věta přerušena.

S2: Ani děti. To je bruslení, to je hokej, to je tohle a další sporty a oni přijdou večer a pak mají psát úkoly třeba a už nemají tolik času na to povídání doma.

A6: Vlastně já mám... já jsem od mala pryč od rodičů, a já vlastně jsem mámu ani dobře neznal, prakticky... Protože máma se o mě vůbec nezajímala, nestarala do dvanácti let, takže jsem byl u tety, teta mě vychovala, takže já vlastně rodiče jakoby nemám, ani tátu neznám dobře. Táta vlastně mě viděl jen ve čtyřech letech, pak mě viděl v pěti, ale když mě pak neviděl tři roky, tak já jsem mu pak řekl dobrý den, místo ahoj tati.

F: A6 a myslíš, nebo dokázal bys zhodnotit, jestli i bez těch rodičů, s tím, že tam byla ta teta, jsi v tu dobu žil bohatý život, nebo ne?

A6: Jo, trošku.

F: Trošku? V čem?

A6: Že jsem byl vlastně rád, že někoho mám.

F: My se pořád točíme kolem té rodiny, jestli v ní je ten bohatší život a já bych se vás chtěla všech zeptat, co to tedy podle vás je, ten bohatší život?

S2: No, bohatší život je, že jsme žili především s přírodou. Na první místo bych dala přírodu.

F: V čem to bylo bohatší?

S2: Všechny hry, co jsme měli jako děti, míčový hry, skákat přes gumu, Honzo vstávej, na honěnou, na schovávanou, všechno bylo v přírodě. Zeptejte se dnešních dětí: hraje to, znáte to? To byly hry totiž mojí maminky a ta byla narozená v roce 1901 a předala je mně, ale

musím vám říct, že mám dceru a syna, synovi už jsem to předala velmi málo a dceři taky. Už byli tím režimem a tím vším odkloněni jinam. Já jsem jim to nemohla dát.

F: Proč?

S2: Protože byli...

Věta přerušena.

S3: Odstěhovali se někam jinam, ne?

S2: No, tak pokud byli školou povinný, tak je odklonila ta škola k jejich činnosti mimoškolní, takže převzala něco škola.

F: Co ostatní? Co je bohatší život?

A4: To zase každý člověk vidí jinak. Musíme hlavně si uvědomit, co pro nás to bohatství celkově je.

F: Co to tedy je?

A4: To je, když mám něco, co jako má pro mě cenu.

S1: Bohatství je v různých věcech, nejen v penězích.

S6: Bohatší život nejsou peníze.

F: Tady teď zaznělo „nejen peníze“ a „nejsou peníze“. Jsou tedy ty peníze důležité?

S6: Je to taky důležitý.

S3: Jsou důležitý. Ale pak hned bych řekla mezilidský vztahy, to že je strašně důležitý. Zas se vracíme k té rodině.

A6: Já s tím nemůžu souhlasit, že by ty vztahy byly pak. A to první by byly peníze. Protože pro mě bohatší je spíš že někoho mám, než ty peníze, protože o peníze se nemůžu opřít, ale o staršího dospělého jo, třeba táta mi může něco poradit, ale peníze ne.

S1: To je hezký.

F: Takže bohatství...

Věta přerušena.

S2: Nejsou peníze.

F: Bohatství je tedy ta příroda a mít někoho?

S1: Rád, tam napište. Mít někoho rád. To je důležitý.

F: Mít někoho rád... stačí to?

S1: Pro život stačí mít někoho rád.

A6: Ale aby měl někdo rád i tebe.

F: Takže teď tu máme: mít někoho, mít někoho rád a mít někoho, kdo má rád mě. Co dál?

A6: Být zdravěj.

A3: To jo, ale i když nejsi úplně zdravěj, tak se můžeš mít líp než někdo jinej.

A6: No, vlastně jo, když máš tu rodinu.

S6: U mě, my jsme byli osm dětí a dvanáctičlenná rodina celkem, tak pro mě to byla ta rodina. Máma chodila k sedlákovi dělat, já přišel ze školy a měl jsem napsáno: najez se, v troubě máš jídlo. V troubě byla třeba topinka a něco takovýho, to nebylo jako dneska, že je třeba plnej talíř. Ale byli jsme osm dětí, někdy jsme byli bití, ale to jednou za rok od táty, protože jsme se většinou hádali, ale když to táta někdy nevydržel, každěj dostal jednu ránu a my měli na rok vybráno. Ale zloděj jsme nebyli nikdo, nekradli jsme nikdo, vyučili jsme se, do školy jsme chodili. Třeba já chodil rád do školy jen proto, že jsem měl rád matematiku a úsudky. To mě strašně bavilo a baví ještě dneska. Dneska ale ty děti už... takhle jsem se zeptal těch mých vnuků, nevědí, co je úsudek a co je bohatství.

F: Já bych se teď s dovolením vrátila zpět na začátek. Vy už jste tady zmiňoval, že dřív lidi nekradli. Opravdu to tak bylo?

S6: Z rodiny nekrad nikdo. Já to nepamatuju. Akorát chodili po vesnicích ty bezdomovci. Ale ty to měli zařízený tak, že každěj den spali v jiný rodině, to se jim dával nocleh, to byla taková povinnost a ten chodil pořád dokola, ten jeden chudej, kterej tam žil. Dostal najíst, dostal šaty. Byl to těžkej život.

F: Co ostatní? Bylo to tak, že dřív lidi nekradli?

S1: Bylo. Opravdu nekradli. My jsme nezamykali, že jo, dřív se nezamykalo.

S4: Ale kradlo se taky. Ale ne tolik jako teď. Na vsi se nekradlo, tam si to lidi hlídali navzájem, ale ve městě byla vždycky ta verbež různá a ty kradli.

S3: Dřív, když někdo ukrad, tak se pak styděl.

S5: Ano, to máte pravdu.

S1: A neměli lidi tolik, vlastně nebylo moc co ukrást.

S6: Helejte, ukrást, tak šli, vzal ho policajt a hned šel do basy, bez soudu! A dneska ukradne milion a osvobodí ho. To se mi nelíbí.

A4: Protože v dnešní době člověku nestačí jen minimum. V dřívější době se každý člověk nebo většina lidí se s tím minimem smířila a dokázali s tím žít, ale v dnešní době má každý málo. Pořád mají lidi pocit, že by měli mít víc.

F: Myslíš tím, že chtějí ten život pořád bohatší?

S6: Bohatství je zdravá rodina, nejsou v tom peníze.

A4: Já jsem myslela jako k tomu, jak se bavíte o tom, jak lidi kradou. To jste říkal vy. Že ti lidé, kteří kradou, tak mají pořád málo a vidí jenom tuhle cestu.

S2: Je to pravda, že se snažej prostě dokázat, že on je lepší, on dokáže víc, ale ne prací, ale svým jednáním, nevím, jestli to říkám tak dobře, svým jednáním prostě. Já dneska vím, jak to vypadá, vím, jak to má vypadat a to by bylo, aby my jsme to neudělali lepší, a když si vezme on, tak proč já bych si nevzal.

S6: To je celá ta společnost. Já se trošku vrátím do pátý třídy, když jsem chodil, od pátý třídy do devátý třídy jsem každý dvouměsíční letní prázdniny sloužil u sedláka, ráno v pět hodin jsem šel z postele, jeli jsme se sedlákem na krmení nasíct kravám a dobytku, sedlák šel pak na snídani, já jsem musel sházet to krmení a protřást ho, pak jsem se šel najíst, dali mi snídani, to je pravda, ale celej den jsem pracoval u toho sedláka, v devět hodin večer jsem přicházel domů. Jako odměnu jsem dostal od něj o pouti oblečení, šaty. Protože nás bylo osm, takže... to já si pamatuju a toho člověka mám rád do dneška.

S1: Tak to bylo.

F: A není pak třeba bohatší život dneska, že já svoje dítě nemusím posílat někam na práci?

S6: To by bylo trestný, dneska.

S3: A choděj děti dlouho do školy a zvyšujou si kvalifikaci, když nemusí pracovat.

S2: To je pravda.

S6: No, ale teď bychom měli řešit, proč tehdy se rodilo, byly děti a teď je to problém. A je to problém zase peníze. Nejdřív to jde do peněz.

F: Jsou děti bohatství?

S6: Jsou.

S3: No, dneska určitě jo.

S2: Když je jich dneska málo, tak ano.

S1: Ta rodina to tak má, že má bohatství v těch dětech. A když se to vydaří na stáří, tak...

Věta přerušena.

S6: To je radost.

S1: Ano, můžeme říct, že to je radost, mám krásné stáří a já to můžu říct.

F: Co vy mladší, máte sourozence? Jsou pro vás bohatstvím?

A1: Nejsou.

F: Proč?

A1: Protože nemáme dobrý vztahy v rodině.

S3: To tak je, že ty vztahy nejsou dobré. Všichni mají hodně práce, nestýkají se..

A2: My teda jsme vlastně jako velká rodina, ale nestýkáme se, protože my jsme od té rodiny daleko, tak ale máme dobrý vztahy, protože nějaké víkend za nima jezdíme, i když jsou prostě daleko.

S1: Nikdy víc nepotřebujete, máte-li sourozence. Až se to zúročí ve stáří, když se máte na koho obrátit.

F: Ještě by chtěl někdo něco dodat?

S3: Když byla dřívější doba, tak na všem držel palec pan hospodář. Ten o všem rozhodoval a někdy dovolil selce, aby mu radila, ale většinou se radili jako ty mužský pohromadě, jak to v té rodině bude, jak tahle rodina, jak támhle ta rodina a takhle... Když nebyly ty peníze, tak ty děcka musely opravdu poslouchat a hodně pracovat, aby ten tatínek jim dal peníze na boty, na šaty, na kolotoč, na pouť, na něco. Pak tatínek řekl: šetři si, já ti nic dalšího nedám, já nebudu mít. A bylo to.

S1: Pravda.

S3: Takový případy znám, třeba i z vlastní rodiny. Můj tatínek byl takhle přísnější, protože jsme byli tři děti a já byla nejmladší a nejmenší jsem poslouchala, tak to víte, že vždycky kluci byli přednější, protože studium, řemeslo, práce a tak dále, no... ale zaplat'pánbůh nikdo mě nikdy neopustil, když mi bylo ouzko, tak jsem za rodičema chodila. Ovšem ne tak, jak je to dneska, že děcko jde nakoupit si a má tisícikorunu v ruce, to člověk vyvalí oči a řekne si ježišikriste, kde ty peníze vzal?

A2: Tak zase si může to dítě našetřit. A pak ty peníze má. Je blbý, když někdo dostane za týden stovku od mamky a hned to za něco utratí, tak pak ty peníze nemá. Většinou to lidi u sebe nenosí, protože nemají proč.

A4: Dneska děti neznají hodnotu peněz. Já jsem ráda, že mě mamka vychovala v tom smyslu, že když si chci něco koupit, tak si na to musím vydělat sama. I když je to protizákonný, tak já od dvanácti mám brigády, protože mamka mi jen tak dát peníze nemůže.

A5: Nojo, ale každej tu brigádu takhle nesežene.

S1: Naše holky chodily každý prázdniny měsíc na brigádu a měsíc si mohly užívat, co kde chtěly. Ale chodily do prádelny, co já jsem tam dělala v té prádelně.

S6: No já mám tři kantory v rodině, tak když mi kolikrát když přijdou o prázdninách na návštěvu, tak se bavíme o těch školácích, já se ptám, jak poslouchají děti a ta švagrová mi řekne: to byste se divil, pět set korun má kluk jako kapesný na tejden.

S1: No, to říkám.

S6: Prosim vás, to je výchova penězi, no tohleto přece není možný.

S2: Já bych chtěla něco říct: hrála tu velikou roli taková složka a to je náboženství a toho jsme se nedotkli. My všichni starší jsme byli vychováni v „nepokradeš“, „neublížíš“, „pomáhej starším“ a bohužel dneska se už vracíme k tomu, že trošku je to osvobozený a už jako je to... se to víc projevuje. Ale já jsem svoje děti nemohla vychovávat k náboženství, protože škola říkala něco jinýho a to dítě by bylo zmatený.

S6: Náboženství nemá vliv na bohatství.

F: Myslíte jako na to bohatství života?

S6: Tak na bohatství života, to je něco jinýho.

F: Ačkoli je mi to líto, čas nás tlačí a já budu muset dnešní diskusi ukončit. Zajímalo by mě ale, jestli jste si třeba alespoň maličko ujasnili, jestli tedy ten život byl dřív bohatší?

A4: Já si myslím, že ten bohatší život je v tom, když máme pořádek v hlavě a v celým životě. To je jedno v jaký době.

S3: To je rozumnej názor.

A1: No, je to velkej rozdíl, i třeba v tý škole, že tam bylo mnohem víc dětí pohromadě a oproti nám to bylo úplně jiný. Já si to vůbec nedovedu představit, takhle podle toho vyprávění mi to přijde, že to bylo těžký. Ale bohatší to asi mohlo bejt, já nevím.

S1: Já bych dala tuhle otázku všem dohromady, jestli věří, že jen peníze to bohatství nejsou.

S6: No, já hlavně si myslím, že se dostáváme k té pravdě, kterou dneska se nechce o ní hovořit a postupně je třeba, aby ty mladý poznali, co jsme měli my.

A2: Bohatství prostě nejsou peníze, a když někdo chce ty peníze, tak nemůže mít bohatej život, protože myslí jenom na ty peníze a tak asi dneska má málo lidí bohatej život. I když za to třeba nemůžou, protože musí shánět ty peníze, aby jim třeba nesebrali děti.

A6: Mně přijde, že dřív znamenalo slovo rodina něco úplně jinýho než dneska a i to bohatství má úplně jinej význam pro každýho, vlastně i dřív bylo bohatství něco jinýho než dneska asi.

S2: Aby bylo dobře, tak lidi by měli spolu víc mluvit, měli by si víc rozumět a víc poslouchat jeden druhého. A to bohatství je ta příroda, ta vám dává všechno zadarmo, všechno to tu máme naservírováno, jen umět mít otevřený oči a žít s přírodou.

S1: Tady se ještě říkalo náboženství. Němci byli nábožný, hodně nábožný, ale co napáchali! To náboženství teda, já nejsem proti, abyste si mysleli...

F: Tohle by pro nás bylo spíš celým dalším tématem, než jen jako příspěvek na závěr. Moc za dnešní setkání děkuju a budu doufat, že se v pořádku setkáme zase.

Příloha III. Kompletní přepis diskuse s kódováním první výzkumné otázky

Filozofie pro děti – přepis diskuse realizované dne 31. 10. 2019 v knihovně Čtyři Dvory, pobočce Jihočeské vědecké knihovny v Českých Budějovicích.

F: Já vám teď ty otázky ještě jednou nahlas přečtu a potřebuji, abychom si vždy řekli, z jaké části textu jste při její tvorbě vycházeli. Otázka číslo jedna – „Žili lidé dříve bohatší život?“ Mohli byste někdo z té skupiny říct ostatním, na co z toho textu touhle otázkou narážíte? Požadavek na zdůvodnění.

S1: No, že se nám rodiče... sice neměli moc času, ale večer, když se sedlo u kamen, tak se povídalo a prostě ty bolesti a to se všechno tam řešilo. Zdůvodňování.

F: Takže tam narážíte na tu zmínku o té mamince, která tam byla? Požadavek na zpřesnění tvrzení.

A1: No, a že je základem pořádku celá ta rodina. Rozvinutí zdůvodnění S1.

S4: V té rodině musí být pořádek, není pořádek doma, není nikde. Tvrzení bez argumentace.

F: Chápu všichni tuhle otázku? Ujištění se, že si rozumíme.

Všichni kývají hlavou, přitakávají.

F: Otázka číslo dva – „Co pro koho znamená pořádek a úklid?“ Jak jste k té otázce došli? Požadavek na zdůvodnění.

S2: Když se dají všechny věci na stejné místo a vždycky víte, že když je potřebujete, že tam šahnete a na tom místě jsou. Vyslovení předpokladu.

S3: Ale to víš ty, kde je máš... Zohlednění kontextu.

F: Takže je to o tom, že „můj“ pořádek nemusí být „váš“ pořádek? Požadavek na zpřesnění tvrzení.

S3: Ano.

F: Rozumí všichni této otázce? Ujištění, že si rozumíme.

Všichni kývají hlavou, přitakávají.

F: Otázka číslo tři – „Naučily se děti ve škole dříve víc?“

S6: Ano a já to budu podporovat a důkazy na to mám. Tvrzení bez argumentace.

F: Zatím neodpovídáme. Chápeme otázku? Ujištění, že si rozumíme.

Všichni kývají hlavou, přitakávají.

F: Z čeho ta vaše otázka vychází, v tom úryvku? Požadavek na zdůvodnění.

S6: No z té diskuse, kterou jsme tady měli. Já jsem hovořil o těch konkrétních věcech, protože já zažil školství úplně jiný než je ta současná doba. Zdůvodňování.

F: **Vy tedy vycházíte z té části, kde ona mluví...** Požadavek na zpřesnění tvrzení.

Věta přerušena.

S6: **Protože jsem měl tři děti a tak jsem mohl taky nebo můžu dokladovat a porovnávat a všichni tři se stali vysokoškoláky.** Zdůvodňování.

S4: **To je důležité.** Vyjádření zájmu, souhlasu.

F: **Zatím děkuji.**

Čtení otázek, hlasování.

F: **To znamená, že pro nás je to dnes otázka, zda žili lidé dříve bohatší život.**

S3: **Ano.** Tvrzení bez argumentace.

S6: **Můžu? Kolektivní život v rodině.** Nejasné tvrzení.

F: **Jak to myslíte?** Požadavek na zpřesnění tvrzení.

S6: **Základ byla rodina a dneska taky, ale tehdy byla povinná taková... pro rodinný život. Děti musely doma... byly pověřeny prací po škole, musely poslouchat rodiče a nebylo to trestný, když se dostal pohlavek, tak to se muselo ještě poděkovat tátovi. No a ten bohatší život si myslím, že to bylo ten rodinný kolektiv, protože já nevím, ono dřív ani tyhle věci nebyly, že se scházely rodiny nebo... prostě rodina byl základ života. A třeba na vesnici to byla záležitost té rodiny, jak se měla dobře. I v té bídě, protože byla, nebylo co jíst třeba, ale rodina se udržela, nekradli. Zdůvodňování předchozího tvrzení. No to je přeci proti dnešku snad neznámý, že by někdo nekrad. Názor jako hypotéza.**

F: **Chce na to někdo reagovat?** Podněcování diskuse.

S1: **No, naše holky... já měla tři holky, a když jsme byly doma nastejno, tak vždycky zalezly večer do postele a tam se povídalo a všechny ty problémy se řešily. A na to teď holky moc vzpomínají.** Navázání a rozvinutí zdůvodnění tvrzení S6.

S5: **Když byla práce hotová, tak byla rodina spolu, to si toho vážili. Protože od rána se dělalo, pořád se dělalo.** Navázání a rozvinutí tvrzení S6 a S1.

F: **Co dneska? Žijete vy rodinný život se svou rodinou? Nebo to fakt bylo jenom dřív?** Podněcování diskuse.

S2: **Určitě dřív, dneska ne. Dneska rodiny nežijou rodinný život.** Tvrzení bez argumentace.

A2: **Ono záleží, jak je dítě vychovaný. Jestli je vychovaný v rodině, který prostě nevěří, tak potom nemůže být ten rodinný život. Když vlastně to dítě nevěří rodičům, tak rodina nemůže fungovat.** Zohlednění kontextu.

F: **A2 a na co přesně reaguješ?** Dotaz na zdůvodnění tvrzení.

A2: **Jak pán říkal, že ty děti musely poslouchat a byly hodně s tou rodinou. Tak když ale prostě to dítě nedůvěřuje, tak můžou bejt spolu pořád a stejně to není k ničemu.**

Zdůvodňování

S2: Je třeba rodinu stmelit. Tvrzení bez argumentace. To znamená, že chyby, které rodiče dělají a ty děti se potom bojí třeba, že bude zle, a rodiče když je pochopí a pomůžou jim a domluví a vysvětlí, že jako ví, že to tak nemá být, tak že těm dětem by se mohlo pomoci. Definování.

F: Takže chápu to dobře, že stmelování rodiny vidíte třeba i v přiznání chyb těch rodičů i těch dětí? Ujištění, že si rozumíme.

S2: Ano a začnou si věřit. A to je to nejdůležitější, když si můžou věřit. Rozvinutí vyjasnění tvrzení S2.

S4: To je pravda. Vyjádření zájmu, souhlasu. Ale je to často problém a byl vždycky, že se lidi i v rodině poprali. Zobecnění.

A3: Tomu se snad ani nedá říkat rodina, když nedrží při sobě. Tvrzení bez argumentace.

A2: Taky ty rodiny teď bývají často menší, že vlastně někdo může brát rodinu, jakože táta máma bratr sestra a někdo zase může brát rodinu, jakože prarodiče, rodiče, sourozenci. Zohlednění kontextu.

F: Je ten život ve větší rodině víc rodinný, než v té menší rodině? Podněcování diskuse.

S3: Určitě. Tvrzení bez argumentu.

S4: Ano. Tvrzení bez argumentu.

S5: Vidíte? Je to lepší. Vyjádření zájmu, souhlasu.

F: A v čem? Požadavek na zdůvodnění tvrzení.

S3: Já bych řekla, že ano, protože ty děti si můžou za babičkou nebo za dědečkem si zajít vylejt srdce, jak my říkáme. Zdůvodňování.

S1: Hlavně maj čas. Tvrzení bez argumentu.

S3: Postěžovat si na všechno možný, od školy, na kamarády a na momentální stav života, protože když... Rozvíjení předchozího zdůvodnění tvrzení. Jak bych to řekla, chybí slova... Hledání vhodného a přesného vyjádření. Když třeba rodičům nemůžou říct všechno, co by řekli babičce nebo dědečkovi. Zpřesňování. Ty ale o všem samozřejmě mlčí a snaží se jim nějak vysvětlit a pomoci z toho jejich trápení. Názor jako hypotéza.

A1: Když je ta rodina větší, tak když třeba se dva pohádají, tak mají oba za kým jít to jako říct, že prostě se takhle chytli. Rozvíjení tvrzení S3 a S4.

S3: To ano, to ano. Vyjádření zájmu, souhlasu.

F: Takže je to mezigenerační vztah, který tam může chybět? Ujištění se, že si rozumíme.

B3: Ano.

F: A2, tys ještě chtěl něco říct? Ujištění se, že každý dostal prostor se vyjádřit.

A2: No, že vlastně teď ty děti mají starší rodiče, že třeba spousta rodičů má ty děti ve starším věku. Zohlednění kontextu. A potom se stane, že už třeba nejsou pradědečci, někdy ani dědečci a potom je ta rodina menší. Identifikace důsledků.

F: **Takže podle tebe jsou rodiny, které jakoby nemají šanci žít ty mezigenerační vztahy? Ujištění se, že si rozumíme.**

A4: **Samozřejmě jsou to úplně jiné podmínky, když je menší rodina, než dřív, když rodiče si pořídili klidně pět dětí, tak potom ty děti byly vychovány v něčem jiném, než v dnešní době, kdy rodič si pořídí jenom jedno dítě, je to jedináček, tak si může dovolit více než dříve. Zohlednění kontextu.**

A5: **Tak ani jedináčkovi nemusí rodiče koupit všechno. Upozornění na chybný předpoklad v zohlednění kontextu A4.**

A4: **Ne, já myslím, že jako celkově si dovolí víc. Že třeba se i dohaduje, protože když těch dětí bylo víc, tak to nešlo, musely poslouchat všechny, jinak by se... nešlo by to. Že třeba by ani nestihla ta máma uvařit, kdyby se měla s každým prostě babrat jako s jedináčkem. Zpřesnění tvrzení.**

A1: **Ale někdy, i když je dětí víc, tak s nákým je problém, že třeba si myslí, že je rodičům ukradený, že si ho vlastně nevšímají. Upozornění na chybný předpoklad.**

S1: **Ale nikdo nemluvíte o tom, že ty rodiče dneska tlačí čas, nemají vůbec čas na ty děti a to je důležitý, aby jim dokázali naslouchat a těm dětem dali možnost toho času, aby s nima spolupracovali. Dneska je největší hrůza čas, všechno je moc v rychlém tempu. Posuzování důvodů.**

S2: **Oni mají taky hodně kroužků a musej tohle a támleto... Rozvíjení předchozího tvrzení S1.**

F: Aha, takže čas nemají rodiče, ale nemají ho...

Věta přerušena.

S2: **Ani děti. To je bruslení, to je hokej, to je tohle a další sporty a oni přijdou večer a pak mají psát úkoly třeba a už nemají tolik času na to povídání doma. Zpřesnění vlastního předchozího tvrzení.**

A6: **Vlastně já mám... já jsem od mala pryč od rodičů, a já vlastně jsem mámu ani dobře neznal, prakticky... Protože máma se o mě vůbec nezajímala, nestarala do dvanácti let, takže jsem byl u tety, teta mě vychovala, takže já vlastně rodiče jakoby nemám, ani tátu neznám dobře. Táta vlastně mě viděl jen ve čtyřech letech, pak mě viděl v pěti, ale když mě pak neviděl tři roky, tak já jsem mu pak řekl dobrý den, místo ahoj tati. Hledání souvislostí mezi dosavadními tvrzeními a vlastní zkušeností.**

F: **A6 a myslíš, nebo dokázal bys zhodnotit, jestli i bez těch rodičů, s tím, že tam byla ta teta, jsi v tu dobu žil bohatý život, nebo ne? Požadavek na identifikaci důsledků.**

A6: **Jo, trošku. Tvrzení bez argumentace.**

F: **Trošku? V čem? Požadavek na zdůvodnění tvrzení.**

A6: **Že jsem byl vlastně rád, že někoho mám. Zdůvodňování.**

F: **My se pořád točíme kolem té rodiny, jestli v ní je ten bohatší život a já bych se vás chtěla všech zeptat, co to tedy podle vás je, ten bohatší život? Návrh na nový směr diskuse.**

S2: No, bohatší život je, že jsme žili především s přírodou. **Definování.** Na první místo bych dala přírodu. **Tvrzení bez argumentace.**

F: **V čem to bylo bohatší?** **Požadavek na zpřesnění tvrzení.**

S2: **Všechny hry, co jsme měli jako děti, míčový hry, skákat přes gumu, Honzo vstávej, na honěnou, na schovávanou, všechno bylo v přírodě. Zeptejte se dnešních dětí: hraje to, znáte to? To byly hry totiž mojí maminky a ta byla narozená v roce 1901 a předala je mně, ale musím vám říct, že mám dceru a syna, synovi už jsem to předala velmi málo a dceři taky. Už byli tím režimem a tím vším odkloněni jinam. Já jsem jim to nemohla dát.** **Rozvíjení předchozího vlastního tvrzení.**

F: **Proč?** **Dotaz na zdůvodnění.**

S2: Protože byli...

Věta přerušena.

S3: **Odstěhovali se někam jinam, ne?** **Vyslovení předpokladu.**

S2: **No, tak pokud byli školou povinný, tak je odklonila ta škola k jejich činnosti mimoškolní, takže převzala něco škola.** **Zdůvodňování.**

F: **Co ostatní? Co je bohatší život?** **Podněcování diskuse.**

A4: **To zase každý člověk vidí jinak.** **Zohlednění kontextu.** **Musíme hlavně si uvědomit, co pro nás to bohatství celkově je.** **Požadavek na stanovení kritérií.**

F: **Co to tedy je?** **Dotaz na definici.**

A4: **To je, když mám něco, co jako má pro mě cenu.** **Definování pojmu.**

S1: **Bohatství je v různých věcech, nejen v penězích.** **Hledání alternativ.**

S6: **Bohatší život nejsou peníze.** **Tvrzení bez argumentace.**

F: **Tady teď zaznělo „nejen peníze“ a „nejsou peníze“. Jsou tedy ty peníze důležité?** **Podněcování diskuse.**

S6: **Je to taky důležitý.** **Tvrzení bez argumentace.**

S3: **Jsou důležitý. Ale pak hned bych řekla mezilidský vztahy, to že je strašně důležitý.** **Rozvinutí tvrzení S6.** **Zas se vracíme k té rodině.** **Hledání souvislostí.**

A6: **Já s tím nemůžu souhlasit, že by ty vztahy byly pak. A to první by byly peníze.** **Upozornění na rozpor v předchozím rozvinutí tvrzení.** **Protože pro mě bohatší je spíš že někoho mám, než ty peníze, protože o peníze se nemůžu opřít, ale o staršího dospělýho jo, třeba táta mi může něco poradit, ale peníze ne.** **Zdůvodňování.**

S1: **To je hezký.** **Vyjádření zájmu, souhlasu.**

F: Takže bohatství...

Věta přerušena.

S2: Nejsou peníze.

F: **Bohatství je tedy ta příroda a mít někoho?** Podněcování diskuse.

S1: **Rád, tam napište. Mít někoho rád. To je důležitý.** Rozvinutí předchozího tvrzení.

F: **Mít někoho rád... stačí to?** Podněcování diskuse.

S1: **Pro život stačí mít někoho rád.** Tvrzení bez argumentu.

A6: **Ale aby měl někdo rád i tebe.** Rozvinutí předchozího tvrzení S1.

F: **Takže teď tu máme: mít někoho, mít někoho rád a mít někoho, kdo má rád mě. Co dál?** Podněcování diskuse.

A6: **Být zdravěj.** Tvrzení bez argumentace.

A3: **To jo, ale i když nejsi úplně zdravěj, tak se můžeš mít líp než někdo jinej.** Upozornění na možný chybný předpoklad v předchozím tvrzení A6.

A6: **No, vlastně jo, když máš tu rodinu.** Autokorekce.

S6: **U mě, my jsme byli osm dětí a dvanáctičlenná rodina celkem, tak pro mě to byla ta rodina. Máma chodila k sedlákovi dělat, já přišel ze školy a měl jsem napsáno: najez se, v troubě máš jídlo. V troubě byla třeba topinka a něco takovýho, to nebylo jako dneska, že je třeba plnej talíř. Ale byli jsme osm dětí, někdy jsme byli biti, ale to jednou za rok od táty, protože jsme se většinou hádali, ale když to táta někdy nevydržel, každéj dostal jednu ránu a my měli na rok vybráno.** Rozvinutí předchozích tvrzení týkajících se rodinného života. **Ale zloděj jsme nebyli nikdo, nekradli jsme nikdo, vyučili jsme se, do školy jsme chodili. Třeba já chodil rád do školy jen proto, že jsem měl rád matematiku a úsudky. To mě strašně bavilo a baví ještě dneska. Dneska ale ty děti už... takhle jsem se zeptal těch mých vnuků, nevědí, co je úsudek a co je bohatství.** Příspěvek mimo kontext, ale využitelný pro další diskusi.

F: **Já bych se teď s dovolením vrátila zpět na začátek. Vy už jste tady zmiňoval, že dřív lidi nekradli. Opravdu to tak bylo?** Nové nasměrování diskuse.

S6: **Z rodiny nekrad nikdo. Já to nepamatuju. Akorát chodili po vesnicích ty bezdomovci. Ale ty to měli zařízený tak, že každéj den spali v jiný rodině, to se jim dával nocleh, to byla taková povinnost a ten chodil pořád dokola, ten jeden chudej, kterej tam žil. Dostal najíst, dostal šaty. Byl to těžkej život.** Rozvinutí tvrzení.

F: **Co ostatní? Bylo to tak, že dřív lidi nekradli?** Podněcování diskuse.

S1: **Bylo. Opravdu nekradli. My jsme nezamykali, že jo, dřív se nezamykalo.** Tvrzení bez argumentace.

S4: **Ale kradlo se taky.** Upozornění na chybný předpoklad. **Ale ne tolik jako teď. Na vsi se nekradlo, tam si to lidi hlídali navzájem, ale ve městě byla vždycky ta verbež různá a ty kradli.** Zohlednění kontextu.

S3: **Dřív, když někdo ukrad, tak se pak styděl.** Tvrzení bez argumentace.

S5: **Ano, to máte pravdu.** Vyjádření zájmu, souhlasu.

S1: **A neměli lidi tolik, vlastně nebylo moc co ukrást.** Zobecnění.

S6: Helejte, ukrást, tak šli, vzal ho policajt a hned šel do basy, bez soudu! A dneska ukradne miliony a osvobodí ho. To se mi nelíbí. **Identifikace důsledků.**

A4: Protože v dnešní době člověku nestačí jen minimum. V dřívější době se každý člověk nebo většina lidí se s tím minimem smířila a dokázali s tím žít, ale v dnešní době má každý málo. Pořád mají lidi pocit, že by měli mít víc. **Názor jako hypotéza.**

F: **Myslíš tím, že chtějí ten život pořád bohatší?** **Požadavek na zpřesnění tvrzení.**

S6: **Bohatství je zdravá rodina, nejsou v tom peníze.** **Tvrzení bez argumentace.**

A4: **Já jsem myslela jako k tomu, jak se bavíte o tom, jak lidi kradou. To jste říkal vy. Že ti lidé, kteří kradou, tak mají pořád málo a vidí jenom tuhle cestu.** **Zpřesnění tvrzení.**

S2: **Je to pravda, že se snažej prostě dokázat, že on je lepší, on dokáže víc, ale ne prací, ale svým jednáním, nevím, jestli to říkám tak dobře, svým jednáním prostě. Já dneska vím, jak to vypadá, vím, jak to má vypadat a to by bylo, aby my jsme to neudělali lepší, a když si vezme on, tak proč já bych si nevezl.** **Z většiny nejasné tvrzení.**

S6: **To je celá ta společnost.** **Tvrzení bez argumentace.** **Já se trochu vrátím do pátý třídy, když jsem chodil, od pátý třídy do devátý třídy jsem každý dvouměsíční letní prázdniny sloužil u sedláka, ráno v pět hodin jsem šel z postele, jeli jsme se sedlákem na krmení nasít kravám a dobytku, sedlák šel pak na snídani, já jsem musel sházet to krmení a protřást ho, pak jsem se šel najíst, dali mi snídani, to je pravda, ale celý den jsem pracoval u toho sedláka, v devět hodin večer jsem přicházel domů. Jako odměnu jsem dostal od něj o pouti oblečení, šaty. Protože nás bylo osm, takže... to já si pamatuju a toho člověka mám rád do dneška.** **Hledání souvislostí pomocí vlastní zkušenosti s tvrzením A4.**

S1: **Tak to bylo.** **Vyjádření zájmu, souhlasu.**

F: **A není pak třeba bohatší život dneska, že já svoje dítě nemusím posílat někam na práci?** **Podněcování diskuse.**

S6: **To by bylo trestný, dneska.** **Tvrzení bez argumentace.**

S3: **A choděj děti dlouho do školy a zvyšujou si kvalifikaci, když nemusí pracovat.** **Rozvinutí předchozího tvrzení.**

S2: **To je pravda.** **Vyjádření zájmu, souhlasu.**

S6: **No, ale teď bychom měli řešit, proč tehdy se rodilo, byly děti a teď je to problém.** **Snaha o řízení směru diskuse.** **A je to problém zase peníze. Nejdřív to jde do peněz.** **Tvrzení bez argumentace.**

F: **Jsou děti bohatství?** **Podněcování diskuse.**

S6: **Jsou.** **Tvrzení bez argumentace.**

S3: **No, dneska určitě jo.** **Zohlednění kontextu.**

S2: **Když je jich dneska málo, tak ano.** **Rozvinutí předchozího tvrzení.**

S1: **Ta rodina to tak má, že má bohatství v těch dětech.** **Tvrzení bez argumentace.** **A když se to vydaří na stáří, tak...**

Věta přerušena.

S6: To je radost.

S1: Ano, můžeme říct, že to je radost, mám krásné stáří a já to můžu říct. **Potvrzení předpokladu S1 vlastní zkušeností.**

F: **Co vy mladší, máte sourozence? Jsou pro vás bohatstvím?** **Podněcování diskuse.**

A1: **Nejsou.** **Tvrzení bez argumentace.**

F: **Proč?** **Požadavek na zdůvodnění.**

A1: **Protože nemáme dobrý vztahy v rodině.** **Zdůvodňování předchozího tvrzení.**

S3: **To tak je, že ty vztahy nejsou dobrý. Všichni mají hodně práce, nestýkají se.** **Zobecnění.**

A2: **My teda jsme vlastně jako velká rodina, ale nestýkáme se, protože my jsme od té rodiny daleko, tak ale máme dobrý vztahy, protože nějaký víkend za nima jezdíme, i když jsou prostě daleko.** **Posuzování důvodů.**

S1: **Nikdy víc nepotřebujete, máte-li sourozence. Až se to zúročí ve stáří, když se máte na koho obrátit.** **Názor jako hypotéza.**

F: **Ještě by chtěl někdo něco dodat?** **Ujištění se, že každý dostal prostor se vyjádřit.**

S3: **Když byla dřívější doba, tak na všem držel palec pan hospodář. Ten o všem rozhodoval a někdy dovolil selce, aby mu radila, ale většinou se radili jako ty mužský pohromadě, jak to v té rodině bude, jak tahle rodina, jak támhleta rodina a takhle... Když nebyly ty peníze, tak ty děcka musely opravdu poslouchat a hodně pracovat, aby ten tatínek jim dal peníze na boty, na šaty, na kolotoč, na pout', na něco. Pak tatínek řekl: šetři si, já ti nic dalšího nedám, já nebudu mít. A bylo to.** **Tvrzení zohledňující kontext, v dané chvíli však nesouvisející s posledními příspěvky.**

S1: **Pravda.** **Vyjádření zájmu, souhlasu.**

S3: **Takový případy znám, třeba i z vlastní rodiny. Můj tatínek byl takhle přísnější, protože jsme byli tři děti a já byla nejmladší a nejmiň jsem poslouchala, tak to víte, že vždycky kluci byli přednější, protože studium, řemeslo, práce a tak dále, no... ale zaplat'pánbůh nikdo mě nikdy neopustil, když mi bylo ouzko, tak jsem za rodičema chodila. Ovšem ne tak, jak je to dneska, že děcko jde nakoupit si a má tisícikorunu v ruce, to člověk vyvalí oči a řekne si ježišikriste, kde ty peníze vzal?** **Rozvinutí vlastního předchozího tvrzení.**

A2: **Tak zase si může to dítě našetřit. A pak ty peníze má. Je blbý, když někdo dostane za týden stovku od mamky a hned to za něco utratí, tak pak ty peníze nemá. Většinou to lidi u sebe nenosí, protože nemají proč.** **Zohlednění kontextu.**

A4: **Dneska děti neznají hodnotu peněz.** **Tvrzení bez argumentace.** **Já jsem ráda, že mě mamka vychovala v tom smyslu, že když si chci něco koupit, tak si na to musím vydělat sama. I když je to protizákonný, tak já od dvanácti mám brigády, protože mamka mi jen tak dát peníze nemůže.** **Rozvinutí tvrzení vlastní zkušeností.**

A5: **Nojo, ale každej tu brigádu takhle nesežene.** **Zohlednění kontextu.**

S1: Naše holky chodily každý prázdniny měsíc na brigádu a měsíc si mohly užívat, co kde chtěly. Ale chodily do prádelny, co já jsem tam dělala v tý prádelně. **Doplnění tvrzení A4 vlastní zkušeností.**

S6: No já mám tři kantory v rodině, tak když mi kolikrát když přijdou o prázdninách na návštěvu, tak se bavíme o těch školácích, já se ptám, jak poslouchají děti a ta švagrová mi řekne: to byste se divil, pět set korun má kluk jako kapesný na tejden. **Doplnění tvrzení A4 a S1 vlastní zkušeností.**

S1: No, to říkám. **Vyjádření zájmu, souhlasu.**

S6: Prosim vás, to je výchova penězi, no tohleto přece není možný. **Tvrzení bez argumentu.**

S2: Já bych chtěla něco říct: hrála tu velikou roli taková složka a to je náboženství a toho jsme se nedotkli. **Upozornění na chybějící souvislosti.** My všichni starší jsme byli vychováni v „nepokradeš“, „neublížíš“, „pomáhej starším“ a bohužel dneska se už vracíme k tomu, že trošku je to osvobozený a už jako je to... se to víc projevuje. **Identifikace důsledků.** Ale já jsem svoje děti nemohla vychovávat k náboženství, protože škola říkala něco jinýho a to dítě by bylo zmatený. **Zdůvodňování.**

S6: Náboženství nemá vliv na bohatství. **Tvrzení bez argumentu.**

F: Myslíte jako na to bohatství života? **Požadavek na zpřesnění tvrzení.**

S6: Tak na bohatství života, to je něco jinýho. **Rozlišování.**

F: Ačkoli je mi to líto, čas nás tlačí a já budu muset dnešní diskusi ukončit. **Zajímalo by mě ale, jestli jste si třeba alespoň maličko ujasnili, jestli tedy ten život byl dřív bohatší? Dotaz na usuzování.**

A4: Já si myslím, že ten bohatší život je v tom, když máme pořádek v hlavě a v celým životě. To je jedno v jaký době. **Usuzování – indukce.**

S3: To je rozumnej názor. **Vyjádření zájmu, souhlasu.**

A1: No, je to velkej rozdíl, i třeba v tý škole, že tam bylo mnohem víc dětí pohromadě a oproti nám to bylo úplně jiný. Já si to vůbec nedovedu představit, takhle podle toho vyprávění mi to přijde, že to bylo těžký. Ale bohatší to asi mohlo bejt, já nevím. **Usuzování – indukce.**

S1: Já bych dala tuhle otázku všem dohromady, jestli věří, že jen peníze to bohatství nejsou. **Návrh na směřování diskuse.**

S6: No, já hlavně si myslím, že se dostáváme k té pravdě, kterou dneska se nechce o ní hovořit a postupně je třeba, aby ty mladý poznali, co jsme měli my. **Nejasné tvrzení bez argumentu.**

A2: Bohatství prostě nejsou peníze a když někdo chce ty peníze, tak nemůže mít bohatěj život, protože myslí jenom na ty peníze a tak asi dneska má málo lidí bohatěj život. **Názor jako hypotéza.** I když za to třeba nemůžou, protože musí shánět ty peníze, aby jim třeba nesebrali děti. **Zohlednění kontextu.**

A6: Mně přijde, že dřív znamenalo slovo rodina něco úplně jinýho než dneska a i to bohatství má úplně jinej význam pro každýho, vlastně i dřív bylo bohatství něco jinýho než dneska asi. **Usuzování – indukce.**

S2: Aby bylo dobře, tak lidi by měli spolu víc mluvit, měli by si víc rozumět a víc poslouchat jeden druhého. **Vyslovení předpokladu.** A to bohatství je ta příroda, ta vám dává všechno zadarmo, všechno to tu máme naservírováno, jen umět mít otevřené oči a žít s přírodou.

Tvrzení bez argumentace.

S1: Tady se ještě říkalo náboženství. Němci byli nábožný, hodně nábožný, ale co napáchali! To náboženství teda, já nejsem proti, abyste si mysleli... **Zkoumání problému z více perspektiv.**

F: Tohle by pro nás bylo spíš celým dalším tématem, než jen jako příspěvek na závěr. Moc za dnešní setkání děkuju a budu doufat, že se v pořádku setkáme zase.

Příloha IV. Myšlenkové dovednosti

Myšlenkové operace adolescentů

Myšlenkové operace kritického myšlení		
Zkratka adolescenta	Příspěvek	Myšlenková dovednost
A1	Ale někdy, i když je dětí víc, tak s někým je problém, že třeba si myslí, že je rodičům ukradený, že si ho vlastně nevšímají.	Upozornění na chybný předpoklad.
A1	Protože nemáme dobrý vztahy v rodině.	Zdůvodňování.
A1	No, je to velké rozdíly, i třeba v té škole, že tam bylo mnohem víc dětí pohromadě a oproti nám to bylo úplně jiné. Já si to vůbec nedovedu představit, takhle podle toho vyprávění mi to přijde, že to bylo těžké. Ale bohatší to asi mohlo být, já nevím.	Usuzování - indukce.
A2	Ono záleží, jak je dítě vychované. Jestli je vychované v rodině, který prostě nevěří, tak potom nemůže být ten rodinný život. Když vlastně to dítě nevěří rodičům, tak rodina nemůže fungovat.	Zohlednění kontextu.
A2	Jak pán říkal, že ty děti musely poslouchat a byly hodně s tou rodinou. Tak když ale prostě to dítě nedůvěřuje, tak mohou být spolu pořád a stejně to není k ničemu.	Zdůvodňování.
A2	Taky ty rodiny teď bývají často menší, že vlastně někdo může brát rodinu, jakože táta máma bratr sestra a někdo zase může brát rodinu, jakože prarodiče, rodiče, sourozenci.	Zohlednění kontextu.
A2	No, že vlastně teď ty děti mají starší rodiče, že třeba spousta rodičů má ty děti ve starším věku.	Zohlednění kontextu.
A2	My teda jsme vlastně jako velká rodina, ale nestýkáme se, protože my jsme od té rodiny daleko, tak ale máme dobrý vztahy, protože nějaký víkend za nima jezdíme, i když jsou prostě daleko.	Posuzování důvodů.
A2	Tak zase si může to dítě našetřit. A pak ty peníze má. Je blbý, když někdo dostane za týden stovku od mamky a hned to za něco utratí, tak pak ty peníze nemá. Většinou to lidi u sebe nenosí, protože nemají proč.	Zohlednění kontextu.
A2	I když za to třeba nemůžou, protože musí shánět ty peníze, aby jim třeba nesebrali děti.	Zohlednění kontextu.
A3	To jo, ale i když nejsi úplně zdravější, tak se můžeš mít líp než někdo jiný.	Upozornění na chybný předpoklad.
A4	Samozřejmě jsou to úplně jiné podmínky, když je menší rodina, než dřív, když rodiče si pořídili klidně pět dětí, tak potom ty děti byly vychované v něčem jiném, než v dnešní době, kdy rodič si pořídí jenom jedno dítě, je to jedináček, tak si může dovolit více než dříve.	Zohlednění kontextu.
A4	To zase každý člověk vidí jinak.	Zohlednění kontextu.
A4	Musíme hlavně si uvědomit, co pro nás to bohatství celkově je.	Požadavek na stanovení kritérií.
A4	To je, když mám něco, co jako má pro mě cenu.	Definování.

A4	Já si myslím, že ten bohatší život je v tom, když máme pořádek v hlavě a v celém životě. To je jedno v jaký době.	Usuzování - indukce.
A5	Tak ani jedináčkovi nemusí rodiče koupit všechno.	Upozornění na chybný předpoklad.
A5	Nojo, ale každej tu brigádu takhle nesežene.	Zohlednění kontextu.
A6	Že jsem byl vlastně rád, že někoho mám.	Zdůvodňování.
A6	Já s tím nemůžu souhlasit, že by ty vztahy byly pak. A to první by byly peníze.	Upozornění na rozpor zdůvodnění.
A6	Protože pro mě bohatší je spíš že někoho mám, než ty peníze, protože o peníze se nemůžu opřít, ale o staršího dospělého jo, třeba táta mi může něco poradit, ale peníze ne.	Zdůvodňování.
A6	No, vlastně jo, když máš tu rodinu.	Autokorekce.
A6	Mně přijde, že dřív znamenalo slovo rodina něco úplně jiného než dneska a i to bohatství má úplně jinej význam pro každého, vlastně i dřív bylo bohatství něco jiného než dneska asi.	Usuzování - indukce.

Myšlenkové operace angažovaného myšlení

Zkratka adolescenta	Příspěvek	Myšlenková dovednost
A1	No, a že je základem pořádku celá ta rodina.	Navázání a potvrzení / rozvinutí tvrzení.
A1	Když je ta rodina větší, tak když třeba se dva pohádají, tak mají oba za kým jít to jako říct, že prostě se takhle chytli.	Navázání a potvrzení / rozvinutí tvrzení.
A4	Ne, já myslím, že jako celkově si dovolí víc. Že třeba se i dohaduje, protože když těch dětí bylo víc, tak to nešlo, musely poslouchat všechny, jinak by se... nešlo by to. Že třeba by ani nestihla ta máma uvařit, kdyby se měla s každým prostě babrat jako s jedináčkem.	Zpřesnění tvrzení.
A4	Já jsem myslela jako k tomu, jak se bavíte o tom, jak lidi kradou. To jste říkal vy. Že ti lidé, kteří kradou, tak mají pořádku málo a vidí jenom tuhle cestu.	Zpřesnění tvrzení.
A4	Já jsem ráda, že mě mamka vychovala v tom smyslu, že když si chci něco koupit, tak si na to musím vydělat sama. I když je to protizákonný, tak já od dvanácti mám brigády, protože mamka mi jen tak dát peníze nemůže.	Navázání a potvrzení / rozvinutí tvrzení.
A6	Ale aby měl někdo rád i tebe.	Navázání a potvrzení / rozvinutí tvrzení.

Myšlenkové operace tvůrčího myšlení

Zkratka adolescenta	Příspěvek	Myšlenková dovednost
A2	A potom se stane, že už třeba nejsou pradědečci, někdy ani dědečci a potom je ta rodina menší.	Identifikace důsledků.

A2	Bohatství prostě nejsou peníze, a když někdo chce ty peníze, tak nemůže mít bohatý život, protože myslí jenom na ty peníze a tak asi dneska má málo lidí bohatý život.	Názor jako hypotéza.
A4	Protože v dnešní době člověku nestačí jen minimum. V dřívější době se každý člověk nebo většina lidí se s tím minimum smířila a dokázali s tím žít, ale v dnešní době má každý málo. Pořád mají lidi pocit, že by měli mít víc.	Názor jako hypotéza.
A6	Vlastně já mám... já jsem od mala pryč od rodičů, a já vlastně jsem mámu ani dobře neznal, prakticky... Protože máma se o mě vůbec nezajímala, nestarala do dvanácti let, takže jsem byl u tety, teta mě vychovala, takže já vlastně rodiče jakoby nemám, ani tátu neznám dobře. Táta vlastně mě viděl jen ve čtyřech letech, pak mě viděl v pěti, ale když mě pak neviděl tři roky, tak já jsem mu pak řekl dobrý den, místo ahoj tati.	Hledání souvislostí.

Tvrzení bez argumentace		
Zkratka adolescenta	Příspěvek	
A1	Nejsou	
A3	Tomu se snad ani nedá říkat rodina, když nedrží při sobě.	
A4	Dneska děti neznají hodnotu peněz.	
A6	Jo, trošku.	
A6	Být zdravěj.	
A6	Bohatství je zdravá rodina, nejsou v tom peníze.	

Myšlenkové operace seniorů

Myšlenkové operace kritického myšlení		
Zkratka seniora	Příspěvek	Myšlenková dovednost
S1	No, že se nám rodiče... sice neměli moc času, ale večer, když se sedlo u kamen, tak se povídalo a prostě ty bolesti, a to se všechno tam řešilo.	Zdůvodňování.
S1	Ale nikdo nemluví o tom, že ty rodiče dneska tlačí čas, nemají vůbec čas na ty děti, a to je důležitý, aby jim dokázali naslouchat a těm dětem dali možnost toho času, aby s nima spolupracovali. Dneska je největší hrůza čas, všechno je moc v rychlém tempu.	Posuzování důvodů.
S1	A neměli lidi tolik, vlastně nebylo moc co ukrást.	Zobecnění.
S1	Ano, můžeme říct, že to je radost, mám krásné stáří a já to můžu říct.	Potvrzení předpokladu.
S2	Když se dají všechny věci na stejné místo a vždycky víte, že když je potřebujete, že tam šáhnete a na tom místě jsou.	Vyslovení předpokladu.
S2	To znamená, že chyby, které rodiče dělají a ty děti se potom bojí třeba, že bude zle, a rodiče, když je pochopí a pomůžou jim a domluví a vysvětlí, že jako ví, že to tak nemá být, tak že těm dětem by se mohlo pomoci.	Definování.
S2	No, bohatší život je, že jsme žili především s přírodou.	Definování.
S2	No, tak pokud byli školou povinný, tak je odklonila ta škola k jejich činnosti mimoškolní, takže převzala něco škola.	Zdůvodňování.
S2	Ale já jsem svoje děti nemohla vychovávat k náboženství, protože škola říkala něco jiného a to dítě by bylo zmatený.	Zdůvodňování.
S2	Aby bylo dobře, tak lidi by měli spolu víc mluvit, měli by si víc rozumět a víc poslouchat jeden druhého.	Vyslovení předpokladu.

S3	Ale to víš ty, kde je máš...	Zohlednění kontextu.
S3	Já bych řekla, že ano, protože ty děti si můžou za babičkou nebo za dědečkem si zajít vylejt srdce, jak my říkáme.	Zdůvodňování.
S3	No, dneska určitě jo.	Zohlednění kontextu.
S3	tak je, že ty vztahy nejsou dobré. Všichni mají hodně práce, nestýkají se.	Zobecnění.
S4	Ale je to často problém a byl vždycky, že se lidi i v rodině poprali.	Zobecnění.
S4	Ale kradlo se taky.	Upozornění na chybný předpoklad.
S4	Ale ne tolik jako teď. Na vsi se nekradlo, tam si to lidi hlídali navzájem, ale ve městě byla vždycky ta verbež různá a ty kradli.	Zohlednění kontextu.
S6	No z té diskuse, kterou jsme tady měli. Já jsem hovořil o těch konkrétních věcech, protože já zažil školství úplně jiný než je ta současná doba.	Zdůvodňování.
S6	Protože jsem měl tři děti, a tak jsem mohl taky nebo můžu dokladovat a porovnávat a všichni tři se stali vysokoškoláky.	Zdůvodňování.
S6	Základ byla rodina a dneska taky, ale tehdy byla povinná taková... pro rodinný život. Děti musely doma... byly pověřeny prací po škole, musely poslouchat rodiče a nebylo to trestný, když se dostal pohlavek, tak to se muselo ještě poděkovat tátovi. No a ten bohatší život si myslím, že to bylo ten rodinný kolektiv, protože já nevím, ono dřív ani tyhle věci nebyly, že se scházely rodiny nebo... prostě rodina byl základ života. A třeba na vesnici to byla záležitost té rodiny, jak se měla dobře. I v té bídě, protože byla, nebylo co jíst třeba, ale rodina se udržela, nekradli.	Zdůvodňování.
S6	Tak na bohatství života, to je něco jinýho.	Rozlišování.

Myšlenkové operace angažovaného myšlení		
Zkratka seniora	Příspěvek	Myšlenková dovednost
S1	No, naše holky... já měla tři holky, a když jsme byly doma nastejno, tak vždycky zalezly večer do postele a tam se povídalo a všechny ty problémy se řešily. A na to teď holky moc vzpomínají.	Navázání a potvrzení / rozvinutí tvrzení.
S1	To je hezký.	Vyjádření zájmu, souhlasu.
S1	Rád, tam napište. Mít někoho rád. To je důležitý.	Navázání a potvrzení / rozvinutí tvrzení.
S1	Tak to bylo.	Vyjádření zájmu, souhlasu.
S1	Pravda.	Vyjádření zájmu, souhlasu.
S1	Naše holky chodily každý prázdniny měsíc na brigádu a měsíc si mohly užívat, co kde chtěly. ale chodily do prádelny, co já jsem tam dělala v tý prádelně.	Navázání a potvrzení / rozvinutí tvrzení.
S1	No, to říkám.	Vyjádření zájmu, souhlasu.
S1	Já bych dala tuhle otázku všem dohromady, jestli věří, že jen peníze to bohatství nejsou.	Návrh na směřování diskuse.
S2	Ano a začnou si věřit. A to je to nejdůležitější, když si můžou věřit.	Navázání a potvrzení / rozvinutí tvrzení.
S2	Oni mají taky hodně kroužků a musej tohle a támdleto...	Navázání a potvrzení / rozvinutí tvrzení.
S2	Ani děti. To je bruslení, to je hokej, to je tohle a další sporty a oni přijdou večer a pak mají psát úkoly třeba a už nemají tolik času na to povídání doma.	Zpřesňování vyjádření.
S2	Všechny hry, co jsme měli jako děti, míčové hry, skákat přes gumu, Honzo vstávej, na honěnou, na schovávanou, všechno bylo v přírodě. Zeptejte se dnešních dětí: hrajete to,	Navázání a potvrzení /

	znáte to? To byly hry totiž mojí maminky a ta byla narozená v roce 1901 a předala je mně, ale musím vám říct, že mám dceru a syna, synovi už jsem to předala velmi málo a dceři taky. Už byli tím režimem a tím vším odkloněni jinam. Já jsem jim to nemohla dát.	rozvinutí tvrzení.
S2	To je pravda.	Vyjádření zájmu, souhlasu.
S2	Když je jich dneska málo, tak ano.	Navázání a potvrzení / rozvinutí tvrzení.
S3	Postěžovat si na všechno možný, od školy, na kamarády a na momentální stav života, protože když...	Navázání a potvrzení / rozvinutí tvrzení.
S3	Jak bych to řekla, chybí slova...	Hledání vhodného a přesného vyjádření.
S3	Když třeba rodičům nemůžou říct všechno, co by řekli babičce nebo dědečkovi	Zpřesňování vyjádření.
S3	To ano, to ano.	Vyjádření zájmu, souhlasu.
S3	Jsou důležité. Ale pak hned bych řekla mezilidský vztahy, to že je strašně důležité.	Navázání a potvrzení / rozvinutí tvrzení.
S3	A choděj děti dlouho do školy a zvyšují si kvalifikaci, když nemusí pracovat.	Navázání a potvrzení / rozvinutí tvrzení.
S3	Takový případy znám, třeba i z vlastní rodiny. Můj tatínek byl takhle přísnější, protože jsme byli tři děti a já byla nejmladší a nejmíň jsem poslouchala, tak to víte, že vždycky kluci byli přednější, protože studium, řemeslo, práce a tak dále, no... ale zaplaťpánbůh nikdo mě nikdy neopustil, když mi bylo ouzko, tak jsem za rodičema chodila. Ovšem ne tak, jak je to dneska, že děcko jde nakoupit si a má tisícikorunu v ruce, to člověk vyvalí oči a řekne si ježišikriste, kde ty peníze vzal?	Navázání a potvrzení / rozvinutí tvrzení.
S3	To je rozumnější názor.	Vyjádření zájmu, souhlasu.
S4	To je důležité.	Vyjádření zájmu, souhlasu.
S4	To je pravda.	Vyjádření zájmu, souhlasu.
S5	Když byla práce hotová, tak byla rodina spolu, to si toho vážili. Protože od rána se dělalo, pořád se dělalo.	Navázání a potvrzení / rozvinutí tvrzení.
S5	Vidíte? Je to lepší.	Vyjádření zájmu, souhlasu.
S5	Ano, to máte pravdu.	Vyjádření zájmu, souhlasu.
S6	U mě, my jsme byli osm dětí a dvanáctičlenná rodina celkem, tak pro mě to byla ta rodina. Máma chodila k sedlákově dělat, já přišel ze školy a měl jsem napsáno: najez se, v troubě máš jídlo. V troubě byla třeba topinka a něco takového, to nebylo jako dneska, že je třeba plnej talíř. Ale byli jsme osm dětí, někdy jsme byli bití, ale to jednou za rok od táty, protože jsme se většinou hádali, ale když to táta někdy nevydržel, každému dostal jednu ránu a my měli na rok vybráno.	Navázání a potvrzení / rozvinutí tvrzení.
S6	Z rodiny nekrad nikdo. Já to nepamatuju. Akorát chodili po vesnicích ty bezdomovci. Ale ty to měli zařízený tak, že každému den spali v jiný rodině, to se jim dával nocleh, to byla taková povinnost a ten chodil pořád dokola, ten jeden chudej, kterej tam žil. Dostal najíst, dostal šaty. Byl to těžkej život.	Navázání a potvrzení / rozvinutí tvrzení.
S6	No, ale teď bychom měli řešit, proč tehdy se rodilo, byly děti a teď je to problém.	Návrh na směřování diskuse.

S6	No já mám tři kantory v rodině, tak když mi kolikrát když přijdou o prázdninách na návštěvu, tak se bavíme o těch školácích, já se ptám, jak poslouchají děti a ta švagrová mi řekne: to byste se divil, pět set korun má kluk jako kapesný na tejdén.	Navázání a potvrzení / rozvinutí tvrzení.
----	--	---

Myšlenkové operace tvůrčího myšlení		
Zkratka seniora	Příspěvek	Myšlenková dovednost
S1	Bohatství je v různých věcech, nejen v penězích.	Hledání alternativ.
S1	Nikdy víc nepotřebujete, máte-li sourozence. Až se to zúročí ve stáří, když se máte na koho obrátit.	Názor jako hypotéza.
S1	Tady se ještě říkalo náboženství. Němci byli nábožný, hodně nábožný, ale co napáchali! To náboženství teda, já nejsem proti, abyste si mysleli...	Zkoumání problému z více perspektiv.
S2	Já bych chtěla něco říct: hrála tu velikou roli taková složka, a to je náboženství a toho jsme se nedotkli.	Hledání souvislostí.
S2	My všichni starší jsme byli vychováni v „nepokradeš“, „neublížíš“, „pomáhej starším“ a bohužel dneska se už vracíme k tomu, že trošku je to osvobozený a už jako je to... se to víc projevuje.	Identifikace důsledků.
S3	Ty ale o všem samozřejmě mlčí a snaží se jim nějak vysvětlit a pomoci z toho jejich trápení.	Názor jako hypotéza.
S3	Zas se vracíme k té rodině.	Hledání souvislostí.
S6	No to je přeci proti dnešku snad neznámý, že by někdo nekrad.	Názor jako hypotéza.
S6	Helejte, ukrást, tak šli, vzal ho policajt a hned šel do basy, bez soudu! A dneska ukradne miliony a osvobodí ho. To se mi nelíbí.	Identifikace důsledků.
S6	Já se trošku vrátím do pátý třídy, když jsem chodil, od pátý třídy do devátý třídy jsem každý dvouměsíční letní prázdniny sloužil u sedláka, ráno v pět hodin jsem šel z postele, jeli jsme se sedlákem na krmení nasit kravám a dobytku, sedlák šel pak na snídání, já jsem musel sházet to krmení a protřást ho, pak jsem se šel najíst, dali mi snídání, to je pravda, ale celý den jsem pracoval u toho sedláka, v devět hodin večer jsem přicházel domů. Jako odměnu jsem dostal od něj o pouti oblečení, šaty. Protože nás bylo osm, takže... to já si pamatuju a toho člověka mám rád do dneška.	Hledání souvislostí.

Tvrzení bez argumentace		
Zkratka seniora	Příspěvek	
S1	Hlavně maj čas.	
S1	Pro život stačí mít někoho rád.	
S1	Bylo. Opravdu nekradli. My jsme nezamykali, že jo, dřív se nezamykalo.	
S1	Ta rodina to tak má, že má bohatství v těch dětech.	
S2	Určitě dřív, dneska ne. Dneska rodiny nežijou rodinný život.	
S2	Je třeba rodinu stmelit.	
S2	Na první místo bych dala přírodu.	
S2	A to bohatství je ta příroda, ta vám dává všechno zadarmo, všechno to tu máme naservírováno, jen umět mít otevřený oči a žít s přírodou.	
S3	Ano.	
S3	Určitě.	
S3	Dřív, když někdo ukrad, tak se pak styděl.	
S4	V tý rodině musí být pořádek, není pořádek doma, není nikde.	
S4	Ano.	
S6	Ano a já to budu podporovat a důkazy na to mám.	
S6	Bohatší život nejsou peníze.	
S6	To je taky důležitý.	

S6	To je celá ta společnost.	
S6	A je to problém zase peníze. Nejdřív to jde do peněz.	
S6	Jsou.	
S6	Prosim vás, to je výchova penězi, no tohleto přece není možný.	
S6	Náboženství nemá vliv na bohatství.	
S6	To by bylo trestný, dneska.	

Tvrzení mimo kontext, nejasná, nesrozumitelná		
Zkratka seniora	Příspěvek	Myšlenková dovednost
S2	Je to pravda, že se snažej prostě dokázat, že on je lepší, on dokáže víc, ale ne prací, ale svým jednáním, nevím, jestli to říkám tak dobře, svým jednáním prostě. Já dneska vím, jak to vypadá, vím, jak to má vypadat, a to by bylo, aby my jsme to neudělali lepší, a když si vezme on, tak proč já bych si nevzal.	Nejasné tvrzení.
S3	Když byla dřívější doba, tak na všem držel palec pan hospodář. Ten o všem rozhodoval a někdy dovolil selce, aby mu radila, ale většinou se radili jako ty mužský pohromadě, jak to v té rodině bude, jak tahle rodina, jak támhleta rodina a takhle... Když nebyly ty peníze, tak ty děcka musely opravdu poslouchat a hodně pracovat, aby ten tatínek jim dal peníze na boty, na šaty, na kolotoč, na pout', na něco. Pak tatínek řekl: šetři si, já ti nic dalšího nedám, já nebudu mít. A bylo to.	Mimo kontext aktuálních tvrzení.
S6	Můžu? Kolektivní život v rodině.	Nejasné tvrzení.
S6	Ale zloděj jsme nebyli nikdo, nekradli jsme nikdo, vyučili jsme se, do školy jsme chodili. Třeba já chodil rád do školy jen proto, že jsem měl rád matematiku a úsudky. To mě strašně bavilo a baví ještě dneska. Dneska ale ty děti už... takhle jsem se zeptal těch mých vnuků, nevědí, co je úsudek a co je bohatství.	Mimo kontext aktuálních tvrzení.
S6	No, já hlavně si myslím, že se dostáváme k té pravdě, kterou dneska se nechce o ní hovořit a postupně je třeba, aby ty mladý poznali, co jsme měli my.	Nejasné tvrzení.

Příloha V. Kompletní přepis diskuse s kódováním druhé výzkumné otázky

Filozofie pro děti – přepis diskuse realizované dne 31. 10. 2019 v knihovně Čtyři Dvory, pobožce Jihočeské vědecké knihovny v Českých Budějovicích.

F: Já vám teď ty otázky ještě jednou nahlas přečtu a potřebuji, abychom si vždy řekli, z jaké části textu jste při její tvorbě vycházeli. Otázka číslo jedna – „Žili lidé dříve bohatší život?“ Mohli byste někdo z té skupiny říct ostatním, na co z toho textu touhle otázkou narážíte?

S1: No, že se nám rodiče... sice neměli moc času, ale večer, když se sedlo u kamen, tak se povídalo a prostě ty bolesti a to se všechno tam řešilo.

F: Takže tam narážíte na tu zmínku o té mamince, která tam byla?

A1: No, a že je základem pořádku celá ta rodina.

S4: V tý rodině musí být pořádek, není pořádek doma, není nikde.

F: Chápou všichni tuhle otázku?

F: Otázka číslo dva – „Co pro koho znamená pořádek a úklid?“ Jak jste k té otázce došli?

S2: Když se dají všechny věci na stejné místo a vždycky víte, že když je potřebujete, že tam šahnete a na tom místě jsou.

S3: Ale to víš ty, kde je máš...

F: Takže je to o tom, že „můj“ pořádek nemusí být „váš“ pořádek?

S3: Ano.

F: Rozumí všichni této otázce?

Všichni kývají hlavou, přitakávají.

F: Otázka číslo tři – „Naučily se děti ve škole dříve víc?“

S6: Ano a já to budu podporovat a důkazy na to mám.

F: Zatím neodpovídáme. Chápeme otázku?

Všichni kývají hlavou, přitakávají.

F: Z čeho ta vaše otázka vychází, v tom úryvku?

S6: No z té diskuse, kterou jsme tady měli. Já jsem hovořil o těch konkrétních věcech, protože já zažil školství úplně jiný než je ta současná doba.

F: Vy tedy vycházíte z té části, kde ona mluví...

Věta přerušena.

S6: Protože jsem měl tři děti a tak jsem mohl taky nebo můžu dokladovat a porovnávat a všichni tři se stali vysokoškoláky.

S4: To je důležitý.

F: Zatím děkuji.

Čtení otázek, hlasování.

F: To znamená, že pro nás je to dnes otázka, zda žili lidé dříve bohatší život.

S3: Ano.

S6: Můžu? Kolektivní život v rodině.

F: Jak to myslíte?

S6: Základ byla rodina a dneska taky, ale tehdy byla povinná taková... pro rodinný život. Děti musely doma... byly pověřeny prací po škole, musely poslouchat rodiče a nebylo to trestný, když se dostal pohlavek, tak to se muselo ještě poděkovat tátovi. No a ten bohatší život si myslím, že to bylo ten rodinný kolektiv, protože já nevím, ono dřív ani tyhle věci nebyly, že se scházely rodiny nebo... prostě rodina byl základ života. A třeba na vesnici to byla záležitost té rodiny, jak se měla dobře. I v té bídě, protože byla, nebylo co jíst třeba, ale rodina se udržela, nekradli. No to je přeci proti dnešku snad neznámý, že by někdo nekrad. + význam peněz + význam práce +dříve se +dneska se

F: Chce na to někdo reagovat?

S1: No, naše holky... já měla tři holky, a když jsme byly doma nastejno, tak vždycky zalezly večer do postele a tam se povídalo a všechny ty problémy se řešily. A na to teď holky moc vzpomínají.

S5: Když byla práce hotová, tak byla rodina spolu, to si toho vážili. Protože od rána se dělalo, pořád se dělalo. + význam práce

F: Co dneska? Žijete vy rodinný život se svou rodinou? Nebo to fakt bylo jenom dřív?

S2: Určitě dřív, dneska ne. Dneska rodiny nežijou rodinný život. +dříve se +dneska se

A2: Ono záleží, jak je dítě vychovaný. Jestli je vychovaný v rodině, který prostě nevěří, tak potom nemůže být ten rodinný život. Když vlastně to dítě nevěří rodičům, tak rodina nemůže fungovat.

F: A2 a na co přesně reaguješ?

A2: Jak pán říkal, že ty děti musely poslouchat a byly hodně s tou rodinou. Tak když ale prostě to dítě nedůvěřuje, tak můžou bejt spolu pořád a stejně to není k ničemu.

S2: Je třeba rodinu stmelit. To znamená, že chyby, které rodiče dělají a ty děti se potom bojí třeba, že bude zle, a rodiče když je pochopí a pomůžou jim a domluví a vysvětlí, že jako ví, že to tak nemá bejt, tak že těm dětem by se mohlo pomoci.

F: Takže chápu to dobře, že stmelování rodiny vidíte třeba i v přiznání chyb těch rodičů i těch dětí?

S2: Ano a začnou si věřit. A to je to nejdůležitější, když si můžou věřit.

S4: To je pravda. Ale je to často problém a byl vždycky, že se lidi i v rodině poprali. + dříve se

A3: Tomu se snad ani nedá říkat rodina, když nedrží při sobě.

A2: Taky ty rodiny teď bývají často menší, že vlastně někdo může brát rodinu, jakože táta máma bratr sestra a někdo zase může brát rodinu, jakože prarodiče, rodiče, sourozenci. + dneska se

F: Je ten život ve větší rodině víc rodinný, než v té menší rodině?

S3: Určitě.

S4: Ano.

S5: Vidíte? Je to lepší.

F: A v čem?

S3: Já bych řekla, že ano, protože ty děti si můžou za babičkou nebo za dědečkem si zajít vylejt srdce, jak my říkáme.

S1: Hlavně maj čas.

S3: Postěžovat si na všechno možný, od školy, na kamarády a na momentální stav života, protože když... Jak bych to řekla, chybí slova... Když třeba rodičům nemůžou říct všechno, co by řekli babičce nebo dědečkovi. Ty ale o všem samozřejmě mlčí a snaží se jim nějak vysvětlit a pomoci z toho jejich trápení.

A1: Když je ta rodina větší, tak když třeba se dva pohádají, tak mají oba za kým jít to jako říct, že prostě se takhle chytli.

S3: To ano, to ano.

F: Takže je to mezigenerační vztah, který tam může chybět?

B3: Ano.

F: A2, tys ještě chtěl něco říct?

A2: No, že vlastně teď ty děti mají starší rodiče, že třeba spousta rodičů má ty děti ve starším věku. A potom se stane, že už třeba nejsou pradědečci, někdy ani dědečci a potom je ta rodina menší. + dneska se

F: Takže podle tebe jsou rodiny, které jakoby nemají šanci žít ty mezigenerační vztahy?

A4: Samozřejmě jsou to úplně jiné podmínky, když je menší rodina, než dřív, když rodiče si pořídili klidně pět dětí, tak potom ty děti byly vychovány v něčem jiném, než v dnešní době, kdy rodič si pořídí jenom jedno dítě, je to jedináček, tak si může dovolit více než dříve. + dříve se +dneska se

A5: Tak ani jedináčkovi nemusí rodiče koupit všechno.

A4: Ne, já myslím, že jako celkově si dovolí víc. Že třeba se i dohaduje, protože když těch dětí bylo víc, tak to nešlo, musely poslouchat všechny, jinak by se... nešlo by to. Že třeba by

ani nestihla ta máma uvařit, kdyby se měla s každým prostě babrat jako s jedináčkem. +dříve se +dneska se

A1: Ale někdy, i když je dětí víc, tak s někým je problém, že třeba si myslí, že je rodičům ukradený, že si ho vlastně nevšímají.

S1: Ale nikdo nemluvíte o tom, že ty rodiče dneska tlačí čas, nemají vůbec čas na ty děti a to je důležitý, aby jim dokázali naslouchat a těm dětem dali možnost toho času, aby s nima spolupracovali. Dneska je největší hrůza čas, všechno je moc v rychlém tempu. +dneska se

S2: Oni mají taky hodně kroužků a musej todle a támleto...

F: Aha, takže čas nemají rodiče, ale nemají ho...

Věta přerušena.

S2: Ani děti. To je bruslení, to je hokej, to je tohle a další sporty a oni přijdou večer a pak mají psát úkoly třeba a už nemají tolik času na to povídání doma.

A6: Vlastně já mám... já jsem od mala pryč od rodičů, a já vlastně jsem mámu ani dobře neznal, prakticky... Protože máma se o mě vůbec nezajímala, nestarala do dvanácti let, takže jsem byl u tety, teta mě vychovala, takže já vlastně rodiče jakoby nemám, ani tátu neznám dobře. Táta vlastně mě viděl jen ve čtyřech letech, pak mě viděl v pěti, ale když mě pak neviděl tři roky, tak já jsem mu pak řekl dobrý den, místo ahoj tati.

F: A6 a myslíš, nebo dokázal bys zhodnotit, jestli i bez těch rodičů, s tím, že tam byla ta teta, jsi v tu dobu žil bohatý život, nebo ne?

A6: Jo, trošku.

F: Trošku? V čem?

A6: Že jsem byl vlastně rád, že někoho mám.

F: My se pořád točíme kolem té rodiny, jestli v ní je ten bohatší život a já bych se vás chtěla všech zeptat, co to tedy podle vás je, ten bohatší život?

S2: No, bohatší život je, že jsme žili především s přírodou. Na první místo bych dala přírodu.

F: V čem to bylo bohatší?

S2: Všechny hry, co jsme měli jako děti, míčové hry, skákat přes gumu, Honzo vstávej, na honěnou, na schovávanou, všechno bylo v přírodě. Zeptejte se dnešních dětí: hraje to, znáte to? To byly hry totiž mojí maminky a ta byla narozená v roce 1901 a předala je mně, ale musím vám říct, že mám dceru a syna, synovi už jsem to předala velmi málo a dceři taky. Už byli tím režimem a tím vším odkloněni jinam. Já jsem jim to nemohla dát. +dříve se +dneska se

F: Proč?

S2: Protože byli...

Věta přerušena.

S3: Odstěhovali se někam jinam, ne?

S2: No, tak pokud byli školou povinný, tak je odklonila ta škola k jejich činnosti mimoškolní, takže převzala něco škola.

F: Co ostatní? Co je bohatší život?

A4: To zase každý člověk vidí jinak. Musíme hlavně si uvědomit, co pro nás to bohatství celkově je.

F: Co to tedy je?

A4: To je, když mám něco, co jako má pro mě cenu.

S1: Bohatství je v různých věcech, nejen v penězích.

S6: Bohatší život nejsou peníze.

F: Tady teď zaznělo „nejen peníze“ a „nejsou peníze“. Jsou tedy ty peníze důležité?

S6: Je to taky důležitý.

S3: Jsou důležité. Ale pak hned bych řekla mezilidský vztahy, to že je strašně důležitý. Zás se vracíme k té rodině.

A6: Já s tím nemůžu souhlasit, že by ty vztahy byly pak. A to první by byly peníze. Protože pro mě bohatší je spíš že někoho mám, než ty peníze, protože o peníze se nemůžu opřít, ale o staršího dospělýho jo, třeba táta mi může něco poradit, ale peníze ne.

S1: To je hezký.

F: Takže bohatství...

Věta přerušena.

S2: Nejsou peníze.

F: Bohatství je tedy ta příroda a mít někoho?

S1: Rád, tam napište. Mít někoho rád. To je důležitý.

F: Mít někoho rád... stačí to?

S1: Pro život stačí mít někoho rád.

A6: Ale aby měl někdo rád i tebe.

F: Takže teď tu máme: mít někoho, mít někoho rád a mít někoho, kdo má rád mě. Co dál?

A6: Být zdravěj.

A3: To jo, ale i když nejsi úplně zdravěj, tak se můžeš mít líp než někdo jinej.

A6: No, vlastně jo, když máš tu rodinu.

S6: U mě, my jsme byli osm dětí a dvanáctičlenná rodina celkem, tak pro mě to byla ta rodina. Máma chodila k sedlákovi dělat, já přišel ze školy a měl jsem napsáno: najez se, v troubě máš jídlo. V troubě byla třeba topinka a něco takovýho, to nebylo jako dneska, že je třeba plnej talíř. Ale byli jsme osm dětí, někdy jsme byli bití, ale to jednou za rok od táty,

protože jsme se většinou hádali, ale když to táta někdy nevydržel, každé dostal jednu ránu a my měli na rok vybráno. Ale zloděj jsme nebyli nikdo, nekradli jsme nikdo, vyučili jsme se, do školy jsme chodili. Třeba já chodil rád do školy jen proto, že jsem měl rád matematiku a úsudky. To mě strašně bavilo a baví ještě dneska. Dneska ale ty děti už... takhle jsem se zeptal těch mých vnuků, nevědí, co je úsudek a co je bohatství. + význam peněz + význam práce +dříve se +dneska se

F: Já bych se teď s dovolením vrátila zpět na začátek. Vy už jste tady zmiňoval, že dřív lidi nekradli. Opravdu to tak bylo?

S6: Z rodiny nekrad nikdo. Já to nepamatuju. Akorát chodili po vesnicích ty bezdomovci. Ale ty to měli zařízený tak, že každé den spali v jiný rodině, to se jim dával nocleh, to byla taková povinnost a ten chodil pořád dokola, ten jeden chudej, kterej tam žil. Dostal najíst, dostal šaty. Byl to těžkej život. +dříve se

F: Co ostatní? Bylo to tak, že dřív lidi nekradli?

S1: Bylo. Opravdu nekradli. My jsme nezamykali, že jo, dřív se nezamykalo.

S4: Ale kradlo se taky. Ale ne tolik jako teď. Na vsi se nekradlo, tam si to lidi hlídali navzájem, ale ve městě byla vždycky ta verbež různá a ty kradli.

S3: Dřív, když někdo ukrad, tak se pak styděl.

S5: Ano, to máte pravdu.

S1: A neměli lidi tolik, vlastně nebylo moc co ukrást.

S6: Helejte, ukrást, tak šli, vzal ho policajt a hned šel do basy, bez soudu! A dneska ukradne miliony a osvobodí ho. To se mi nelíbí. + dneska se

A4: Protože v dnešní době člověku nestačí jen minimum. V dřívější době se každý člověk nebo většina lidí se s tím minimem smířila a dokázali s tím žít, ale v dnešní době má každý málo. Pořád mají lidi pocit, že by měli mít víc. + dřív se

F: Myslíš tím, že chtějí ten život pořád bohatší?

S6: Bohatství je zdravá rodina, nejsou v tom peníze.

A4: Já jsem myslela jako k tomu, jak se bavíte o tom, jak lidi kradou. To jste říkal vy. Že ti lidé, kteří kradou, tak mají pořád málo a vidí jenom tuhle cestu.

S2: Je to pravda, že se snažej prostě dokázat, že on je lepší, on dokáže víc, ale ne práci, ale svým jednáním, nevím, jestli to říkám tak dobře, svým jednáním prostě. Já dneska vím, jak to vypadá, vím, jak to má vypadat a to by bylo, aby my jsme to neudělali lepší, a když si vezme on, tak proč já bych si nevzal.

S6: To je celá ta společnost. Já se trošku vrátím do pátý třídy, když jsem chodil, od pátý třídy do devátý třídy jsem každé dvouměsíční letní prázdniny sloužil u sedláka, ráno v pět hodin jsem šel z postele, jeli jsme se sedlákem na krmení nasíct kravám a dobytku, sedlák šel pak na snídani, já jsem musel sházet to krmení a protřást ho, pak jsem se šel najíst, dali mi snídani, to je pravda, ale celej den jsem pracoval u toho sedláka, v devět hodin večer jsem přicházel domů. Jako odměnu jsem dostal od něj o pouti oblečení, šaty. Protože nás bylo osm, takže... to já si pamatuju a toho člověka mám rád do dneška. +dříve se +dneska se

S1: Tak to bylo.

F: A není pak třeba bohatší život dneska, že já svoje dítě nemusím posílat někam na práci?

S6: To by bylo trestný, dneska.

S3: A choděj děti dlouho do školy a zvyšujou si kvalifikaci, když nemusí pracovat.

S2: To je pravda.

S6: No, ale teď bychom měli řešit, proč tehdy se rodilo, byly děti a teď je to problém. A je to problém zase peníze. Nejdřív to jde do peněz. +dříve se +dneska se

F: Jsou děti bohatství?

S6: Jsou.

S3: No, dneska určitě jo.

S2: Když je jich dneska málo, tak ano.

S1: Ta rodina to tak má, že má bohatství v těch dětech. A když se to vydaří na stáří, tak...

Věta přerušena.

S6: To je radost.

S1: Ano, můžeme říct, že to je radost, mám krásné stáří a já to můžu říct.

F: Co vy mladší, máte sourozence? Jsou pro vás bohatstvím?

A1: Nejsou.

F: Proč?

A1: Protože nemáme dobrý vztahy v rodině.

S3: To tak je, že ty vztahy nejsou dobrý. Všichni mají hodně práce, nestýkají se.

A2: My teda jsme vlastně jako velká rodina, ale nestýkáme se, protože my jsme od té rodiny daleko, tak ale máme dobrý vztahy, protože nějaký víkend za nima jezdíme, i když jsou prostě daleko.

S1: Nikdy víc nepotřebujete, máte-li sourozence. Až se to zúročí ve stáří, když se máte na koho obrátit.

F: Ještě by chtěl někdo něco dodat?

S3: Když byla dřívější doba, tak na všem držel palec pan hospodář. Ten o všem rozhodoval a někdy dovolil selce, aby mu radila, ale většinou se radili jako ty mužský pohromadě, jak to v té rodině bude, jak tahle rodina, jak támhle ta rodina a takhle... Když nebyly ty peníze, tak ty děcka musely opravdu poslouchat a hodně pracovat, aby ten tatínek jim dal peníze na boty, na šaty, na kolotoč, na pout', na něco. Pak tatínek řekl: šetři si, já ti nic dalšího nedám, já nebudu mít. A bylo to. +dříve se +dneska se + význam práce + význam peněz

S1: Pravda.

S3: Takový případy znám, třeba i z vlastní rodiny. Můj tatínek byl takhle přísnější, protože jsme byli tři děti a já byla nejmladší a nejmenší jsem poslouchala, tak to víte, že vždycky kluci byli přednější, protože studium, řemeslo, práce a tak dále, no... ale zaplat'pánbůh nikdo mě nikdy neopustil, když mi bylo ouzko, tak jsem za rodičema chodila. Ovšem ne tak, jak je to dneska, že děcko jde nakoupit si a má tisícikorunu v ruce, to člověk vyvalí oči a řekne si ježišikriste, kde ty peníze vzal? +dříve se +dneska se + význam práce + význam peněz

A2: Tak zase si může to dítě našetřit. A pak ty peníze má. Je blbý, když někdo dostane za týden stovku od mamky a hned to za něco utratí, tak pak ty peníze nemá. Většinou to lidi u sebe nenosí, protože nemají proč.

A4: Dneska děti neznají hodnotu peněz. Já jsem ráda, že mě mamka vychovala v tom smyslu, že když si chci něco koupit, tak si na to musím vydělat sama. I když je to protizákonný, tak já od dvanácti mám brigády, protože mamka mi jen tak dát peníze nemůže. + dneska se

A5: Nojo, ale každej tu brigádu takhle nesežene.

S1: Naše holky chodily každý prázdniny měsíc na brigádu a měsíc si mohly užívat, co kde chtěly. Ale chodily do prádelny, co já jsem tam dělala v tý prádelně.

S6: No já mám tři kantory v rodině, tak když mi kolikrát když přijdou o prázdninách na návštěvu, tak se bavíme o těch školácích, já se ptám, jak poslouchají děti a ta švagrová mi řekne: to byste se divil, pět set korun má kluk jako kapesný na tejdén.

S1: No, to říkám.

S6: Prosim vás, to je výchova penězi, no tohleto přece není možný.

S2: Já bych chtěla něco říct: hrála tu velikou roli taková složka a to je náboženství a toho jsme se nedotkli. My všichni starší jsme byli vychováni v „nepokradeš“, „neublížíš“, „pomáhej starším“ a bohužel dneska se už vracíme k tomu, že trošku je to osvobozený a už jako je to... se to víc projevuje. Ale já jsem svoje děti nemohla vychovávat k náboženství, protože škola říkala něco jinýho a to dítě by bylo zmatený. + dneska se

S6: Náboženství nemá vliv na bohatství.

F: Myslíte jako na to bohatství života?

S6: Tak na bohatství života, to je něco jinýho.

F: Ačkoli je mi to líto, čas nás tlačí a já budu muset dnešní diskusi ukončit. Zajímalo by mě ale, jestli jste si třeba alespoň maličko ujasnili, jestli tedy ten život byl dřív bohatší?

A4: Já si myslím, že ten bohatší život je v tom, když máme pořádek v hlavě a v celým životě. To je jedno v jaký době.

S3: To je rozumnej názor.

A1: No, je to velkej rozdíl, i třeba v tý škole, že tam bylo mnohem víc dětí pohromadě a oproti nám to bylo úplně jiný. Já si to vůbec nedovedu představit, takhle podle toho vyprávění mi to přijde, že to bylo těžký. Ale bohatší to asi mohlo bejt, já nevím.

S1: Já bych dala tuhle otázku všem dohromady, jestli věří, že jen peníze to bohatství nejsou.

S6: No, já hlavně si myslím, že se dostáváme k té pravdě, kterou dneska se nechce o ní hovořit a postupně je třeba, aby ty mladý poznali, co jsme měli my.

A2: Bohatství prostě nejsou peníze, a když někdo chce ty peníze, tak nemůže mít bohatěj život, protože myslí jenom na ty peníze a tak asi dneska má málo lidí bohatěj život. I když za to třeba nemůžou, protože musí shánět ty peníze, aby jim třeba nesebrali děti. + dneska se

A6: Mně přijde, že dřív znamenalo slovo rodina něco úplně jinýho než dneska a i to bohatství má úplně jinej význam pro každýho, vlastně i dřív bylo bohatství něco jinýho než dneska asi.

S2: Aby bylo dobře, tak lidi by měli spolu víc mluvit, měli by si víc rozumět a víc poslouchat jeden druhého. A to bohatství je ta příroda, ta vám dává všechno zadarmo, všechno to tu máme naservírováno, jen umět mít otevřený oči a žít s přírodou.

S1: Tady se ještě říkalo náboženství. Němci byli nábožný, hodně nábožný, ale co napáchali! To náboženství teda, já nejsem proti, abyste si mysleli...

F: Tohle by pro nás bylo spíš celým dalším tématem, než jen jako příspěvek na závěr. Moc za dnešní setkání děkuju a budu doufat, že se v pořádku setkáme zase.

Příloha VI. Společná témata

Výroky adolescentů

A1	No, a že je základem pořádku celá ta rodina.
	Když je ta rodina větší, tak když třeba se dva pohádají, tak mají oba za kým jít to jako říct, že prostě se takhle chytli.
	Ale někdy, i když je dětí víc, tak s nákým je problém, že třeba si myslí, že je rodičům ukradený, že si ho vlastně nevšímají.
	Protože nemáme dobrý vztahy v rodině.
	No, je to velkej rozdíl, i třeba v tý škole, že tam bylo mnohem víc dětí pohromadě a oproti nám to bylo úplně jiný. Já si to vůbec nedovedu představit, takhle podle toho vyprávění mi to přijde, že to bylo těžký. Ale bohatší to asi mohlo bejt, já nevím.
A2	Ono záleží, jak je dítě vychovaný. Jestli je vychovaný v rodině, který prostě nevěří, tak potom nemůže být ten rodinný život. Když vlastně to dítě nevěří rodičům, tak rodina nemůže fungovat.
	Jak pán říkal, že ty děti musely poslouchat a byly hodně s tou rodinou. Tak když ale prostě to dítě nedůvěřuje, tak můžou bejt spolu pořád a stejně to není k ničemu.
	Taky ty rodiny teď bývají často menší, že vlastně někdo může brát rodinu, jakože táta máma bratr sestra a někdo zase může brát rodinu, jakože prarodiče, rodiče, sourozenci.
	Taky ty rodiny teď bývají často menší, že vlastně někdo může brát rodinu, jakože táta máma bratr sestra a někdo zase může brát rodinu, jakože prarodiče, rodiče, sourozenci.
	No, že vlastně teď ty děti mají starší rodiče, že třeba spousta rodičů má ty děti ve starším věku. A potom se stane, že už třeba nejsou pradědečci, někdy ani dědečci a potom je ta rodina menší.
	No, že vlastně teď ty děti mají starší rodiče, že třeba spousta rodičů má ty děti ve starším věku. A potom se stane, že už třeba nejsou pradědečci, někdy ani dědečci a potom je ta rodina menší.
A2	My teda jsme vlastně jako velká rodina, ale nestýkáme se, protože my jsme od tý rodiny daleko, tak ale máme dobrý vztahy, protože nějaký víkend za nima jezdíme, i když jsou prostě daleko.
	Tak zase si může to dítě našetřit. A pak ty peníze má. Je blbý, když někdo dostane za týden stovku od mamky a hned to za něco utratí, tak pak ty peníze nemá. Většinou to lidi u sebe nenosí, protože nemají proč.
	Bohatství prostě nejsou peníze, a když někdo chce ty peníze, tak nemůže mít bohatěj život, protože myslí jenom na ty peníze a tak asi dneska má málo lidí bohatěj život. I když za to třeba nemůžou, protože musí shánět ty peníze, aby jim třeba nesebrali děti.
A2	Bohatství prostě nejsou peníze, a když někdo chce ty peníze, tak nemůže mít bohatěj život, protože myslí jenom na ty peníze a tak asi dneska má málo lidí bohatěj život. I když za to třeba nemůžou, protože musí shánět ty peníze, aby jim třeba nesebrali děti.
	Tomu se snad ani nedá říkat rodina, když nedrží při sobě.
A4	Samozřejmě jsou to úplně jiný podmínky, když je menší rodina, než dřív, když rodiče si pořídili klidně pět dětí, tak potom ty děti byly vychovaný v něčem jiným, než v dnešní době, kdy rodič si pořídí jenom jedno dítě, je to jedináček, tak si může dovolit více než dříve.
	Samozřejmě jsou to úplně jiný podmínky, když je menší rodina, než dřív, když rodiče si pořídili klidně pět dětí, tak potom ty děti byly vychovaný v něčem jiným, než v dnešní době, kdy rodič si pořídí jenom jedno dítě, je to jedináček, tak si může dovolit více než dříve.
	Samozřejmě jsou to úplně jiný podmínky, když je menší rodina, než dřív, když rodiče si pořídili klidně pět dětí, tak potom ty děti byly vychovaný v něčem jiným, než v dnešní době, kdy rodič si pořídí jenom jedno dítě, je to jedináček, tak si může dovolit více než dříve.
	Ne, já myslím, že jako celkově si dovolí víc. Že třeba se i dohaduje, protože když těch dětí bylo víc, tak to nešlo, musely poslouchat všechny, jinak by se... nešlo by to. Že třeba by ani nestihla ta máma uvařit, kdyby se měla s každým prostě babrat jako s jedináčkem.
	Protože v dnešní době člověku nestačí jen minimum. V dřívější době se každý člověk nebo většina lidí se s tím minimum smířila a dokázali s tím žít, ale v dnešní době má každý málo. Pořád mají lidi pocit, že by měli mít víc.
	Já jsem myslela jako k tomu, jak se bavíte o tom, jak lidi kradou. To jste říkal vy. Že ti lidé, kteří kradou, tak mají pořád málo a vidí jenom tuhle cestu.

	Dneska děti neznají hodnotu peněz. Já jsem ráda, že mě mamka vychovala v tom smyslu, že když si chci něco koupit, tak si na to musím vydělat sama. I když je to protizákonný, tak já od dvanácti mám brigády, protože mamka mi jen tak dát peníze nemůže.
A4	Dneska děti neznají hodnotu peněz. Já jsem ráda, že mě mamka vychovala v tom smyslu, že když si chci něco koupit, tak si na to musím vydělat sama. I když je to protizákonný, tak já od dvanácti mám brigády, protože mamka mi jen tak dát peníze nemůže.
	Dneska děti neznají hodnotu peněz. Já jsem ráda, že mě mamka vychovala v tom smyslu, že když si chci něco koupit, tak si na to musím vydělat sama. I když je to protizákonný, tak já od dvanácti mám brigády, protože mamka mi jen tak dát peníze nemůže.
A5	Tak ani jedináčkovi nemusí rodiče koupit všechno.
	Nojo, ale každej tu brigádu takhle nesežene.
A6	Vlastně já mám... já jsem od mala pryč od rodičů, a já vlastně jsem mámu ani dobře neznal, prakticky... Protože máma se o mě vůbec nezajímala, nestarala do dvanácti let, takže jsem byl u tety, teta mě vychovala, takže já vlastně rodiče jakoby nemám, ani tátu neznám dobře. Táta vlastně mě viděl jen ve čtyřech letech, pak mě viděl v pěti, ale když mě pak neviděl tři roky, tak já jsem mu pak řekl dobrý den, místo ahoj tati.
	Já s tím nemůžu souhlasit, že by ty vztahy byly pak. A to první by byly peníze. Protože pro mě bohatší je spíš že někoho mám, než ty peníze, protože o peníze se nemůžu opřít, ale o staršího dospělýho jo, třeba táta mi může něco poradit, ale peníze ne.
	No, vlastně jo, když máš tu rodinu.
	Mně přijde, že dřív znamenalo slovo rodina něco úplně jinýho než dneska a i to bohatství má úplně jinej význam pro každýho, vlastně i dřív bylo bohatství něco jinýho než dneska asi.
	Mně přijde, že dřív znamenalo slovo rodina něco úplně jinýho než dneska a i to bohatství má úplně jinej význam pro každýho, vlastně i dřív bylo bohatství něco jinýho než dneska asi.
	Mně přijde, že dřív znamenalo slovo rodina něco úplně jinýho než dneska a i to bohatství má úplně jinej význam pro každýho, vlastně i dřív bylo bohatství něco jinýho než dneska asi.

Výroky seniorů

S1	No, že se nám rodiče... sice neměli moc času, ale večer, když se sedlo u kamen, tak se povídalo a prostě ty bolesti a to se všechno tam řešilo.
	No, naše holky... já měla tři holky, a když jsme byly doma nastejno, tak vždycky zalezly večer do postele a tam se povídalo a všechny ty problémy se řešily. A na to teď holky moc vzpomínají.
	Ale nikdo nemluvíte o tom, že ty rodiče dneska tlačí čas, nemají vůbec čas na ty děti a to je důležitý, aby jim dokázali naslouchat a těm dětem dali možnost toho času, aby s nima spolupracovali. Dneska je největší hrůza čas, všechno je moc v rychlém tempu.
	Ale nikdo nemluvíte o tom, že ty rodiče dneska tlačí čas, nemají vůbec čas na ty děti a to je důležitý, aby jim dokázali naslouchat a těm dětem dali možnost toho času, aby s nima spolupracovali. Dneska je největší hrůza čas, všechno je moc v rychlém tempu.
	Bohatství je v různých věcech, nejen v penězích.
	Bylo. Opravdu nekradli. My jsme nezamykali, že jo, dřív se nezamykalo.
	A neměli lidi tolik, vlastně nebylo moc co ukrást.
	Ta rodina to tak má, že má bohatství v těch dětech.
	Nikdy víc nepotřebujete, máte-li sourozence. Až se to zúročí ve stáří, když se máte na koho obrátit.
	Naše holky chodily každý prázdniny měsíc na brigádu a měsíc si mohly užívat, co kde chtěly. Ale chodily do prádelny, co já jsem tam dělala v tý prádelně.
Já bych dala tuhle otázku všem dohromady, jestli věří, že jen peníze to bohatství nejsou.	
S2	Určitě dřív, dneska ne. Dneska rodiny nežijou rodinně život.
	Určitě dřív, dneska ne. Dneska rodiny nežijou rodinně život.
	Určitě dřív, dneska ne. Dneska rodiny nežijou rodinně život.

	Je třeba rodinu stmelit. To znamená, že chyby, které rodiče dělají a ty děti se potom bojí třeba, že bude zle, a rodiče když je pochopí a pomůžou jim a domluví a vysvětlí, že jako ví, že to tak nemá bejt, tak že těm dětem by se mohlo pomoci.
	Oni mají taky hodně kroužků a musej todle a támdle...
	Ani děti. To je bruslení, to je hokej, to je tohle a další sporty a oni přijdou večer a pak mají psát úkoly třeba a už nemají tolik času na to povídání doma.
	No, bohatší život je, že jsme žili především s přírodou. Na první místo bych dala přírodu.
	Všechny hry, co jsme měli jako děti, míčový hry, skákat přes gumu, Honzo vstávej, na honěnou, na schovávanou, všechno bylo v přírodě. Zeptejte se dnešních dětí: hrajete to, znáte to? To byly hry totiž mojí maminky a ta byla narozená v roce 1901 a předala je mně, ale musím vám říct, že mám dceru a syna, synovi už jsem to předala velmi málo a dceři taky. Už byli tím režimem a tím vším odkloněni jinam. Já jsem jim to nemohla dát.
	Všechny hry, co jsme měli jako děti, míčový hry, skákat přes gumu, Honzo vstávej, na honěnou, na schovávanou, všechno bylo v přírodě. Zeptejte se dnešních dětí: hrajete to, znáte to? To byly hry totiž mojí maminky a ta byla narozená v roce 1901 a předala je mně, ale musím vám říct, že mám dceru a syna, synovi už jsem to předala velmi málo a dceři taky. Už byli tím režimem a tím vším odkloněni jinam. Já jsem jim to nemohla dát.
S2	Všechny hry, co jsme měli jako děti, míčový hry, skákat přes gumu, Honzo vstávej, na honěnou, na schovávanou, všechno bylo v přírodě. Zeptejte se dnešních dětí: hrajete to, znáte to? To byly hry totiž mojí maminky a ta byla narozená v roce 1901 a předala je mně, ale musím vám říct, že mám dceru a syna, synovi už jsem to předala velmi málo a dceři taky. Už byli tím režimem a tím vším odkloněni jinam. Já jsem jim to nemohla dát.
	Je to pravda, že se snažej prostě dokázat, že on je lepší, on dokáže víc, ale ne prací, ale svým jednáním, nevím, jestli to říkám tak dobře, svým jednáním prostě. Já dneska vím, jak to vypadá, vím, jak to má vypadat a to by bylo, aby my jsme to neudělali lepší, a když si vezme on, tak proč já bych si nevzal.
	Když je jich dneska málo, tak ano.
	Já bych chtěla něco říct: hrála tu velikou roli taková složka a to je náboženství a toho jsme se nedotkli. Upozornění na chybějící souvislosti. My všichni starší jsme byli vychováni v „nepokradeš“, „neublížíš“, „pomáhej starším“ a bohužel dneska se už vracíme k tomu, že trošku je to osvobozený a už jako je to... se to víc projevuje. Ale já jsem svoje děti nemohla vychovávat k náboženství, protože škola říkala něco jiného a to dítě by bylo zmatený.
S2	Já bych chtěla něco říct: hrála tu velikou roli taková složka a to je náboženství a toho jsme se nedotkli. Upozornění na chybějící souvislosti. My všichni starší jsme byli vychováni v „nepokradeš“, „neublížíš“, „pomáhej starším“ a bohužel dneska se už vracíme k tomu, že trošku je to osvobozený a už jako je to... se to víc projevuje. Ale já jsem svoje děti nemohla vychovávat k náboženství, protože škola říkala něco jiného a to dítě by bylo zmatený.
	Aby bylo dobře, tak lidi by měli spolu víc mluvit, měli by si víc rozumět a víc poslouchat jeden druhého. A to bohatství je ta příroda, ta vám dává všechno zadarmo, všechno to tu máme naservírováno, jen umět mít otevřený oči a žít s přírodou.
	Já bych řekla, že ano, protože ty děti si můžou za babičkou nebo za dědečkem si zajít vylejt srdce, jak my říkáme.
	Postěžovat si na všechno možný, od školy, na kamarády a na momentální stav života, protože když... Rozvíjení předchozího zdůvodnění tvrzení. Jak bych to řekla, chybí slova... Když třeba rodičům nemůžou říct všechno, co by řekli babičce nebo dědečkovi. Ty ale o všem samozřejmě mlčí a snaží se jim nějak vysvětlit a pomoci z toho jejich trápení.
	Jsou důležitý. Ale pak hned bych řekla mezilidský vztahy, to že je strašně důležitý. Zas se vracíme k té rodině.
	Dřív, když někdo ukrad, tak se pak styděl.
	To tak je, že ty vztahy nejsou dobrý. Všichni mají hodně práce, nestýkají se.
	To tak je, že ty vztahy nejsou dobrý. Všichni mají hodně práce, nestýkají se.

	Když byla dřívější doba, tak na všem držel palec pan hospodář. Ten o všem rozhodoval a někdy dovolil selce, aby mu radila, ale většinou se radili jako ty mužský pohromadě, jak to v té rodině bude, jak tahle rodina, jak támhleta rodina a takhle... Když nebyly ty peníze, tak ty děcka musely opravdu poslouchat a hodně pracovat, aby ten tatínek jim dal peníze na boty, na šaty, na kolotoč, na pouť, na něco. Pak tatínek řekl: šetři si, já ti nic dalšího nedám, já nebudu mít. A bylo to.
	Když byla dřívější doba, tak na všem držel palec pan hospodář. Ten o všem rozhodoval a někdy dovolil selce, aby mu radila, ale většinou se radili jako ty mužský pohromadě, jak to v té rodině bude, jak tahle rodina, jak támhleta rodina a takhle... Když nebyly ty peníze, tak ty děcka musely opravdu poslouchat a hodně pracovat, aby ten tatínek jim dal peníze na boty, na šaty, na kolotoč, na pouť, na něco. Pak tatínek řekl: šetři si, já ti nic dalšího nedám, já nebudu mít. A bylo to.
	Když byla dřívější doba, tak na všem držel palec pan hospodář. Ten o všem rozhodoval a někdy dovolil selce, aby mu radila, ale většinou se radili jako ty mužský pohromadě, jak to v té rodině bude, jak tahle rodina, jak támhleta rodina a takhle... Když nebyly ty peníze, tak ty děcka musely opravdu poslouchat a hodně pracovat, aby ten tatínek jim dal peníze na boty, na šaty, na kolotoč, na pouť, na něco. Pak tatínek řekl: šetři si, já ti nic dalšího nedám, já nebudu mít. A bylo to.
	Když byla dřívější doba, tak na všem držel palec pan hospodář. Ten o všem rozhodoval a někdy dovolil selce, aby mu radila, ale většinou se radili jako ty mužský pohromadě, jak to v té rodině bude, jak tahle rodina, jak támhleta rodina a takhle... Když nebyly ty peníze, tak ty děcka musely opravdu poslouchat a hodně pracovat, aby ten tatínek jim dal peníze na boty, na šaty, na kolotoč, na pouť, na něco. Pak tatínek řekl: šetři si, já ti nic dalšího nedám, já nebudu mít. A bylo to.
	Takový případy znám, třeba i z vlastní rodiny. Můj tatínek byl takhle přísnější, protože jsme byli tři děti a já byla nejmladší a nejmenší jsem poslouchala, tak to víte, že vždycky kluci byli přednější, protože studium, řemeslo, práce a tak dále, no... ale zaplat'pánbůh nikdo mě nikdy neopustil, když mi bylo ouzko, tak jsem za rodičema chodila. Ovšem ne tak, jak je to dneska, že děcko jde nakoupit si a má tisícikorunu v ruce, to člověk vyvalí oči a řekne si ježišikriste, kde ty peníze vzal?
S3	Takový případy znám, třeba i z vlastní rodiny. Můj tatínek byl takhle přísnější, protože jsme byli tři děti a já byla nejmladší a nejmenší jsem poslouchala, tak to víte, že vždycky kluci byli přednější, protože studium, řemeslo, práce a tak dále, no... ale zaplat'pánbůh nikdo mě nikdy neopustil, když mi bylo ouzko, tak jsem za rodičema chodila. Ovšem ne tak, jak je to dneska, že děcko jde nakoupit si a má tisícikorunu v ruce, to člověk vyvalí oči a řekne si ježišikriste, kde ty peníze vzal?
	Takový případy znám, třeba i z vlastní rodiny. Můj tatínek byl takhle přísnější, protože jsme byli tři děti a já byla nejmladší a nejmenší jsem poslouchala, tak to víte, že vždycky kluci byli přednější, protože studium, řemeslo, práce a tak dále, no... ale zaplat'pánbůh nikdo mě nikdy neopustil, když mi bylo ouzko, tak jsem za rodičema chodila. Ovšem ne tak, jak je to dneska, že děcko jde nakoupit si a má tisícikorunu v ruce, to člověk vyvalí oči a řekne si ježišikriste, kde ty peníze vzal?
	Takový případy znám, třeba i z vlastní rodiny. Můj tatínek byl takhle přísnější, protože jsme byli tři děti a já byla nejmladší a nejmenší jsem poslouchala, tak to víte, že vždycky kluci byli přednější, protože studium, řemeslo, práce a tak dále, no... ale zaplat'pánbůh nikdo mě nikdy neopustil, když mi bylo ouzko, tak jsem za rodičema chodila. Ovšem ne tak, jak je to dneska, že děcko jde nakoupit si a má tisícikorunu v ruce, to člověk vyvalí oči a řekne si ježišikriste, kde ty peníze vzal?
	V té rodině musí být pořádek, není pořádek doma, není nikde.
	To je pravda. Ale je to často problém a byl vždycky, že se lidi i v rodině poprali.
	To je pravda. Ale je to často problém a byl vždycky, že se lidi i v rodině poprali.
S4	Ale kradlo se taky. Ale ne tolik jako teď. Na vsi se nekradlo, tam si to lidi hlídali navzájem, ale ve městě byla vždycky ta verbež různá a ty kradli.
	Ale kradlo se taky. Ale ne tolik jako teď. Na vsi se nekradlo, tam si to lidi hlídali navzájem, ale ve městě byla vždycky ta verbež různá a ty kradli.
	Když byla práce hotová, tak byla rodina spolu, to si toho vážili. Protože od rána se dělalo, pořád se dělalo.
S5	Když byla práce hotová, tak byla rodina spolu, to si toho vážili. Protože od rána se dělalo, pořád se dělalo.
S6	Můžu? Kolektivní život v rodině.

<p>Základ byla rodina a dneska taky, ale tehdy byla povinná taková... pro rodinný život. Děti musely doma... byly pověřeny prací po škole, musely poslouchat rodiče a nebylo to trestný, když se dostal pohlavek, tak to se muselo ještě poděkovat tátovi. No a ten bohatší život si myslím, že to bylo ten rodinné kolektiv, protože já nevím, ono dřív ani tyhle věci nebyly, že se scházely rodiny nebo... prostě rodina byl základ života. A třeba na vesnici to byla záležitost té rodiny, jak se měla dobře. I v té bídě, protože byla, nebylo co jíst třeba, ale rodina se udržela, nekradli. No to je přeci proti dnešku snad neznámý, že by někdo nekrad.</p>
<p>Základ byla rodina a dneska taky, ale tehdy byla povinná taková... pro rodinný život. Děti musely doma... byly pověřeny prací po škole, musely poslouchat rodiče a nebylo to trestný, když se dostal pohlavek, tak to se muselo ještě poděkovat tátovi. No a ten bohatší život si myslím, že to bylo ten rodinné kolektiv, protože já nevím, ono dřív ani tyhle věci nebyly, že se scházely rodiny nebo... prostě rodina byl základ života. A třeba na vesnici to byla záležitost té rodiny, jak se měla dobře. I v té bídě, protože byla, nebylo co jíst třeba, ale rodina se udržela, nekradli. No to je přeci proti dnešku snad neznámý, že by někdo nekrad.</p>
<p>Základ byla rodina a dneska taky, ale tehdy byla povinná taková... pro rodinný život. Děti musely doma... byly pověřeny prací po škole, musely poslouchat rodiče a nebylo to trestný, když se dostal pohlavek, tak to se muselo ještě poděkovat tátovi. No a ten bohatší život si myslím, že to bylo ten rodinné kolektiv, protože já nevím, ono dřív ani tyhle věci nebyly, že se scházely rodiny nebo... prostě rodina byl základ života. A třeba na vesnici to byla záležitost té rodiny, jak se měla dobře. I v té bídě, protože byla, nebylo co jíst třeba, ale rodina se udržela, nekradli. No to je přeci proti dnešku snad neznámý, že by někdo nekrad.</p>
<p>Základ byla rodina a dneska taky, ale tehdy byla povinná taková... pro rodinný život. Děti musely doma... byly pověřeny prací po škole, musely poslouchat rodiče a nebylo to trestný, když se dostal pohlavek, tak to se muselo ještě poděkovat tátovi. No a ten bohatší život si myslím, že to bylo ten rodinné kolektiv, protože já nevím, ono dřív ani tyhle věci nebyly, že se scházely rodiny nebo... prostě rodina byl základ života. A třeba na vesnici to byla záležitost té rodiny, jak se měla dobře. I v té bídě, protože byla, nebylo co jíst třeba, ale rodina se udržela, nekradli. No to je přeci proti dnešku snad neznámý, že by někdo nekrad.</p>
<p>Bohatší život nejsou peníze.</p>
<p>U mě, my jsme byli osm dětí a dvanáctičlenná rodina celkem, tak pro mě to byla ta rodina. Máma chodila k sedlákovi dělat, já přišel ze školy a měl jsem napsáno: najez se, v troubě máš jídlo. V troubě byla třeba topinka a něco takovýho, to nebylo jako dneska, že je třeba plnej talíř. Ale byli jsme osm dětí, někdy jsme byli bití, ale to jednou za rok od táty, protože jsme se většinou hádali, ale když to táta někdy nevydržel, každéj dostal jednu ránu a my měli na rok vybráno. Ale zloděj jsme nebyli nikdo, nekradli jsme nikdo, vyučili jsme se, do školy jsme chodili. Třeba já chodil rád do školy jen proto, že jsem měl rád matematiku a úsudky. To mě strašně bavilo a baví ještě dneska. Dneska ale ty děti už... takhle jsem se zeptal těch mých vnuků, nevědí, co je úsudek a co je bohatství.</p>
<p>U mě, my jsme byli osm dětí a dvanáctičlenná rodina celkem, tak pro mě to byla ta rodina. Máma chodila k sedlákovi dělat, já přišel ze školy a měl jsem napsáno: najez se, v troubě máš jídlo. V troubě byla třeba topinka a něco takovýho, to nebylo jako dneska, že je třeba plnej talíř. Ale byli jsme osm dětí, někdy jsme byli bití, ale to jednou za rok od táty, protože jsme se většinou hádali, ale když to táta někdy nevydržel, každéj dostal jednu ránu a my měli na rok vybráno. Ale zloděj jsme nebyli nikdo, nekradli jsme nikdo, vyučili jsme se, do školy jsme chodili. Třeba já chodil rád do školy jen proto, že jsem měl rád matematiku a úsudky. To mě strašně bavilo a baví ještě dneska. Dneska ale ty děti už... takhle jsem se zeptal těch mých vnuků, nevědí, co je úsudek a co je bohatství.</p>
<p>U mě, my jsme byli osm dětí a dvanáctičlenná rodina celkem, tak pro mě to byla ta rodina. Máma chodila k sedlákovi dělat, já přišel ze školy a měl jsem napsáno: najez se, v troubě máš jídlo. V troubě byla třeba topinka a něco takovýho, to nebylo jako dneska, že je třeba plnej talíř. Ale byli jsme osm dětí, někdy jsme byli bití, ale to jednou za rok od táty, protože jsme se většinou hádali, ale když to táta někdy nevydržel, každéj dostal jednu ránu a my měli na rok vybráno. Ale zloděj jsme nebyli nikdo, nekradli jsme nikdo, vyučili jsme se, do školy jsme chodili. Třeba já chodil rád do školy jen proto, že jsem měl rád matematiku a úsudky. To mě strašně bavilo a baví ještě dneska. Dneska ale ty děti už... takhle jsem se zeptal těch mých vnuků, nevědí, co je úsudek a co je bohatství.</p>

	Z rodiny nekrad nikdo. Já to nepamatuju. Akorát chodili po vesnicích ty bezdomovci. Ale ty to měli zařízený tak, že každej den spali v jiný rodině, to se jim dával nocleh, to byla taková povinnost a ten chodil pořád dokola, ten jeden chudej, kterej tam žil. Dostal najíst, dostal šaty. Byl to těžkej život.
	Z rodiny nekrad nikdo. Já to nepamatuju. Akorát chodili po vesnicích ty bezdomovci. Ale ty to měli zařízený tak, že každej den spali v jiný rodině, to se jim dával nocleh, to byla taková povinnost a ten chodil pořád dokola, ten jeden chudej, kterej tam žil. Dostal najíst, dostal šaty. Byl to těžkej život.
	Helejte, ukrást, tak šli, vzal ho policajt a hned šel do basy, bez soudu! A dneska ukradne miliony a osvobodí ho. To se mi nelíbí.
	Helejte, ukrást, tak šli, vzal ho policajt a hned šel do basy, bez soudu! A dneska ukradne miliony a osvobodí ho. To se mi nelíbí.
	To je celá ta společnost. Já se trošku vrátím do pátý třídy, když jsem chodil, od pátý třídy do devátý třídy jsem každý dvouměsíční letní prázdniny sloužil u sedláka, ráno v pět hodin jsem šel z postele, jeli jsme se sedlákem na krmení nasít kravám a dobytku, sedlák šel pak na snídani, já jsem musel sházet to krmení a protřást ho, pak jsem se šel najíst, dali mi snídani, to je pravda, ale celej den jsem pracoval u toho sedláka, v devět hodin večer jsem přicházel domů. Jako odměnu jsem dostal od něj o pouti oblečení, šaty. Protože nás bylo osm, takže... to já si pamatuju a toho člověka mám rád do dneška.
	To by bylo trestný, dneska.
S6	No, ale teď bychom měli řešit, proč tehdy se rodilo, byly děti a teď je to problém. A je to problém zase peníze. Nejdřív to jde do peněz.
	No, ale teď bychom měli řešit, proč tehdy se rodilo, byly děti a teď je to problém. A je to problém zase peníze. Nejdřív to jde do peněz.
	No, ale teď bychom měli řešit, proč tehdy se rodilo, byly děti a teď je to problém. A je to problém zase peníze. Nejdřív to jde do peněz.
	No já mám tři kantory v rodině, tak když mi kolikrát když přijdou o prázdninách na návštěvu, tak se bavíme o těch školácích, já se ptám, jak poslouchají děti a ta švagrová mi řekne: to byste se divil, pět set korun má kluk jako kapesný na tejden.
	No já mám tři kantory v rodině, tak když mi kolikrát když přijdou o prázdninách na návštěvu, tak se bavíme o těch školácích, já se ptám, jak poslouchají děti a ta švagrová mi řekne: to byste se divil, pět set korun má kluk jako kapesný na tejden.
	No já mám tři kantory v rodině, tak když mi kolikrát když přijdou o prázdninách na návštěvu, tak se bavíme o těch školácích, já se ptám, jak poslouchají děti a ta švagrová mi řekne: to byste se divil, pět set korun má kluk jako kapesný na tejden.
	Prosim vás, to je výchova penězi, no tohleto přece není možný.
	No, já hlavně si myslím, že se dostáváme k té pravdě, kterou dneska se nechce o ní hovořit a postupně je třeba, aby ty mladý poznali, co jsme měli my.

Abstrakt

MEDALOVÁ HŮDOVÁ, V. *Filozofie pro děti jako pomoc mezigeneračnímu dialogu o charakteru společnosti „dříve“ a „dnes“*. České Budějovice 2020. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce: doc. PhDr. Ludmila Muchová, Ph.D.

Klíčová slova: filozofie pro děti, P4C, trojdimenzionální myšlení, intelektové dovednosti, adolescence, vrstevnická skupina, stáří, senior, adaptace na stáří, mezigenerační konflikt, ageismus, věková segregace, ohniskové skupiny.

Cílem bakalářské práce je zjistit, zda metoda Filozofie pro děti může sloužit jako prostředek pomoci mezigeneračnímu dialogu. V teoretické části vysvětluje principy metody v souvislosti s její historií, filozofickým základem, rozvojem trojdimenzionálního myšlení a intelektových dovedností. Vymezuje základní charakteristiku životního období adolescence a stáří s důrazem na proces hledání vlastní identity, význam vrstevnických skupin u adolescentů a adaptaci na stáří u seniorů. V rámci otázky mezigeneračního dialogu se zabývá také vzájemnými konflikty těchto věkových skupin a jejich příčinami zejména v podobě ageismu, věkové segregace nebo negativních stereotypů.

Výzkumná část hledá pomocí kvalitativního výzkumu v ohniskových skupinách odpověď na dvě výzkumné otázky - „Lze v průběhu diskuse v ohniskové skupině vnímat prvky filozofického dialogu?“ a „Lze v průběhu diskuse v ohniskové skupině vnímat problémy týkající se charakteru doby „dříve“ a „dnes“, které skupina společně řeší?“. Samotný výzkum je vedený formou hodiny Filozofie pro děti, na níž společně diskutují dvě ohniskové skupiny – skupina adolescentů a skupina seniorů. Získaná data jsou analyzována pomocí kódování a následně interpretována ve vztahu k formulovaným výzkumným otázkám.

Abstract

Keywords: philosophy for children, P4C, thinking skills, critical, creative and caring, thinking, adolescence, peer group, old age, senior, elderly, adaptation to the old age, intergenerational conflict, ageism, age segregation, focus groups.

This bachelor thesis aims to discover, whether the method of Philosophy for children can be used for facilitating the intergenerational dialog. Theoretical part describes principles of this method in connection to its history, philosophical basis, development of three-dimensional thinking and thinking skills. Further, it defines basic characteristics of life period of adolescence and old age with focus on the process of discovering self-identity, the importance of adolescent peer groups for this age group and adaptation to the old age by seniors. Within the question of the intergenerational conflict it also discusses mutual conflicts between these age groups and their causes, in particular regard to the ageism, age segregation of negative stereotypes.

Research part of this theses aims to answer following question by quantitative research in focus groups: *“Is it possible to perceive the elements of philosophical dialog during the discussion in focus group?”* and *“Is it possible to perceive the problems concerning characteristics of “before” and “now” time period that are being discussed by the focus group during the discussion?”*. The research is being conducted in the form of lesson of Philosophy for children, during which a discussion between 2 focus groups takes place – an adolescent group and a senior group. Gathered data are analysed by coding and subsequently interpreted in relation to the established research questions.